

HID

TÁRSADALMI, IRODALMI
ÉS KRITIKAI SZEMLE

1950 augusztus-szeptember

T A R T A L O M

Sinkó E.: Kultúrális örökség és szocialista realizmus (529) — Laták István: Hidverésnél (543) — Laták István: Invokáció (544) — Majtényi Mihály: Vörös csillag (546) — Brindza Károly: A nagy pör (550) — Oszkár Davicsó: Szerbia (566) — B. Szabó György: Petőfi elbeszélő költészetének néhány alapvető sajátosságáról (572) — Mácsay István: Forr a munka (592) — Németh István: Kis oktalanok (594) — Borbély János: Tragédia (600).

FIGYELŐ

Lőrinc Péter: Két part között (605) — Tűz Imre: Magyar Központi Könyvtár (615) — Dr. E. Diamant: Frányó Kuhács és a magyar népzene (618).

KULTÚRÉLET

Végh Sándor: A kikindai „József Attila” kultúregyesület színjátszó csoportjának munkája (625) — Gál László: Hozzászólás Bogdán Csiplics bírálatához (628).

KRÓNIKA

A mai Jugoszlávia (630) — Bolgár rágalmak egy macedón íróról (630) — Eszperantó mozaik (631) — „Hajnalban”, Mihail Avramescu versei (631) — Néprajzi kutatások Bela Crkva környékén (632) — „Falum éneke”, Jon Balan versei (632).

KÉPMELLÉKLET

Almási Gábor: Vasútépítők (dombormű-részlet) (567).

Szerkeszti a szerkesztőbizottság

Felelős szerkesztő: Ernyes György

Szerkesztőség: Noviszd, Njegoseva utca 2/I. Telefon: 20—63

Kiadóhivatal: Noviszd, Jován Gyorgyevics utca 2

Telefon: 38—94

Előfizetési díj: Egy évre 120 dinár, fél évre 65 dinár

Postatakarékszám: 300-473.220. Lapzártá minden hó 10-én

Kéziratokat nem őrizünk meg és nem adunk vissza

HÍD

T Á R S A D A L M I I R O D A L M I
É S K R I T I K A I S Z E M L E

SINKÓ ERVIN:

Kulturális örökség és szocialista realizmus

(Megjelent Sinkó Ervin: *Knyizseвне sztudije* című könyvében)

(Folytatás)

III.

A szocialista realizmus követelményeivel szemben emelt második kifogás azon a hamis felfogáson alapszik, mely magának a művészetnek a lényegével, a művészettel általában azonosítja a művészetnek azt a fajtáját, melyet történelmi útja végéhez érve a polgári osztály teremtett. Ezzel a művészi alkotás törvényévé avat valamit, ami a valóságban egyáltalán nem törvény, hanem csak a polgári művészet haldoklásának a tünete. A másik hiba a művészi alkotás spontaneitásának ebben a védelmében a lírai elemnek hamis felfogásán alapszik, annak a lírai elemnek, amely nélkül valóban nincs művészet.

Lírai elem alatt azt az emberi képességet értem, amellyel az ember úgy éli át és úgy formálja meg a valóságot, hogy az az ő személyes felindulásainak a kifejezésévé válik. Ezzel a képességgel az ember tárgyi valósággá teszi a belső alanyi valóságot épúgy, mint ahogy a külső tárgyi világot átalakítja belső alanyi valósággá. Ez az a képesség, amely azt is, ami elvont, az érzékek élményévé, érzéki, képi megismeréssé változtatja. Ez az a bensőséges felindulásteljes személyes jelleg, amelyet álcázva vagy nyíltan minden művészi alkotás magán visel. (1)

Többé-kevésbé minden embernek igyekezete, hogy ne csak éljen, hanem hogy gondolja is az életét, hogy gondolkozzék a saját életén, anélkül, hogy az akadályozná abban, hogy örüljön és sirjon, hogy különböző felindulások és érzelmek egész gazdagságát átélje. Miért foszszuk meg akkor ép a művészt a tudatos tevékenység jogától, a művészt, akinek feladata, hogy kifejezze, megformálja azt,

¹ „Schiller és Goethe lírikusok, regényírók és drámai költők, noha a lírai elem náluk mindig dominál és előtérben van. Maga Faust lírai mű drámai formában. A mi korunk költői művei főleg a regény és a dráma; de mégis a líra a költészetnek közös eleme, mivelhogy magának az emberi szellemnek közös eleme. A lírából indul ki minden költő, mint ahogy belőle indul ki minden nép is”. (V. G. Bjelinszkij: „Korunk hőse”)

amit átélt, mégpedig oly módon, hogy a személyes élménynek általános jelentőséget adjon? Vajjon az ilyen állásfoglalás az ösztönösnek és észszerűtlennek a kultuszával valami Rousseau-ra emlékeztető „vissza a természethez“ kívánsággal egyértelmű-e egy a társadalmonkívüli természethez, ami az ember számára soha sem létezett, és nem is létezhet? Az „istenadtának“, az észszerűtlennek emögött a kultusza mögött nem rejlik-e a művészet és a művész méltóságának, a művészi tevékenység komolyságának alábecsülése?

Közben nem lehet tagadni, hogy a művészetnek olyan fel-fogása, mely benne érzelmi és ösztönös lelki elemek közvetlen kifejezését látja, minden meggyőző erő nélkül volna. Mintha azzal, hogy valamiféle öntudat kormányozza a kifejezést, a művészet szférájába valami idegen „próza“ tényező törne be, és mintha ezzel magának a művészetnek elemei a kormányzó öntudattal szemben valahogy alárendelt helyzetbe kerülnének.

Való igaz, hogy minden művész szemléletes és szemlélhető képzetekkel fejezi ki magát. A művésznak általános gondolatai és nézetei, amennyiben valóban művész, szükségszerűen egyéni és indulatot ébresztő formában jelennek meg. Ez az, ami a művészi alkotást a többi emberi kifejezési formáktól megkülönbözteti. A forma a művészetben nem más, mint a tartalom, amely a művészen keresztül szemléletesen, a felindulásnak sajátos hangsúlyával szólal meg.

A megformálás ugyanabban az értelemben teremtő tevékenység, mint az anyagi termelőmunka. A munkával az ember a természetet, a természetben kezeli ügyébe kerülő anyagot átformálja a maga szükségletei szolgálatára, egy „tárgyi világnak“ ⁽¹⁾ válik a teremtőjévé. A művész az anyagot az ember ábrázatának a hordozójává alakítja át, **emberi** anyaggá, kényszeríti az anyagot, hogy megszólaljon, és hogy megszólalván azt mondja, amit a művész gondol és érez, hogy a művész társadalmi öntudatának váljék a kifejezőjévé.

A művész tehát nem bocsátkozik elméleti fejtegetésekbe. Ebből azonban nem következik, hogy valami csodabogár, aki egyik percről a másikra él a gondolkodás szüksége nélkül, anélkül a szükséglet nélkül, hogy tudatosan tájékozódjék a társadalmi élet jelenségeinek tömegében. Ha így volna, — minthogy a művész is benne él a társadalmi valóságban, mely ellentmondásokban, összeütközésekben, szenvedésekben és problémákban bővelkedik, akkor művésznak lenni azt jelentené, hogy nemcsak „moral insanity“-nek, hanem értelmileg is tompának kell lennie.

A művész azonban semmikép sem valami ilyen szörnyeteg. Ami az ő tudatát illeti, azt éppenúgy az ő társadalmi lényé határozza meg, mint ahogy a többi ember tudatát is. A művészre épűgy áll, mint az ő többi kortársára, hogy helytelen volna róla „aszerint ítélni, hogy ő mit képzel sajátmagáról“, hanem hogy ellenkezőleg „a tudatot az ő anyagi életének ellentmondásaiból kell megmagyarázni“. ⁽²⁾

¹ „Gyakorlatilag egy tárgyi világnak a teremtése, a szervesen természetnek megmunkálása az embernek, mint tudatos lénynak az érvényrejuttatása, mint egy olyan lénynak, mely a saját fajtájához úgy viszonylik, mint a saját lényéhez, vagy sajátmagához úgy viszonylik mint saját fajtájabeli lényhez“. (Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844. évből, Összkiadás I. kötet Berlin 1932. 88. oldal.)

² Marx: A politikai gazdaságtan kritikájának előszava.

Hasonlóképpen áll a művészre ez a megállapítás is: „Új termelőerők és termelési viszonyok, melyek azoknak megfelelnek, nem keletkeznek a régi rendtől elkülönítve, a régi rend eltűnése után, hanem a régi rend méhében, nem keletkeznek az emberek szándékos, tudatos tevékenysége által, hanem terv nélkül, öntudatlanul, az emberek akaratától függetlenül.“¹)

Igy gyakran a művész sincs tudatában, nem fogja fel és nem gondolkodik rajta, hogy miféle új társadalmi erők bújnak meg az ő művében; de ha Homéros azt gondolta, hogy őt isteni leányok ihletik meg, ebből nem következik, hogy nekünk is ugyanezt kell hinnünk róla. Ha ő nem gondolkodott azon, hogy miféle társadalmi erők rejlenek az ő műve hátterében, a mű semmit sem fog veszíteni, a művet csak jobban és több oldalról világítjuk meg azzal, hogy felfedjük ezeket az erőket. Vessünk egy pillantást a példa kedvéért az irodalomtörténetben a szerelem témájára. Ez a példa különösen tanulságos, mert ezt a témát a polgári esztétikusok szeretik az úgynevezett örök, a társadalmi rendtől független, általános emberi, nemváltozó motívumok közé sorolni. Valójában pedig a történelem különböző korszakaira vetett felületes pillantásra is nyilvánvalóvá válik, hogy változik a nemek egymáshoz való viszonyának alakja és erkölcsi megítélése az egyes társadalmi alakulatok változásával együtt. Más szóval az életmód és az emberi tudat olymértékben a társadalmi feltételek terméke, hogy a társadalmi viszonyok szabják meg az emberek magatartását, még olyan ősi biológiai tényekkel szemben is, mint amilyen a nemi ösztön. Az ösztön maga mindig jelen van, de a formák, amelyekben az ember ezt az ő ösztönét kiéli, és hogy az ember hogyan és mit gondol erről az ő ősi alapösztönéről, az embernek ez ösztönrel kapcsolatos „lelkismeretét“ és öntudatát a társadalmi fejlődés, a termelés módja, az anyagi élet feltételei határozzák meg.

„Halott az olyan ember, aki az ő szívében nem érzi a szerelem édes felindulását... Hogy isten engem soha úgy meg ne gyűlöljön, hogy csak egy napig is kelljen szerelmi hajlandóság nélkül élnem“ — ekkép énekelt a szerelemről Bernard de Ventadour, a XIII. századbeli provençe-i troubadour és ugyanebben az időben gróf Rambour d'Orange azt mondja egy versében, hogy az ő kedvesének egyetlen mosolya neki nagyobb öröm, mintha négyszáz angyal mosolyogna rá.

Ezek a költők az ő személyes érzelmüket fejezték ki. Ők személy szerint lovagok voltak, az uralkodó osztályhoz tartoztak.

Az emberi test méltóságának ezzel a dacos felfedezésével az ember szembeszáll az egyházi istennel, aki az emberi testet mint szégyelnivalót, bűnbevezető tisztátlanságot bélyegezte meg és minden testinek a megvetését parancsolta. Ez a szembeszállás sokáig nem volt tudatos, az egész középkori misztikus költészet telítve van erotikus élményekkel, amelyek a Szent Szűzhöz intézett himnuszokban vagy pedig az apácáknál „az édes Völegény“, Krisztus nászrahívásában nyilvánulnak meg. Amikor ez az ellentmondás az élő ember és az önsanyargatás egyház által elrendelt elve között romboló erővé vált, még akkor is ott van kíséretében „a lelkifurdalás“.

¹ Az SZK(b)P története.

„Még az istentisztelet ideje alatt is“, — írja Héloise apáca egykori kedvesének Abelardnak, aki maga is szerzetes — „abban a pillanatban, amikor az imádságnak még tisztábbnak és buzgóbbnak kellene lennie, szégyenszemre az én nyomorult szívem felett a mi hajdani örömeink mámoros képei annyira elhatárolódnak, hogy inkább és többet foglalkozom ezekkel a méltatlan dolgokkal, mint a szent imával. Minden újra kezdődik, az egész múlt feléled. még álomban sincs békém. Imádkozz érettem!“

De a lovagi lírában ez a tehetetlen szenvedés nyílt lázadássá válik, sőt harcias kihívásba csap át olykor, amikor például a keresztesháborúk idején Lichtensteini Ulrich arról énekel, hogy „szívesebben lakik kedvese szívében, mint istennél a mennyekben“.

*»In dem Himmelriche
wäre ich gewisliche
so gerne nicht.«⁽¹⁾*

Vagy pedig, amikor Barthel Regenbogen német költő úgy tiltakozik az önsanyargatás elve ellen, hogy egyik költeményében annak a véleményének ad kifejezést, hogy visszatér még Frigyes császár és minden kolostort leromboltat és minden apácát férjhezad majd. Akkor az apácnak majd muszáj lesz:

*»uns buwen win unt korn,
wan daz geschicht, so kument uns goutiu jar.«⁽²⁾*

Hogy mily mértékben voltak mindezek a költők tudatában annak, hogy az ő személyes érzelmeik ellentétben állnak az egyház szigorúan aszkétikus és hierarchikus elveivel, az legkevésbé sem fontos.

Döntően fontos azonban az, hogy ez az ő személyes érzelmeik, szerelmük és annak az illetékes kifejezése azoknak az óriási változásoknak is kifejezése, amelyek a keresztesháborúk idejében elkezdtek a hűbéri társadalom szerkezetében és a hűbéri társadalom embereinek az öntudatában.

Döntően fontos az, hogy ezeknek a költőknek gyökeresen megváltozott a saját testükhöz és a szerelemhez való viszonya. A szerelmet nem tekintik többé ördögi kísértésnek, az átkozott test bűnének. Az új társadalmi öntudatban gyökerezve megéneklük a szerelmet, dicsőítik. Nem fontos, hogy tudatában voltak-e, s hogy mily mértékben voltak tudatában az új öntudatuk társadalmi következményeinek, de fontos az, hogy ez az új társadalmi öntudat az ő szerelmi élményükkel kapcsolatban az ő költeményeikben megszólaltak.⁽³⁾

¹ „Az égi birodalomban bizonyosan nem tartózkodnék olyan szívesen“.

² „Ők majd nekünk dolgoznak a szőlőinkben és a buzaföldeken és ha majd ez bekövetkezik, szerencsés lesz az az esztendő“.

³ A délfancia province-inak hívott nemzet nemcsak „értékes fejlettségi fokot“ ért el a középkorban, hanem az élen állt akkor az európai fejlődésnek. Minden más nemzet között neki volt először saját kidolgozott nemzeti nyelve. Az ő költészete minden latin népek, sőt németeknek és angoloknak is, eladdig el nem ért mintaképül szolgált... Nemcsak hogy „a középkori életnek egyik fázisát ragyogó formában“ fejeztette ki, hanem a legsötétebb középkor közepette a régi hellén világ sugárzását varázsolta elő...“ (Marx-Engels: A lengyel kérdés a német forradalomban.)

Új társadalmi öntudatot kifejezni azt jelenti, hogy az ember ezzel tevékenyen résztvesz az emberi fejlődés processzusában, meggyorsítja azt a folyamatot, melyben az emberek eltisztítják majd az útból a régi rendet és a régi ideológiát, mindazt a régit, ami összeegyeztethetetlené vált a szükségletekkel, melyeket maga ez a régi rend hívott életre és fejlesztett ki.

„Az új monogámia, amely a római társadalom romjain, a népvándorlás forratagából kialakult, formailag enyhített a férfiak uralmán és a nőknek legalább látszólag szabadabb és megbecsültebb helyzetét biztosította, mint aminőt a klasszikus ókor valaha is ismert. Csak ez tette lehetővé, hogy a monogámiából megszülessék — hol benne, hol mellette, hol ellene — a vele kapcsolatos legnagyobb erkölcsi fejlődés, a **modern egyéni szerelem, amely eddig teljesen ismeretlen volt...** A szenvedélyes szerelem első megjelenése a történelemben, a **szerelmé, mint olyan szenvedélyé, amely minden embert megillet** (legalább is az uralkodó osztály minden emberét) — a **középkori lovagszerelm, mely a szerelmet először mutatja** a nemi ösztön legmagasabbrendű kifejezésének — egyáltalán nem volt azonos a házastársi szerelemmel. Ellenkezőleg. Klasszikus hazájában, a Provence-ban, határozottan a házasságtörés felé mutat, és a költők dicsőítik a házastársi hűtlenséget. A Provence szerelmi költészetének gyöngyei az „albák“, németül „Tagelieder“. Ezek a dalok izzó színekkel festik, hogyan fekszik a lovag szeretője ágyában — másnak a feleségénél — hogyan vigyáz künn az ór és figyelmezteti, mikor a hajnal (alba) közeledik, hogy észrevétlenül eltávozhasson. A válás leírása a költemény csúcspontja. Észak-Franciaországban és Németországban elterjedt ez a költészet és vele együtt a lovagszerelm...”⁽¹⁾

Így állapította meg Engels, hogy a modern egyéni szerelem a legnagyobb morális haladás és hogy e haladásból kivették részüket mindazok a költők, akik talán semmi mást nem szándékoztak, mint hogy megénekeljék az ő személyes felindulásait, az ő személyes boldogságukat vagy boldogtalanságukat.

Tristán és Izolda költője talán nem akart semmi mást, mint megírni a szenvedély ellenállhatatlan erejét. De Tristán és Izolda szerelmi története több volt mint egy egyéni szenvedély elbeszélése. Függetlenül a szerző szándékától, függetlenül attól, hogy a szerző maga mit gondolt, ez a történet a **hűbéri-lovagi társadalmi viszonyoknak szenvedélyes bírálataként** hatott. Ugyanúgy, mint ahogy néhány száz évvel később Shakespeare Rómeo és Júliája az egyéni öntudat nevében nyílt lázadás a hűbéri rendi ideológia uralma ellen.

Tristan és Izolda költője, és talán maga Shakespeare sem volt tudatában, hogy milyen következményekkel jár a társadalmi viszonyokat tekintve az, amit kifejeztek; de elkerülhetetlenül tudatában kellett lenniük annak, hogy az ő hőseik, akikért lelkesülnek, összeütközésbe kerülnek annak a társadalomnak minden törvényével és előírásával, amelyen ezek a hősök szenvedélyük erejénél, egyéni szükségletüknél és egyéni erkölcsüknél fogva túlnőttek. A hűbéri társa-

¹ Engels: A család, az állam és a magántulajdon keletkezése.

dalom tekintélyével szembehelyezkedik az egyén, az egyházi dogma és isten tekintélyével szembeszáll az élő ember és az olthatatlan szenvedély, és nem mint bűn, hanem a szépség dicsfényével övezetten.

„Iseut ma drue, Iseut ma mie. En vous ma mort, en vous ma vie“ (Izolda, én kedvesem, Izolda, én barátnőm, te vagy a halálom, te vagy az életem).

Tehát a legeredetibb lírai elem sem zárja ki a művész tudatos szándékát. Ép ellenkezőleg. Ép az a lírai elem, amelyik a korabeli általános formákban és szimbólumokban, mint amilyenek az imádság, egyházi dalok, egyházi mitológia, voltak, nem találja meg már a maga megfelelő kifejezési lehetőségeit, az alanyiságnak az a meg növekedése, amely külön saját kifejezési formák és szimbólumok teremtésében nyilvánul meg, biztos jele egy elkülönült egyéni öntudatnak, amely a maga részéről nem egyéb, mint tükröződése annak az ellentétnek, amely az új társadalmi erők és a meglévő társadalmi formák és szabályok között fennáll.

Azok, akik egy tudatos és következetes világnézetet az állítólagos művészi spontaneitással összeférhetetlennek tartanak, azok az öntudat és létviszonyának hamis, antidialektikus felfogásából indulnak ki. Az öntudat nem valami az emberre kívülről rátukmált, kívülről magára öltött, nem valami függelék, hanem szervesen és elválaszthatatlanul összefügg az emberi létezés módjával, mint ahogy konkrétan az embert nem lehet különválasztani azoktól a társadalmi feltételektől, melyek között kell a maga anyagi és szellemi szükségleteinek a kielégítését keresnie.

IV.

Valaki azt mondhatná: ha Tristan és Izolda költője semmi mást sem akart, mint egy boldogtalan szerelem művészi elbeszélését adni, és ezzel mégis anélkül, hogy akarta volna, a hűbéri társadalom bírálatát is adta, akkor ép ez bizonyíték arra, hogy a művészek nem kell semmi más, csak az hogy művész legyen és csakis művész. Minden gyakorlat megtestesült, ha öntudatlanul is megtestesült elmélet. A művész dolga a művészet gyakorlása. Se öntudat, se ideológia, sem semmiféle teória nem fogja abban segíteni, hogy művészi szempontból tökéletesebben fejezze ki magát. Nem esztétikai elméletek teremtik a művészetet, hanem ép ellenkezőleg. Minden elmélet a legjobb esetben is csak felesleges teher és semmiféle elméletből nem terem művészi tehetség.

Az ilyen kifogásnak lényeges lehetne a jelentősége. Az egész állásfoglalásunk művészeti kérdésekben attól függ, hogy miként oldjuk meg a tudatosság szerepének kérdését, a tudatos, következetes világnézet termelékenységének a kérdését, sőt hozzátenném: a kérdést, hogy az **osztály**öntudatnak mi a teremtő szerepe a művészi alkotásban. Ha a tudatosság, de különösképpen az osztályöntudat a legjobb esetben csak felesleges teher és mint ilyen a művészi alkotásban nem válhat semmiféle értéktermő forrássá, akkor a szocialista

realizmus mint vezérgondolat, mint program és irány a művészetben elkerülhetetlenül elféltetett.

Ezért szükséges, hogy folytassuk a kérdés tisztázását, hogy a művészi alkotásban milyen szerep jut a társadalmi tudatnak, és hogy csak ezután elhagyva a történelem területét, visszatérjünk korunk művészetének a problémájához.

Minden művészi alkotásnak valamely élményben van az eredete. Ámde élmény önmagában nem létezik. Van ember, akinek valami az élménye. Ez az ember meghatározott korban és meghatározott társadalomban él, egyazon személyben biológiai és társadalmi valóságot jelent. De az ember, aki egyazon személyben biológiai és társadalmi valóság, nem lehet olyan tárgyra, amely maga is nem volna összefüggésben egy meghatározott korról. Maga az élmény tárgya is elkerülhetetlenül összefügg konkrét társadalmi feltételekkel. A föld természetesen önmagában természeti valóság, a föld csak föld és semmi más. De az ember számára „a föld önmagában” pusztán elvont fogalom. A föld mint élménynek a tárgya valami egész más jelent abban az időben, mikor a föld egy törzsnek a közös birtoka, megint más, amikor rabszolgatartónak a tulajdona, és megint más az a föld, mely áruvá vált, vétel és eladás tárgyává. De ez nem minden. Ugyanaz a darab föld mint az élmény tárgya, másképp hat, másképp jelenik meg a rabszolgatartó és másképp a rab öntudatában, a kalandozó lovag más szemmel nézi mint a jobbágy, ugyanaz a darab föld más képzeteket ébreszt a városi céh-mesterben és más a hűbérúrbán és így tovább.

Az élmény tartalma és módja, valamint az élmény megformálása egy meghatározott ember társadalmi hovatartozásától és a kortól függ, melyben az ember él. Az élmény tárgyahoz való viszonyok különbözősége a társadalmi öntudat különbözőségében nyilvánul meg. Minél erősebben, minél nagyobb erővel formálja meg a művész a maga élményét, annál inkább viseli magán a mű az alkotónak személyes bélyegét és a kornak a bélyegét, amelyben az alkotó élt.

Megállapíthatjuk tehát, hogy minden művészi alkotásban kifejeződik vagy benne rejlik a társadalmi öntudatnak egy bizonyos állapota, meghatározott fejlettségi fok. És ez így van, függetlenül attól, hogy az alkotó akarta-e vagy sem, hogy így legyen és függetlenül attól, hogy a művészi alkotás tárgya a társadalommal közvetlenül összefügg-e vagy pedig látszólag teljesen kivülesik a társadalmi létezés körén.

Ez az alapvető tény nemcsak a műalkotás tartalmában, hanem szükségképpen a formájában is megnyilvánul, amely a tartalomtól elválaszthatatlan, sőt semmi egyéb, mint ~~megnyilvánult~~ ^{megnyilvánuló} tartalom.

Tanító vagy technikai szükséglet gyakran rákényszeríti az embert, hogy a forma problémáiról, a művészeti formákról külön fejtegetésekbe bocsátkozzék, de az ilyen külsőleges szükségszerűség miatt nem szabad elfelejtenünk, hogy bármikor van is szó a formáról, mindig a tartalomról is beszéljünk. Minden műfaj vagy forma a társadalmi öntudat bizonyos meghatározott fejlettségi fokán és bizonyos meghatározott állapotának felel meg. Csakhogy megint hely-

telen volna ezt úgy felfogni, hogy a művészet a társadalmi fejlődésnek csak holmi illusztrációja; a művészet nemcsak egy valóságnak a tükröződése, a művészet a valóságnak a kifejezője. És mert kifejez, azért cselekvő tényező az emberi fejlődésben.

A valóság, függetlenül attól, hogy szóba foglalkjuk vagy megnevezzük-e, megmarad valóságnak. De ahogy nevének nevezzük, ha szóba foglalkjuk, ezzel valami történik, ezzel a valóság mássá lesz, mint ami ennek előtte volt. Ezzel tudatosított valósággá válik, a szemléletnek, a gondolkodásnak tárgyává válik, egy más hatványra emeltük. Ezzel megszűnik az ember fölötti teljes uralma, megszűnik akkor is, ha az ember még bele van bonyolódva, de már úgy, hogy tudatában van ennek az ő belebonyolódottságának.

Azzal, hogy valamit így vagy úgy nevezek, állást foglalk vele szemben. Egy valóságnak a megnevezésével, aszerint, hogy hogy nevezem, minősítem ezt a valóságot, és a hozzávaló viszonyomat is minősítem. Minden művészi kifejezés ítélet a valóságról, amelyet kifejez. Megtalálni igazi nevét annak, ami létezik, az első lépés a valóság megismeréséhez, azaz ahhoz, hogy a valóságnak fölébekerekedjünk.

A művész többet akar elérni, mint másolatát adni a természetnek. Alakítása tárgyává téve a természetet, a művész érvényre juttatja az embert mint tényezőt. A művészi megformálás harc a valóság felfedezéséért és lebirásáért, a valóság megemberesítéséért. Emlékeztetek Marx, jelentőségükben mély, szavaira:

„A termelés nemcsak tárgyat termel az alany számára, hanem alanyt is a tárgy számára.“ (1)

A művészi alkotás ebben az értelemben az ember formálásán való munka, munka az emberi követelések és az emberi érzékenység kifejlesztésén. Hogy egy tájnak a szépségét látni tudjuk, hogy van fülünk a zene szépségének érzékelésére, hogy egyáltalán van számunkra szépség, ez az egész emberiség társadalmi munkájának eredménye és különösképpen művészek számtalan nemzedéke erőfeszítésének és alkotó munkájának a gyümölcse. A művészi alkotás nemcsak termék, hanem olyan „tárgy“, amely „termeli az alanyát“ — termeli és kifejleszti az ember esztétikai és erkölcsi érzékenységét.

Talán ép ez az igazi értelme annak, amit a tragédia hatásáról beszélve, Aristoteles „katharxis“-nak nevez. Több ez, mint valami feszültségtől való felszabadulás. Az emberinek a felbuzdulása és eláradása mint a művészi élmény következménye: ez talán az a „megtisztulás“, amelyről Aristoteles beszél.

A társadalom fejlődése határozza meg az öntudat fejlődésének útját. A fejlődésnek ez a folyamata a művészet új kifejezési formáinak, új műfajoknak a keletkezésében is tükröződik, mint amilyenek a képzőművészetben az egyéni portré és az irodalomban a novella. Valóban izgalmas és tanulságos követni az egyes műfajok és formák keletkezését, változását és elhalását, vagy átalakulását a művészi kifejezés más fajtáiba és formáiba.

A lovagi szerelmi líra, mint láttuk, az első szenvedélyes

¹ Marx: A politikai gazdaságtan kritikája, Stuttgart 1922. Buchhandlung Vorwärts G. m. b. H. XXXIII. oldal.

érvényrejuttatása az egyéni élménynek és általában az individualizmusnak abban az időben, amikor a hűbéri társadalomban az egyházi ideológiával szembehelyezkedve az ember megint felfedezi magát, mint elkülönült személyiséget.

Természetesen, hogy nem véletlenül volt ez a líra lovagi líra. A kereszteshadjáratok az egyház anyagi és szellemi hatalmának a csúcspontját jelentették, és mert csúcspontot jelentettek, jelentették a hatalom hanyatlásának is a kezdetét. Az egyházi hatalom fejlődésének folyamán, e fejlődéssel összhangban, kifejlődtek azok az erők, melyek idővel mind kevésbé tudtak megfélni a hűbéri egyház katedrális egységes hierarchikus épületében. A szobrok és képek, amelyek a maguk értelmét csak azáltal kapták meg, hogy bele voltak építve ebbe a székesegyházba, és amelyek csak az emberföliotti mindenható és mozdulatlan architektónikus egésznek voltak alkatrészei, ezek a szobrok és képek mintha megelégednének, önállókká válnak; megmozdulnak, és a tér, mely az ő terük, nem az univerzális egyházi épület többé, hanem „a világ“, amely épúgy mozgásban van, épúgy senkinek sincs már alárendelve, mint ahogy ezek a képek és szobrok is elkezdik önálló életüket. Ők különválnak az egésztől, ők maguk önálló egészet alkotnak, a saját egyéni létükre és nem az egyházra alapítják életüket.

Azok a hűbérurak, akik a Szent Kereszt lovagjaiként indultak útnak, a hűbéri Európában túlnyomóan naturális gazdálkodás formái között éltek. A kereszteshadjáratok folyamán, ép a kereszteshadjáratok miatt, a primitív naturális gazdálkodást háttérbe szorította a piacnak való termelés, a pénzgazdálkodás. Városok keletkeztek és támadtak fel, s gazdagodtak meg hirtelenül. A visszatérő lovagok nem ismernek rá a saját világukra, de ők maguk sem ugyanazok már, akik voltak, mikor elindultak. Új világgal ismerkedtek meg, új ételekkel és italokkal, új lakásokkal és szokásokkal, de érzelmekkel és gondolatokkal is, amelyekről nem is álmodtak, amíg a maguk kezdetleges váraiban éltek. Ezalatt az idő alatt a városiak, noha meggazdagodtak a kifejlődő kereskedelem és a megnagyobbodott árúkereslet révén, legnagyobbbrészt otthon ültek és különösen a mesteremberek a lovagokhoz képest konzervatív, megállapodott elemet képviseltek. A lovag haladóbb szellemű volt, többet tudott, többet élt át.

A polgár a maga közösségében, a maga céhjeiben és guildáiban élt; a céheknek és a guildáknak a szervezetei szabályozták, mégpedig a legaprólékosabb részletekig, a polgár munkáját, házasságát, személyes és társadalmi életét.

A lovagnak is megvolt a maga rendi szervezete, de ez a rend a többiektől különbözően az egyéni teljesítmények kultuszán alapult. A lovag is alávetette magát az ő rendi szervezete előírásainak, mint ahogy más rendek tagjai a saját rendjükének. A lovagnak is megvolt a maga rendi becsületkódexe, rendi szertartásai és előírásai, de több egyéni lehetősége volt, mint bármely más rend tagjainak. Ő az ismeretlen világnak indult, az ismeretlennek megy elébe, és amikor harcolt, ő a *saját* címeréért, a *saját* zászlójáért, a *saját*

személyes dicsőségéért harcolt. A lovaggal megszűnik a rendi anonimitás.

A provençe-i lovagi költészet kezdettől fogva megvetéssel gúnyolja a parasztot és a város sok lakóját, mint nevetségesen korlátozott, szellemileg és lelkileg elmaradott, bárdolatlan népet. Alacsonyabbrendű embereknek tekinti őket, mivelhogy dogoznak, házasságban élnek, nem tudják mi az illem, egész életük szűk keretek között, és ami a legfontosabb, passzívan múlik. Ezzel szemben a lovagi költészet a vállalkozási kedvet, a merészséget, a veszélyt és a kalandot dicsőíti. Mint ahogy a lovagi szerelem a házasság törvényének megszegése, annak a házasságnak, amely nem kölcsönös vonzalom, hanem rendi szempontból jött létre, úgy a lovagi rend minden törvénye, ha nincs is ellentétben, legalább is minden más társadalmi rend törvényeinek keretein kívül helyezkedik. És mert így van, és ép ezért, a lovagi költészet hatása nem korlátozódott a hűbéri udvarokra. Ép azért, mert ez a költészet az összes többi rend közös és külön keretein kívül helyezkedett, megfelelt mindazok szükségleteinek, akiknek az akkori társadalmi keretek szűkké váltak, s megfelelt mindenekelőtt a polgároknak.

A lovagi költészet, a lovagi líra, és az úgynevezett lovagregény a fejlődő egyéni öntudatnak kifejezési formája. A **lovagi líra** és a **lovagregény** az új társadalmi erők további fejlődésével, a társadalmi ellentétek további kiéleződésével átalakul a polgárság **városi lírájává** és a kifejezetten **realisztikus** novellává. Ez a líra és ez a realisztikus novella egyformán a város terméke, annak a polgárságnak a tükröződése, amely felfedi az ellentéteket és minden tar-ka, minden áttekinthetetlen gazdag sokféleségét az életnek, mely felfedi az emberi indulatoknak és az objektív világnak kimeríthetetlen érdekességét.

Valósággal lépésről-lépésre lehet követni, hogy szorul mindinkább háttérbe a provençe-i líra rendi jellege és a lovagi motívumok, hogy hódítja meg magának ezt a lírát a város embere, a polgár. És nem kevésbé érdekes szemügyre venni, hogy milyen merészen használja fel világi célokra az egyházi líra gazdag örökségét.

*»O voi, che per la via d' Amor passate,
Attendete, e guardate
S' egli e dolore alcun, quanto 'l mio, grave:
E priego sol, ch' audir mi sofferiato:
E poi immaginate
S'io son d' ogni tormento ostello e chiave.
Amor non già per mia poca bontate . . .«⁽¹⁾*

Az ifjú Dante tehát nem riadt vissza attól, hogy az ő földi szerelmét, az ő szerelmi vágyát a bibliai Jeremiás próféta szavaival énekelje meg: „O vos, omnes, qui transitis per viam, attendite“ és így tovább. Egyetlen egy közbeszúrt szóval, az „Amor“ nevével ő

¹ O ti, akik Amor útján áthalmentek, álljatok meg és nézzétek, van-e olyan fájdalom, mint az enyém: és kérem, hogy türelmesen meghallgassatok és azután döntsetek, vajjon nem én vagyok-e minden kinnak szállása és kulcsa. Amornak nincs irántam csekély jóága sem...

kisajátította és átalakította a bibliai tartalmat az ő személyes élménye kifejezésére.

Ami a lovagregényt illeti, Cervantes nevetése, az ő Don Quijote-ja a tanú rá, hogy a lovagregény, mely egykor haladó szellemnek volt a kifejezője és hordozója, túlélte a lovagokat, túlélte a saját társadalmi alapjait. Túlélte őket, de mint üres forma. Művészetből, melynek volt eszmei tartalma, formalista regénnyé vált, irodalomból, mely bővelkedett szubjektív és társadalmi dinamikában, lealjasult érzelgős, szavaló és szórakoztató irodalommá. És mégis a XII. századi nagy lovagregénynek ugyanazok az elemei, amelyeket a XVI. század lovagregényei használnak fel: szerelmes lovag, varázslat, borzalmas párbajok, óriások, tündérek, titokzatos épületek és végnélküli kalandok.

Miért szolgálhattak mindezek a motívumok művészi alkotás motívumaiként a XII. században, míg a XVI.-ikban ugyanezek a motívumok felmondják a szolgálatot? Vajjon a kígyók, amelyek emberi nyelven beszélnek, és a paripa, amely hegyeken röpül át, kevésbé valószínűtlen képzeleti szülemények voltak a XII. században, mint a XVI. század emberei számára? Mért haltak ki a lovagregények igazi költői? Mert a lovagregénynek, mint művészetnek lehetetlenné kellett válnia, meghalnia?

Nyilvánvaló, hogy ezt nem lehet valamely autonóm esztétika törvényei alapján megmagyarázni. Ezt csakis a művészet és társadalmi valóság egymáshoz való viszonyának, csakis a társadalmi öntudat fejlődésének analízise révén lehet megérteni. Ilyen analízis megmutatja, hogy a lovagregény a XII. században élő, teremtő forma, reális tartalomnak a kifejezése, azaz reális öntudatnak a formábaállása, míg a XVI. században üres, mintáról lemásolt, **irreális** fantázia.

A társadalomnak és a társadalmi öntudatnak fejlődési foka, mely egyben a művész öntudatának is fejlődési foka, dönt „az igazság” életéről és haláláról. A XII. században a lovagregény művészi igazság, a XVI.-ikban hazugság, ponyvairodalom és amennyiben nem az, akkor tudatosan, az ironia erejével felidézett múlt, nem „naívu”, hanem — a Schiller terminológiája értelmében — „szentimentális” felidézett múlt, mint például az Ariosto Örvongó Lóránt-jában. Konkrétan megfogalmazva: bizonyos korokban meghatározott témák, mint tragikus témák jelennek meg, hogy más korszakokban ugyanezek a témák komédia-íróknak, és csak nekik, szolgáljanak anyagul.

A lovagregény a XII. században lírai kifejezése a lovagrend egy-egy tagja öntudatának, aki mámorosan élvezi a saját személye felfedezett erejét és a szabadságát, valamint a személyes teljesítmények korlátlan lehetőségének a felfedezését. Egész lovagi mitológiát kell teremtenie, mint ahogy megteremtette a Grál-legendát és így tovább, hogy kifejezze az érzelmeknek és gondolatoknak ezt a reális gazdagságát.

Nem szabad elfelejteni, hogy a lovagi lírának és a lovagregénynek nagy mesterei valóban személyszerint lovagok voltak. Kigondoltak kalandokat, hogy megszólaltassák az ő belső, nem

kigondolt, valóságos igazságukat, hogy kifejezhessék a saját méltóságuk tudatát, a saját korlátlan lehetőségeik érzését és reális törekvéseiket.

Abban az időben, amikor „minden testi gyönyör bűn“, amikor Abelard kijelenti, hogy a házasság szentség, de nem azért, mintha a nemi közösülés valami jó volna, hanem ép ellenkezőleg azért, mert a házasság ennek a bűnnek orvossága, ebben az időben a szerelemről beszélni, a szerelmet dicsőíteni, elmélyedni a szerelem megfigyelésében, különös, sajátos tartalmat, erőt, jelentőséget kap, a lázadás erejével hat a társadalmi valósággal szemben.

A lovagregénynek első örököse a novella. A novella annál inkább kifejlődik és átalakul polgári éposszá, minél inkább töredékek tömegévé válik a középkor egységes anyagi és szellemi épülete.

Dante az ő „Isteni komédia“-jában az utolsó költő, akinek még sikerült ezt a széthullást kifejeznie, de nem úgy, hogy kívül helyezte volna magát a középkori épületen, hanem mint ember, aki még azon belül él, akit még kötnek az Egyház törvényei, hite, tudománya és szimbólumai. Dante még tudott egy olyan gondolati épületet teremteni, amelyben az architektonikus egész még egybeköti, igazolja és megoldja a lét minden ellentmondását. Talán még soha nem volt akkora költő, mint amilyen ő: nagy azáltal, amit szélességben átfog és nagy művészi erejénél fogva, amellyel példásan mindent kifejezett, amit az ő kora az emberről és a természetről tudott.

„A hűbéri középkor vége és a modern kapitalista korszak kezdete egy óriási alakkal van megjelölve: ez az olasz Dante, a középkor utolsó költője és ugyanakkor az első modern költő“ — állapította meg Engels a Kommunista Kiáltvány olasz kiadásához írt előszavában.

Ehhez a megállapításhoz hozzátehetnénk, hogy nemcsak Dantera áll, hanem hogy minden igazi művészen van valami abból az „utolsó“-ból és ebből az „első“-ból, mert valamit kifejezni már önmagában bizonyos mértékben azt jelenti, hogy úrrá lenni valamin, ami addig rajtunk uralkodott. A művészet utat tör az embernek ahhoz, hogy tudatára ébredjen a valóságnak és ezzel önmagának.

A művészetnek ez a társadalmi funkciója annál szemmel láthatóbb, minél nagyobb a művészi alkotás.

Dante a **középkor utolsó költője**: az ő világegyetemének szerkezete pontosan megfelel a hűbéri-egyházi ideológiának. Az alap a pokol, amely a világ teremtése előtt teremtetett és mindörökké tart. A pokol előfeltétele a harmónikus isteni épület létének, mely aztán fokozatosan, a purgatóriumon keresztül, az üdvözültek mennyei magasságába emelkedik.

De Dante az **első modern költő** is. Annak a provençe-i lovagi lírának az örököse, amelynek volt bátorsága, hogy felfedezze az emberi szenvedély igazságát, szépségét és nagyságát, és ezzel magát az embert.

Az emberért, az emberi életért, az emberi tettért, az emberi sorsért való érdeklődés a vele való foglalkozás, ez az, ami minden lépésénél szemünk láttára alakítja át a középkori skolasztikust realista

költővé, a hittudóst szenvedélyes politikussá. Akkora az ember nagysága, hogy meghaladja a középkori istent, a dantei kozmosz terem-tőjét.

Amikor a pokolnak, a purgatóriumnak, vagy a mennynek valamely jelenete íródik le, Dante szavaiban, az ő hasonlataiban, melyeket mind az utcáról, a piacról, az emberek és állatok életéből, átél-t tájából merít, Dante legapróbb célzásaiban, mindehütt jelen van a természet frissesége, a konkrét földnek, a konkrét kornak frisse-sége és igazsága. Ebben van a költő meggyőző ereje. Mint a vér az élő testben, mindenütt jelen van ez az ő szenvedélyesen személyes lírai jellege. Őt követve vándorútján a pokoltól a mennyig, könnyen megfeledkezünk az istenről, de pillanatra sem lehetséges megfede-keznünk a költő személyiségéről. Az „Isteni Komédiá”-ban nem istent csodáljuk, hanem az embert, aki ezt a költeményt felépítette, és aki képes volt rá, hogy szavai erejével életet leheljen holtakba, és hogy fantómokat élő jellemekké változtasson át.

Dante már nem az Isten engedelmes szolgája, hanem földi harcos, olasz, firenzei polgár, aki a másvilág szörnyű és architektóniku-san tökéletes épületében lépked, de ez a másvilág az ő számára a politikus szószéke és harctér, amelyen ő, ahol csak alkalma van rá, folytatja földi harcát pártjáért, hazájáért, ellenségei ellen, akiket ingadozás nélkül, becsületesen, nyíltan és elkeseredetten gyűlöl.

A tényt, hogy a görög naiv éposz művészete még mindig gyönyörködtet bennünket, Marx az emberiség történelmi gyermekkorának azzal az örök bájjával magyarázta, amely a naiv époszban nyilvánult meg legszebben.

De miért gyönyörködtet bennünket Dante művészete? Miért gyönyörködtet ma is, amikor tudjuk, hogy a föld nem olyan, amilyennek ő elképzelte, és amikor tudjuk, hogy nincs menny és nincs pokol?

Bizonyos polgári esztétikusok erre a kérdésre azzal fognak felelni, hogy ép ez a bizonyítéka annak, mennyire nem fontos a tartalom, hanem egyedül a forma a döntő. Vagy pedig azt fogják felelni, hogy ép ez a bizonyíték arra, hogy a művészet azt az örök emberit formálja meg, amely független az időtől és a tértől.

Valóban, van valami örök emberi, csakhogy az nem valamiféle örök szabályt diktáló eszme, nem is valami változatlan emberi természet, hanem ép ellenkezőleg: örök emberi a szakadatlan mozgás az ellentétek között, a szüntelen harc az ellentétek lebírásáért, amelyek különböző alakban és mindig másképp és magasabb fokon jelennek meg. Ebben az értelemben a művészi alkotás akkor fejez ki valamit, ami örök, ha azt a múlt korszakot fejezi ki, amelyben keletkezett. Amennyiben teljesebben fejezi ki a maga múlt korát, de minden ellentmondásával és törekvésével, annival nagyobb lesz az értéke minden kor számára.

Dante Isteni Komédiájának tárgya fantasztikus vándorút a fantázia szférájában: a pokolban, a purgatóriumban és a mennyben. Ez a tárgya, de a tartalma — az valami más. Nem a tárgy teszi a műalkotás tartalmát, hanem a művész öntudata, mellyel a tárgyat megformálja.

A műalkotás, amelynek sikerül megjelenítenie azt, ami ebben a pillanatban történik, kifejezni azt a maga egészében, minden belső ellentmondásával, az a mű, amennyiben művészi, minden időnek tud majd mit mondani. Miért? Mert csak az konkrét, ami múltó, és csak az igaz, ami konkrét. Az, ami konkrét, az az élet egész processzusának a hordozója, a processzusnak eleme és képviselője a konkrét, és csak az, ami konkrét, válhat annak a történelmi terméknek elemévé, amelynek a neve emberi öntudat.

Múlhatatlan érték csak ott van a művészetben, ahol meghatározott ember képes volt és képes megteremteni az anyagban a maga egyedülvalóságának, egyszerűségének a kifejezését.

Vajjon teher-e, akadály-e a művész számára az ő alkotó munkájában, az ő alkotó munkája társadalmi funkciójának, méltóságának a tudata? Vajjon ép ez a megismerés a művész számára nem felbecsülhetetlen érték-e, mint az ihlet kiapadhatatlan forrása és az ő megihletett erejének nyújtott útmutatás?

(Folytatása következik)

LATÁK ISTVÁN:

Hídverésnél

Előbb fahidat építettek,
Hogy téhervonat járjon.
Mocsarasvizű folyó fölött
Áll a híd gólyalábon.

Kavicsot hord, cementet, követ,
Homokkal fut a vonat.
A síkságon nagy munka folyik,
Ide hoz anyagokat.

Álmos folyócska állja útját
Nagy út építésének.
Erős hidat vernek fölibe
S a vén iszapba tépnek.

Megkeresik a láp fenekét
Folyó saras szélében,
Iszapot kihánynak, lefűrnak,
A földbe gép mar mélyen.

S a gólyalábú fahíd mellett
Karcú, erős oszlopok
Tetején vasból, kőből lesz híd:
Az Autóút fut majd ott.

Hős fiatalok harcban állnak
Süppedékes talajjal.
De akaratuk győz majd itt is,
Szorgosak éjjel-nappal.

A síkságon már ideértek,
Vetik az út alapját.
Föltöltik, döngölik s gépek a
Kőalapot harapják.

Allnak szép nagy baraktáborok
 A folyó közelében.
 Ifjúságunk itt tanul, épít
 A tűző nap hevében.

A hídverésnél csomósodik
 Munka szórító marka.
 Hídon, folyón, erdőn fut az út,
 Mert Tervünk így akarta.

(A Boszút folyónál, 1948.)

Invokáció

(Az „Őszi rapszódia“ c. hosszabb elbeszélő költemény bevezető verse.)

O, roggyant térdű
 Külvárosi házak,
 Hol valaha vaksin honolt
 A rémület és alázat,
 Hol a törtszívű nyomorúság
 Aszalta bánatban
 Anyák húsát;
 S irgalomért esdőn
 Hiába nyujtotta kezét
 Gonoszhitű herék
 Által letörve a nép;
 Ahol ezért borult vörösbe
 Olyan gyakran az ég
 S ahol olyan nagyot
 Fordult a kerék:
 Idézzétek a harcos tegnap
 Emlékezetét!
 Idézzétek mai
 Építők elé,
 Hogy a gonosz mult
 Fogát mint fené
 Legjobbajainkra,
 Kikért szívünk gyászba borult,
 Kiknek büszke feje

A jövő gondjával tele
 Kínzópadon vagy bitón lehullt.
 Táruljatok ki gyötört házak!
 Mutassátok győztes
 Szíveteket a világnak;
 S mutassátok a tegnapot:
 Szürkén, fénytelen
 Nézte az ablakok,
 Olomszínbe borult az ég,
 S tizenöt új halott
 Régi munkásharcosaink
 Megölt táborához
 Csatlakozott.
 Ti, szerény külvárosi házak,
 Gyujtsatok a költőben lázat,
 Mint a múltban,
 Ha a rongyos gyerekhádra nézett,
 S látta: hiába, inség, enyészet,
 Itt nőnek az elnyomás világán
 Győző új vitézek!

(1948.)

Vörös csillag*

A takaró, amelyet a polgár éjszakánként, makacsul és következetesen a fejére húzott, hogy jobban aludjon és elzárja önmaga elől az igazságot, már nem volt elég vastag. Áteresztette a hangot.

Az asszony hazajött a piacról. Ott azt beszélik — mondotta — hogy az éjszaka a város alatt megint levegőbe repült egy vonat. Német katonavonat, ott hevernek égő roncsai még most is a felszakított pályán. Azt is beszélik a városban, hogy kiadták a parancsot a kakastollasok: le kell törni mind a kukoricát, ne legyen buvóhelyük azoknak, akiknek van bujkálnivalójuk. Csakhogy alkonyatkor valami fegyveresek tűnnek fel mindenfelé s figyelmeztetik a parasztokat, ne tegyék ezt, ne törjék le a kukoricát. Mondják, hogy ezeknek a fegyvereseknek vörös csillag van a sapkájukon...

— Marhaság — szolt a polgár és krákogott. Fogpucolás közben érte a sok hír, valóságos híráradat. A légitámadásokat elhitte, hiszen eleget látott ezekből, eleget szolt a sziréna; a térképhez is értett és az egyre közeledő városnevek a német hadijelentésben sejtetni engedte, hogy verik őket... s hogy a német kártyára már nem lehet játszani. Szóval ez mind valóság — magyarázta családjának — de hogy ebben az állig felfegyverzett világban, itt nálunk, létezhet valamiféle, másfajta fegyveres alakulat, amely előbukik a kukoricásból, vasutat rombol és puskát hord — hát hogy képzelitek azt kérlek?

— Na, na — mondta az asszony — azért az a vonat mégis csak a levegőbe repült, Pista látta saját szemével a roncsokat...

Únta már ő is a férje mértánilag elrendezett szavait, amelyekkel a körülmények látszólag pontos mérlegelésével, aprólékos gondadal badarságot és gonoszságot egyaránt meg tudott magyarázni, védeni, valószínűvé tenni. „Majd meglátjátok, most a német egy hirtelen mozdulattal... háhá, majd meglátjátok“. Aztán múltak az évek és nem láttak meg semmit, csak vért és nyomorúságot, csak azt, hogy az öreg régen mellébeszél már, csodafegyverről, taktikáról, mindenről össze-vissza. S váltig tagadja, hogy valami készül itt körülöttük. „Marhaság és lehetetlen“. Azért a szaván most megérezte, hogy kicsit remeg emberének hangja. Így remeg a hangja mindig ha izgatott vagy ha tilosban jár és megfogják. Így remeg a hangja, ha nem biztos a dolgában.

* Az államdíjjal kitüntetett író most megjelenő „Forró föld“ című novelláskötetéből.

— Na reggelizzél csak, amíg meleg a kávé.

— Kétségtelen — fejtegette félórára rá az irodában maga a főnök, a tiszteletteljesen körülötte csoportosuló alárendeltjei előtt — kétségtelen, hogy bizonyos ejtőernyős leereszkedésre számítani kell. S hogy ezek majd akciókat készítenek elő. Dehát, nem könnyű dolog uraim, kizárólag angol nyelvtudással ezen a vidéken... És én nem is tudom elképzelni, hogy egy ilyen újjeländi...

A szavak elszálltak, mint az orákulum bölcs jóslata. Az a vonat azonban mégiscsak a levegőbe repült — ez állt világosan az arcon és a főnök kénytelen volt köhögni, köhécselni, látva a sok riadt tekintetet. Köhögött és egy pohár vizet kért, mialatt páran észrevétlenül kisurrantak az ajtón. A polgár, aki ott állt a főnök körül hajbókoló csoportban, látta ezek menekülését, görnyedt hátukat, ahogy surrantak az ajtó felé és benne volt a mozdulatukban: mi most innen elmegyünk kartársak, ki a másik szobába, ki a hivatali folyosóra, az utcára, esetleg egyenesen haza, beteget jelenteni, mert ezek áporodott szavak és semmi védelmet nem nyújtanak immár; nem is biztos hogy így van minden, ahogy a főnök mondja, lehet hogy másként van és a főnök sem tudja már, hogyan van. Mert itt olyasmi történik, kérlek...

Mindez benne volt abban a riadt menekülésben és a polgár tekintete egy pillanatra megmerevedett. Most kisebb a gyűrű a főnök körül és hallhatná közelebből a szavakat, a folytatást — mégsem volt boldog. A torkában olyan gombócfélet érzett, ami rendszerint dadogást idézett elő nála, már az érettségén is és később azon a bizonyos fegyelmin... Na, szóval ez a suttogás itt körülötte, ez a menekülés és a gombóc ott a torkában szorosan összefüggnek, az emberek tudnak valamit, ami most még titok.

... A piacon suttogtak meg az utcasarkon, meg a házak mélyén és az országutakon mindenütt. Partizánkötelékekről, amelyek behálózzák a városkörnyéki szállásokat, arról, hogy a Dunától délre nagy fegyveres alakulatok mozognak és még távolabb egész ország-részeket foglaltak vissza. Sapkájukon vörös csillag virít. Hogy a Vörös Hadsereg is átlépte a Duna vonalát, igen erről beszélgettek az egész városban. Csak a polgár nem akarta meghallani, amiről már mindeki beszélt.

* * *

Szeptemberben, a hónap második felében egy éjszaka nagyot dobbant a föld. Akkorát dobbant, hogy a polgár majd kiesett ágyából.

— Nono — mondotta felriadva, félhangosan. Ez olyan volt mint valami iszonyú nagy robbanás. Oda akart nyúlni a villanykapcsolóhoz, fel akarta kattintani a lámpát, de süket csönd ült mindenfelé, legfeljebb horkolást hallhatott. Légítamadás? Ahhoz szólna a sziréna. S mert vakon bízott abban, hogy feje felett a felsőbbség mindent példászerűen intéz, hogy éberén őrködik álmai felett — elvette minden számbavehető lehetőséget, másik oldalára fordult és megpróbált tovább aludni.

Nem csavarta meg a villanykapcsoló fülét és — mint később

maga is, megállapította — ez határozott mulasztás volt. Mert akkor már nyolc-tíz órával előbb konstatálhatta volna, hogy nem is volt áram a hálózatban...

Bizony nem volt benne. Reggel sem volt áram. „Hogy mi a fene történt megint” — dohogott. A nyitott ablakon át az udvar felől homályos szavak szüremkedtek feléje.

— Hallotta szomszéd úr? Nahát, hogy itt a város közepén...

— Hogy ide is bejöttek már! Hallotta a durranást?

A durranásról beszéltek, igen, s ő szívesen kihajolt volna, hogy megkérdezze: nos, mit tudnak erről uraim? De ez csak egy idegen parasztember volt az udvaron meg a házmester, és mégiscsak méltóságon aluli lenne, így beleavatkozni más ember szavába, beszélgetésébe, különösen ha figyelembe vesszük, hogy tudatlan, tanulatlan emberek fecsegéséről van szó... míg ő felsőbb honorátior, egyetemet végzett ember — hát szóval nem lehet belebeszélni a piaci hírekbe, nem és nem.

Amit azonban a konyhából hallott, saját lakásának konyhájából az már jobban megdöbbenette. Kamaszfia mondta tele szájjal:

— ... és tudod anya a villanytelep... hát annak zsupsz na, az úgy repült, huj, hogy repült...

— De kicsodák fiam, kicsodák?

Rövid szünet után következett a fölényes, oktató kamaszhang:

— Világos, a partizánok akciója...

A polgár kirohant a konyhába és harsogva kiáltozott:

— Mit beszélsz te kölyök? Ezt a szót ne halljam megint a házamban!

A gyerek dadogott.

— Mindenki beszéli a városban, hogy felrobbant a villanytelep... hogy felrobbantották az éjjel...

S mutatta a kezével. Mikor kicsi volt és kártyavárat játszott: ha megunt, szétdobta az egész építményt. Ebből az időből maradt rá ez a mozdulat hogy: zsupsz. Kitárt két keze kalimpált még a levegőben, aztán mint akinek hirtelen mentőötlete támadt, hadarva folytatta:

— Csavard meg a lámpa fülét, ha nem hiszed!

Kétségtelen, hogy most a gyerek kerekedett felül. Mert a kapcsolót ő már megcsavarta. Most méltósággal kellett meghátrálnia. Meg is tette.

— Az embert elűzitek saját otthonából az ilyenekkel!

Szólt és becsapta az ajtót. S úgy találta, hogy ez a visszavonulás méltó volt apai szigorához.

* * *

Este a vendéglő mélyén, mint az összeesküvők úgy borultak az asztal fölé az emberek; egymást figyelték és suttoztak, egymás tekintetét kutatva.

— Tudtam kérlek, mindjárt tudtam, hogy valami rendkívüli.

Riadt bólogatás volt a válasz, a szó végét mindenki elharapta, csak bámulták a pincér ide-oda siető, elnyúlt árnyékát.

— No, de ilyen kérlek, ilyesmit!

— Én csavargattam mindjárt a lámpa fülit, de nem égett.

— Hát hogy égett volna — rágódott tovább a szomszéd, — amikor már nem is volt villanytelep...

Igy ment ez körben, így járt a szó a homályban, ott kotlottak az esemény fölött, rágcsálták; forgatták; hasonszorúen egypáran, akik addig vakon bíztak a világ jó elrendezésében. „A rend, kérlek-alássan, a rend mindenekfölött”.

És ebbe az áporodott levegőbe, ebbe a félhomályba csattant bele a polgár kérdése, amely ugyanakkor elemező és magyarázó választ is tartalmazott.

— No, de kicsodák, kifélék voltak...? Mert ugyebár nehezen képzelhető, hogy egy ilyen ejtőernyős újjeländi...

És akkor valami rendkívüli történt. A hallgatag Kudlik, aki nem volt honorátor, nem volt talpig-ész ember és nem is tudni, milyen jogcímen került az asztalukhoz, szóval ez a Kudlik felkelt és egyszerre felnőtt az ő arnyéka is a petróleumfényben. Odalépett hozzá és tiszteletlenül megrázta vállát, az egész embert.

— Alszik maga uram, vagy micsoda? Ébredjen már fel. Micsoda ejtőernyősök, micsoda újjeländiak? A partizánok innen a kukoricából, tele van velük az egész határ...

Kudlik kimondta. Kicsit hőstett volt a pár szó ott a zsúfolt vendéglői teremben, dehát ez volt az igazság és vannak percek, amikor az igazság elnémit minden oktondi hitegetést, minden csűrést-csavarást és minden öncsalást.

... És egyszerre füstölni kezdtek a petróleumlámpák, a gertyák az asztalon; hosszú véres lángnyelvük úgy lobogott, mint az elhurcoltak, megkínzottak, megöltek emléke. De igazságot is hirdetett a petróleumláng, tompa fénye nagyobb világát adta az igazságnak, mint a százas és ötszázas égők, égők a mennyezeten, amikor még fényük volt. Azt hirdették: nem tart soká a véres játék, fegyver van a nép kezén, egyre több fegyver. Oktondi buta polgár te, aki az ejtőernyősök settenkedését lesed — hát nem látod, nem érzed, hogy megindult a föld körülöttem? Hogy jönnek, egyre többen jönnek a miéink, munkások, parasztok, a mi fiaink — holnap a te fiad is fegyverrel a kezében... Ma még csak a villanytelep robbant, holnap az országút nyílegyenes vonalában megindul a seregek özönlése. Hej micsoda sereg ez — ellenségtől zsákmányolt fegyver, foltos ruha, rossz lábbeli, de diadalmas, kipirult arcok, szívükben az igazság hite. És mindnek a fején sapka, sapka a fejükön vörös csillaggal...

Az igazság egy percre fellobbant a megvakult város közepén, a petróleumlámpa szárnyán és belehasított fényével a legbenőttebb, leggazosabb lélekbe is. Már nem tudta elhomályosítani semmi.

Odakint kopogott az őrző bakkancsa. Lassan elhúzódott a zaj: ez már csak tapogatózás a sötétben, vak vagdalkozás, nem tart már sokáig.

BRINDZA KÁROLY:

A nagy pör

A háború befejezése óta soha ilyen lázban nem élt a falu, mint most. Tél volt ugyan és az idő kemény, de a falu központjában csoportosuló emberek nem sokat adtak a hidegre. Úgy ellepték a piactér alsó végén épített kis újságos bódét, mint legyek a mézes bódönt. Csinos kis tülekedés támadt a »Magyar Szó« legfrissebb számaért, vagyis a számban megjelent az agrárreformról szóló törvényért. Ennek a híre forgatta fel a lakosság nyugalalmát.

— Itt az újság, friss »Magyar Szó«, benne van a Nagy Törvény! — kiáltotta Fazekas Bóni, a tetemes csomagot bontogatva.

— Úgy látom, küldtek belőle eleget, jut mindenkinek. Azoknak is, akik kapnak és azoknak is, akikről elvesznek — nevetett Bóni — mert bizony az utóbbiak csak most kezdik venni az újságot, hogy megneszelték az agrárreformot. Rosszul áll a szénájuk, meghízsem! De csak hadd álljon, eleget nyúzták a szegényt... Hanem aztán mindennap elkéne egy ilyen fontos okmány, de volna keletje a lapnak! Egészen jól meg lehetne élni a százalékból... — filozofált elégedett mosollyal Bóni.

A bódé ajtajában tolongó emberek közül az egyik türelmetlenül az újság után nyúlt, de Bóni rászólt:

— Ejnye András bácsi, hetven esztendeig ráért kend várni az agrár-reformra, de nagyon türelmetlen lett egyszerre...

Az öreg Király András, a Vojnicsok évtizedes cselédje, sértődötten húzódott vissza.

— Olyan lassan mozogsz, mintha szurkot ettél volna. Az embert megvenné az Isten hidegje, ha belülről nem fűtené valami...

Néhány másodperc alatt elfogyott a nagy köteg újság. Az emberek csoportokba verődve lapozgatták az utcán. Kivették az újság »belét« össze-hajtották négy felé és bicskával felvagták, vagy egyszerűen csak fel tépték a lapokat — kinek mennyi volt a türelme.

A Szakszervezeti Székház előtt Meggyesi Ferkó, földmunkás, leszerelt »petőfista« vitatkozik néhány emberrel.

— Most már mindenki láthatja miről van szó — mondta az újságot lobogtatva — a törvény világosan megmondja: a föld azé lesz, aki megműveli! No, ettől keserű lesz a földesurak szája íze...

— Vigyázz Ferkó, nehogy a mi étvágyunkat is elvegyék az agrártól, — intette le a lelkesedő Meggyesit Bogár Jancsi, aki már tizenöt esztendeje az Ungárok nál cselédeskedett és akit, mint mondani szokta, annyiszor becsaptak, kisermmiztek életében, ahány hajsza van a fején.

— Hogy érted ezt Jancsi?

— Hát úgy, hogy csak múltán dicsérjük a napot...

— Nem értelek...

— Ej, hát te tán a Holdban élsz? Az egész falu arról beszél, hogy csak a magyar gazdáktól veszik el a földet és a szerbeknek osztják. Erről van szó, na.

Meggyesi kissé elhalványodott. Indulatosan fordult Jancsihoz:

— Ki mondta ezt? Ki beszél ilyen számárságot?

— Ki mondta, ki mondta? Nem az a fontos, hogy ki mondta, hanem, hogy mit mondanak. Senki se mondta, mindenki hallotta...

Megint Meggyesi szolt:

— Te Jancsi, ha nem tudnám, hogy milyen hiszékeny számár vagy, s hogy rászédett valaki, hát legszívesebben elvernélek — no de mit bizonyítgassak én neked. Gyere el estére a szakszervezetbe, majd ott meghallod. A járásból jönnek ki, azok majd válaszolnak neked is, meg azoknak is, akik szeretnék újra egymásnak ugratni a szerbet és a magyart...

— Azt hiszed talán, hogy hazudok? Nem zörög a haraszt, ha nem fújja a szél. Beszélük már, hogy a Dunavölgyi szomszédos szerb telepeseknek aján-dékozott ötven hold legelőt. Így akarja megnyerni őket magának, hogy az agrártárgyaláson védjék a nagyságos urat... Meg aztán úgyis a szerbeknek adják, azt mondja ő is, így hát mindegy, hogy az agrár adja-e, vagy ő aján-dékozza nekik.

— Dunavölgyiről beszélsz?

— Igen, arról.

— Na látod, az urak már be vannak gyulladva, de meglásd csalódnak, ha azt hiszik, hogy a nemzeti gyűlölet fölpiskálásával egymásnak ugrathat-ják a szegényeket. Gondunk lesz rá, hogy visszafelé süljön el a puszka...

De nemcsak Meggyesi Ferkó meg Bogár Jancsi vitatkoztak ezen a napon. A meghirdetett agrárreformról beszélt az egész falu. Persze most is mindenki a maga szája íze szerint magyarázta a törvényt. A szegények között nagy volt az öröm, de még nem mertek fenntartás nélkül örülni. Szinte hinni sem merték, hogy most megvalósul évszázados álmuk — földet kapnak! Most már nem kell a nagyságos uraknál kalapolni munkáért, ezentúl a magukén dolgoznak. Ő, hát ezt is megértük! — mondogatták. Nemhiába vártuk hát olyan türelmetlenül a csillagos katonákat. Meg fiaink sem hiába vették kezükbe a puskát és hadakoztak a Dráván a némettel... Most valósággá válik mindaz, amit kenyérharcunk során eddig nem tudtunk kívívni!...

Elénkezett az este.

A kíváncsiság csapatostól hajtotta az embereket a szakszervezeti szék-ház felé. Annyian voltak, hogy a nyolcszáz ember számára készített terem kicsinek bizonyult. Az egybegyűltek, mint a méhek, úgy zsongtak a nagy teremben. Nem lehetett szót érteni. Csak akkor csendesedtek el, amikor Szarvas Gergő, a népbizottság elnöke tenyerébe verve csendet kért és meg-nyitotta az értekezletet.

Nyulánk, feketebajszú, villogószemű fiatalember lépett az asztal tete-jére. Olyan csend támadt, hogy a falióra ketyegését is meg lehetett hallani. Minden szem az asztalon álló fiatalemberre szegeződött.

Meggyesi Ferkó meglökte Bogár Jancsit.

— No most jól nyisd ki a füled! Göllöncsér Mihály ez, a járási Párt-vezetőség kiküldöttje, majd ő megmondja miről van szó, oszt megfelel a rém-hír-tenjesztőknek is...

A fiatalember nyugodt, halk hangon beszélni kezdett.

— Munkástársak! Régen vártuk ezt a napot. Amióta élünk és amióta nyomorult jobbágyoseink túrják ezt a földet. Nincsen barázda, nincsen fal-palotnyi föld ezen a tájon, amelyet elődeink és magunk verejtéke ne öntözött volna. Vér és verejték, kín és jajszó töltötte be a pusztákat. Elődeink hiába dolgoztak, mint az igásbarom s hiába tagadták meg a munkát, ha kibíratat-lanná vált a teher, a szegényeken semmi és senki nem segített. Az egyik oldalon a szegények ezrei verejtékeztek, a másik oldalon meg néhány földesúr gazdagodott, dőzsölt, hatalmaskodott. De most ütött az óra — mindenért meg-fizetünk!...

A fiatalember szavai nyomán egyszerre forrósodni kezdett a hangulat. Az elhangzott szavak az emberek szívéig, agyvelejiéig hatoltak. A jelenlévők tágrameresztett szemmel, lélekzet-visszafojtva hallgatták.

A fiatalember is nekitüzesedett. Emelt hangon folytatta:

— A törvény világosan kimondja: a föld azé, aki megműveli! És nincs az az erő, amely most megakadályozhatna bennünket az igazságtevésben... Beszélhetnek, áskálódhatnak azok, akiket az agrár törvénybe hív! Hiába uszítanak: a szerb és a magyar nincstelen nem néz farkasszemet egymással. Pedig ezt szeretnék most is. De ebből egyikünk se kér. Összefogunk és leszám-olunk a földesurakkal, szerbekkel is, magyarokkal is. Viészavesszük az ősi

jussot. Dózsa György és Gubec Mátyás népe most együtt megy a zsarnokok ellen!

— Akad-e magyar agrárérdekelt, aki még ezután is kételkedik a nép erejében? Akad-e még, aki kételkedik a nagy per kimenetelében? Ne féljete! A póri igazságot most nem ülteti tüzes trónra Verbőczy »úri pereputtya«...

A teremben senki sem mozdult. A nagy csendben csak Bogár Jancsi száraz köhécselése hallatszott.

— Ne higgyetek a levitézlett urak meséjének. Menjete! és irassatok földet. Jussotok van rá, megérdemeltétek! A földesurak csak ijesztgetnek benneteket. Azt hiszik, hogy ha nem lesz földigénylő, akkor visszavonják, vagy legalább is itt nem hájtják végre az agrárt. Ne higgyetek a vérszopóknak. Annyi földetek lesz, amennyit a földesuraktól elvesztetek!... A magatokén dolgoztok ezután.

Amikor Göllöncsér befejezte mondanivalóját és válaszolt a feltett kérdésekre, Meggyesi karonfogta Bogár Jancsit és az utcán megkérdezte:

— No, mit mondtam pajtás! Ez aztán alaposan betette a kaput! — A nagyságos urak nem alszanak az éjjel... Láttad a szakállas Vojnics, hogy kifordult a teremből, amikor a járási küldött vérszopóknak nevezte őket?

Bogár Jancsi arca is tűzelt már. Úgy látszik, kételyei eloszlottak, még mielőtt mélyebb gyökeret verhettek volna.

— Nem mondom, ha így van, bizony nagyon jól van. Persze, hogy én fel sem fogtam a dolgot, hiszen most nem őket védi a hatalom! Most a munkások az urak. Ott egye meg a fene a Dunavölgyit, ahol van... Átláthattunk volna magunk is a szítán! Tudom már, ki tanácsolja, hogy ne irasson földet a szegény, mert nem lesz istenáldása a »jogos tulajdonosuktól« elrabolt földeken... Mintha nem ők rabolták volna össze a mi hátunkon a vagyont...

— Látod öregem — csapott Meggyesi diadalmasan Bogár vállára — minden a rendjén lesz már ezután. A szegények megkapják a földet, a nagyságos urak meg, ha élni akarnak, szintén fogjanak kapát. Eljöhettek hozzánk mővába. Annyit mindenkor adunk nekik, mint amennyit ők adtak nekünk...

A szakszervezet nagyterme lassan kiürült, de az emberek még sokáig ott fagyoskodtak a kitéglázott, havas piactéren. A hallottakról beszélgettek. A nagy többség megnyugvással és belső melegséggel gondolt a Törvényre, amely most végre perbe fogja a földesurakat és igazságot tesz a szegényeknek.

* * *

Száraz, hideg vasárnap reggel volt. A nap már fent ragyogott az égen, de csak nem akart felengedni. Téli reggeleken ilyen hidegben az emberek nem szoktak mázskálni, pláne vasárnap! Csak azok keltek fel korán, akik a jószágot etették, meg akik a templomba vagy éppen a szakszervezetbe igyekeztek. Mos azonban majdnem minden felnőtt ember az utcán van és kisebb-nagyobb csoportokban igyekszik a falu központja felé. Érthető is, hiszen ma kezdődik az agrártárgyalás!...

Meggyesi Ferkó egész éjjel nem aludt, mert behívták a községházára. Ott egy nagyobb csoport agrárérdekelttel mégegyszer megvitatták, hogy a törvény értelmében kit állítsanak az agrárbíróság elé... Amikor hazament, az asszony egyre unszolta, dőljön le egy kicsit, de ő elhatározta, hogy ezen az éjszakán nem fekszik le, hiszen úgy se tudna aludni... Alig pirkadt még, amikor felkeltette Bogár Jancsit, gyerekkori jó pajtását. Mikor ez nagy morgások közepette felkelt az ágyból és magára szedte gúnyját, együtt mentek a faluba.

Most ott ülnek a nagyvendéglőben, az ablakmenti asztalnál és figyelik a gyülekezőket. A vendéglő előtt félkörben húzódó piactéren ekkor már sok száz ember összegyűlt. Legtöbbjük agrárérdekelt volt. De voltak közöttük a falu többi rétegeiből is, hiszen közvetve, vagy közvetlenül mindenkit érdekelt az agrár...

Kilenc óra felé járt már az idő, amikor az agrárbíróság tagjai, Hajdu Kálmán, Banai Samu és Károly Ambrus a népbizottság tagjai kíséretében elindultak a volt »Gazdakör« épülete felé. Lapos parasztszánkon ekkor érkezett meg és csatlakozott hozzájuk Göllöncsér Mihály, a járási agrárbíróság küldöttje is. Meggyesi felemelte a pálinkás poharat és kiitta belőle a »kerítés-zagगतót«, majd a torkát reszelve odaszólt barátjának.

— Jancsi, azt hiszem mehetünk, megkezdődik a tánc!...

— Jó, mehetünk — mondta Jancsi. Azzal felállt és összegömbölyta magát rövid, kopott télikabátját.

Meggyesi egy pillanatra megállt.

— Te Jancsi, hallgass csak ide! Most, hogy itt ültünk, elengedőkoztam az életem felett. Sok minden történt már velem. Nyomorogtam, kínlódtam és szenvedtem, mint te is, meg a többi sok ezer nincstelen. Volt úgy is, hogy a méreg majd szétvetett a sok igazságtalanság miatt, és sehogy se láttam a jövőmet. — Valami eltakarta a szemem elől... Most meg hogy itt ülünk és elnézem a tárgyalásra sorakozó embereket, hát olyasvalamit érzek, mintha ezek annak a bizonyos valaminek, talán egy óriási nagy kőnek az elhengerítésére sorakoznának fel, ami eddig útiút állta a szegényember boldogulásának!... És ez olyan jó érzés, most olyan könnyűnek érzem magamat, hogy röptében fogná el a madarat...

Bogár Jancsi buzgón bölongatott, mint aki hallja ugyan, de nem érti, miről van szó...

— Jól van Ferkó, csak gyérünk, no!

Amikor Ferkó és Jancsi a tárgyalóterembe léptek, ott már csaknem minden hely foglalt volt. Azért valahogy mégis elhelyezkedtek a fal mellett. Innen legalább jól látni mindenkit, mondotta Ferkó Jancsinak. De az egyre zsúfolódó teremben hamarosan elveszték a tömegben és úgy érezték magukat, mint amikor a dúskálású búzát lengeti a pusztán a májusvégi szél. — Ide-oda hullámozottak a fal mellett, amerre a betóduló tömeg éppen sodorta őket...

Az agrárbíróság elfoglalta helyét a színházterem dobogóján. Középen Hajdu Kálmán, az elnök ült, mellette a járási küldött, az asztal végein pedig a bíróság két tagja. A zúgó-zsongó teremben már vagy ezren szorongtak. Előtt mindenki, akit valamilyen módon érintett az agrár. Sokan elhozták a feleségüket is, akik azonban engedve valami régi, talán épen templomi szokásnak, most is külön, a terem baloldalán ültek. Az ifjúság és egy kisebb csoport asszony a karzatra húzódtott. De voltak a teremben ionéhányan a földesurak és nagyzadák közül is. Így például Dunavölgyi Arnold nagybirtokos, galambszínű kabátjában és zö'd lovaglónadrágiában, ott ült az első sorokban. Talán benyomásokat jött gyűjteni, már az első napon? Ki tudja...

Az elnök Hajdu Kálmán — tagbaszakadt, hatalmas termetű földmunkás — megrázta a csengőt és a beállott csend után bejelentette a tárgyalás kezdetét. Egyszerre felzúgott a taps. Még Dunavölgyi is tapsolt. Igaz, hogy szájaszélén kényszeredett és fagyos volt a mosoly, de nyilvánvalóan nem akart feltűnést keltetni tüntető hallgatásával.

A járási küldött törvényismertető szavai után az elnök végre bejelentette, hogy megkezdik az első ügy tárgyalását. Hívó szavára egy alacsony, köpcös, pirosképi emberke, Haluska Péter topogott a színpadon elhelyezett emelvény elé. Tétova lépteit és suta mozdulatait mosolyogva kísérte a hallgatóság. A kis emberke rettentő zavarban volt. Amikor megállt, hirtelenében nem tudta mit csináljon. Idegesen forgatta a kalapját, majd hirtelen a fejébe nyomta, azután újra leemelte és illedelmesen meghajolt, előbb az agrárbíróság, majd az agrárérdekelték felé... Általános nevetés támadt.

Az elnök szigorú, de nem ellenséges hangon felolvasta Haluska Péter adatait, majd a »vádlotthoz« fordult:

— Haluska Péter, a törvény értelmében, földműves embernek érzi-e magát vagy nem?

Haluska azonban se nem látott, se nem hallott. Füléhez tartotta tenyerét, úgy kérdezte:

— Hogy, hogy érzem magamat, azt kérdezi? Hát, mit mondjak, lehetne jobban is...

— Nem arról van szó! Azt mondom, földművesnek érzi-e magát?

— Ja, hogy földműves vagyok-e. Hogyne, hogyne. Persze, hogy az vagyok. Tizenhat hold földem van, nem magam szántom az igaz, de az aszszonnyal együtt magunk kapáljuk be a kukoricát és valamikézt aratok is, habár ez úgy-e, mivel már ötven felé járok, kissé nehezemre esik. De azért szívesen dolgozok. Miért ne? A föld megfizeti a munkát...

— Szóval földművesnek érzi magát?

— Igen, habár, amint mondtam, már ez nehezemre esik egy kissé.

— Nem arról van szó! Kinek könnyű a földmunka? — Az elnök indulatosan az agrárérdekeltek felé fordult.

— Munkástársak, ti ismeritek Haluska Pétert, itt élt a faluban. Mondjátok meg, végez-e földmunkát, vagy sem. Földművesnek számíthatjuk-e vagy sem?

A karzatról egy öregesen rikkcsoló női hang, — Haluska Péter feleségének hangja — hallatszott.

— Az hát, persze, hogy földműves. Mi az ördög volna? Mit zaklatják szegényt, van annak úgyis elég baja...

De hallatszott ugyanakkor tiltakozás is.

— Nem földműves! Megkapálja a kukoricát és felszedi a krumplibabot, de ez még nem jelenti, hogy földműves. Más túrja a földjét. Azelőtt pedig még cselédet is tartott... Az asszony meg ne kontrázzon nekünk onnan a »kórusról«, mert most mink beszélünk!

Az ellenvetések ellenére mindtöbben szóltak Haluska földművessége mellett.

— Földműves Haluska, dolgozik az, csak ígás állat nélkül maga nem győzi...

— Nem ilyenektől kell elvenni a földet. Ott vannak a nagyságos urak, az Ungár, a Dunavölgyi, meg a többiek, akik most is rosszban sántikálnak...

— Haluska Péter igenis dolgozik a földjén, tavasszal mindennap kint látni a határban.

Az agrárbíróság nem hirdethet ítéletet, míg az agrárérdekeltek nem döntenek. Ezért az elnök szavazásra bocsátja a kérdést.

— Aki földművesnek tudja Haluska Pétert, nyújtsa fel a kezét.

A teremben vagy hatszáz kéz emelkedett a levegőbe. Közöttük Haluska Péterné mindkét keze is, aki egyre nógatta a mellette ülőket, hogy ők is két kézzel szavazzanak, hiszen ismerik Pétert és most csak nem tagadják meg az emberséget... Akik ellenezték Haluska földművessé nyilvánítását, kisebbségben maradtak.

Az elnök felállt és ünnepélyesen kijelentette:

— Megállapítom, hogy az agrárérdekeltek nagy többsége földművesnek ismeri Haluska Pétert, ezért ügyét félretesszük és meghagyjuk neki földjét...

A terem jobboldalán ülő Bogár Jancsi bosszúsán lökte meg Meggyesi Ferkót:

— Na, ez a tárgyalás is jól kezdődik! Az első bugrist már fölmentették, pedig nem érdemli meg...

Meggyesi csitította:

— Várjál Jancsi, várjál! Lesznek itt nagyobb halak is... Csak türelem!

Az elnök most Huber Árpád százholdas szabadkai gyártulajdonost szólította. Ez azonban kétszeri szólításra sem jelentkezett. Az elnök megállapította, hogy a tárgyalást a fél távollétében is megtartják, mert időben értesítették és nyugtázta is az idézést.

— Földművesnek tekinthető-e Huber Árpád?

— Nem! — kiáltotta egyszerre vagy ezer torok.

A tömegben valaki megjegyezte:

— Ez el se jött, attól több esze van neki. Tudja jól, hogy miről van szó, — nincs kegyelem a szegényt nyúzóknak...

A következőnek Fendrik Mihály, volt osztrák-magyar, majd jugoszláv nyugdíjas rendőrmester esetét tárgyalták.

Fendrik Mihály mindig fegyelemszerető ember volt, így hát készségesen megbokázta és mély fejhajtással üdvözölte az agrárbírósgát is, pedig, amint hófehér haja és görnyedt háta bizonyította, már közelebb járt a hetvenhez, mint a hatvanhoz.

— Fendrik Mihály, magának tizenkét hold földje van. Nyugdíjas. Földműveléssel soha nem foglalkozott. Megfelelnek ezek az adatok a valóságnak?

Fendrik idegesen igazgatta a bajuszát.

— Igen, azaz hogy nem. Nem kérem, nem egészen így van...

— Nem így van? Hát akkor hogy van?

— Hát kérem az úgy van, hogy nekem van hét holdam, meg az asszony-nak van öt holdja...

— Az összesen tizenkét hold — összegezte mosolyogva az elnök — ezek szerint tehát, mivel nem földműves, agrár alá esik a földje.

A nyugalmazott rendőr indulatosan tiltakozott.

— Dehogy is kérem, dehogy. Nekem csak hét holdam van és annyit az agrár is meghagy...

— És mi van a további öt holddal?

— Az asszonyé, vegyék el tőle, engem a törvény véd...

A teremben nagy nevetés támadt. Az elnök hangja hallatszott újra.

— És a felesége, az kié? Hiszen egy kenyéren élnek!

— Igaz, de a földek külön vannak...

— Hallia, ne játszon a bírósággal — figyelmeztette az elnök komoly hangon a cinikus nyugdíjast. Mondja meg, földművesnek érzi-e magát, vagy sem?

Fendrik Mihály hallgatott. Erre az elnök az agrárérdekeltekhez fordult:

— Kérdem az agrárérdekeltek gyűlését: Fendrik Mihály földművesnek tekinthető-e vagy sem?

— Nem! — kiáltotta a tömeg egyhangúlag.

Az elnök ismét Fendrikhez fordult:

— Fendrik Mihály, elmehe! Végeztünk.

Fendrik azonban nem mozdult. Az elnök kérdő tekintettel fordult feléje.

— Nos?

— Hát kérem, csak azt szeretném még mondani, ha már elveszik az öt holdat, hát az asszonyt vegyék el...

— Meglesz! Meglesz a kívánsága — egyezett bele az egybegyűlt hangos kacagása közben az elnök.

Ezután sorba következtek a falu nagygazdái. Nagy Bálint, Gyarmati Lajos, Varjas Sándor, Nagy János és a többiek. Az agrárbíróság minden esetben megállapította, hogy földművesnek tekinthető-e a tulajdonos vagy sem.

A nap legnevezetesebb eseménye az egyik Ungár gyerek birtokának kisajátítása volt. A fekete, göndörhaiú fiatalember, aki összesen talán kétszer járt birtokán, mióta a világra jött, egyre azt hajtogatta, hogy bizony ő földműves és a telekkönyvre hivatkozott.

— És mit szokott dolgozni? — kérdezte az elnök.

— Mit? Mindent kérem...

— Mégis, konkrétan.

— Konkrétan? Jó. Hát kérem, mondjuk ganéjt hordok, szántok, vetek, kaszálok — mindent...

— És aztán felébredtél ügye? — kiáltotta Gábor Pista az első sorokból, aki húsz évig cselédkedett az Ungár tanyán.

Mindenki nevetett a teremben, az agrárérdekeltek, a tárgyalásra váró felek, a feszült érdeklődéssel figyelő Dunavölgyi, de maga az Ungár fióka is, hiszen tudta, hogy ekkor föllentett legnagyobb életében... Nem sikerült neki, ami dédöregapjának sikerült. — Ügyének letárgyalása után ötszáz holddal gyarapodott az agráralap.

Ezután Vukovics Ilona és Vukovics Mária szabadkai lakosok ügye következett. A vénkisasszonyok valami ügyvédfélét küldtek maguk helyett. Ez egyre azt bizonyíttatta, hogy igazságtalan elvenni ezektől a »védtelen« nők-től a földet, mert mit csinálnak az nélkül szegények. Igazán nem szép a moravicaiktól, hogy ki akarják semmizni őket, hiszen a föld jövedelméből éltek. Most aztán mehetnek dolgozni!

A teremben az elégtelenség és a méltatlankodás moraja zúgott. Többen kiabálni kezdtek.

— Aki nem dolgozik, ne is egyék!

— Talán a kisasszonyok sajnáltak minket? Volt-e valamelyikük valaha is a birtokon, hogy megnézzék, miként élnek cselédei? Nem törődött soha velünk.

— Azt se tudják, hol a földjük. Csak a jövedelmét puccoskodják el a városban.

— Egy szálíg elvenni tőlük!...

Az ügyvéd azonban, akit nyilván jól megfizettek hálátlan munkájáért, nem hagyta annyiban a dolgot. A tömeg felé fordult:

— De kérem, hogy beszélhetnek így? A kliensem nevében kikérem magamnak ezt a hangot...

Erre lett aztán csak kiabálás! És nemcsak kiabálás.

— Lökjétek ki!

— Hogy mer így beszélni velünk?

— Tán neked ígérték felét, ha megmented számukra a vagyont?

— Nem kell nekünk fiskális, tudjuk mi, hogy ki mint dolgozott és kinek mi jár...

Az első sorokból valóban megmozdultak néhányan. Egy asszony már a csizmát fogta és rángatta a paprikavörös ügyvéd lábán...

— Ki innen, mert kiváglak, mint a dögöt. Te akarsz bennünket törvényre tanítani? Csaló! Majd igazságot teszünk mi nélkülöttek is...

Az elnök leintette a hangoskodókat. Az ügyvéd pedig jónak látta elszedealni az egyik mellékajton. Az ajtóból azonban még egyszer visszakiabált:

— Ez igazságtalanság, fellebbezek!

Bogár Jancsi, akit a tömeg Ferkóval együtt egészen odáig sodort már, egyik szabadon lévő karjával meglökte a hangoskodó fiskalist és berántotta az orra előtt az ajtót.

— Vigyen az ördög! Fellebbezz ahova akarsz. Máshol is tudják, mi az igazság.

* * *

Aztán érkezett a második nap is.

A második nap tárgyalásai igen mozgalmasaknak ígérkeztek. Ezen a napon sajátították ki a legnagyobb földesurak birtokát.

Dunavölgyi, a környék egyik legnagyobb birtokosa, most a szokottnál is korábban bekocogtatott parádés kocsján a faluba. Szemeit kutatva jártatta körül a piactéren gyülekező embereken. Amikor elhaladt mellettük, néhányan közülük akaratlanul is megdöfték mutató ujjukkal a kalanszélét. A kalap azonban, ellentétben a multtal, most mindenkinek a fején maradt. Legtöbben csak elnéztek a rettegett földesúr feje felett, mások meg — közöttük Meggyesi Ferkó és Bogár Jancsi — cinikusan mosolyogva szemléltek, méregették.

— No, ez is bekapja a legyet máma — jegyezte meg Ferkó a háta mögött. Dunavölgyi meghallotta és visszafordult. Gőgösen, de már nem a régi önbizalommal jegyezte meg:

— Nem olyan biztos, barátom! Maga elfelejti, hogy felettünk is laknak, magából az irigység beszél... — Dunavölgyi merően nézett Ferkó szemébe, ez azonban nem ijedt meg a nagyságos ur dörgedelmeitől.

— Menjen, csak menjen a nagyságos úr amíg szépen van, mert tudunk mi másképp is beszélni!... — mondotta Ferkó és előre lépett a tömegben. — Ne féljen, ott leszünk! Majd ott beszélgetünk...

— Ott lehetnek — szolt Dunavölgyi s miután megvetően végigmérte Ferkót és a körülötte állókat, megfordult és otthagytta őket. Kilépett a kövesútszélére és figyelte a közeledő szekereket. Egész karaván volt az. Mint lakodalom idején. A nagy parasztszekereken a szomszédos dobrovoljác falu lakói jöttek. Dunavölgyi alig észrevehetően intett a kocsin ülőknek majd eltűnt a volt »Gazdakör« felé özönlő tömegben. A telepesek is leugráltak a kocsikról és a tömeg közé vegyülve beszállingóztak a nagy tárgyalótárebba. Dunavölgyi barátságosan integetett nekik az első sorból. Ezek biztatták, hogy csak ne féljen, itt vannak és majd megvédik, hiszen ők csak tudják, hogy jó ember... Az agrárérdekeltek kíváncsan és vegyes érzésekkel szemléltek a vendégeket. Már elterjedt a híre Dunavölgyi mesterkedéseinek, de a dobrovoljác-telepeseket is mintha kissé meglepte volna az agrárérdekeltek nagy tömege. Csodálkozva szemléltek a zsvajgó, kacagó, éneklő csoportokat.

A teremben gyorsan elterjedt a híre, hogy a dobrovoljácokat Dunavölgyi hozatta be saját kocsján, hogy tanuskodjanak mellette. A falubeliek nagy része nem hitte, hogy a telepesek kiállnak a gőgös földesúr mellett. Ezért inkább kíváncsian mint ellenszenvvel figyelték a hátsó sorokban elhelyezkedő kucsmás, vastag téliruhás embereket. Dunavölgyi ott ült az első sorokban, lábait keresztberakta és kihívóan nézett maga körül, de csak hideg, gyűlöl-

ködő tekintetekkel találkozott. Ennek ellenére még mindig a nyeregben érezte magát.

A tárgyalás rendkívül feszült hangulatban kezdődött.

Elsőnek Dunavölgyit szólította az elnök. Ez lassan, méltóságteljesen felállt és úgy helyezkedett el a színpad előtt, hogy az egész termet szemmel tarthassa. Az elnök felolvasta Dunavölgyi adatait. Ötszáznegyven hold föld, földműveléssel soha nem foglalkozott, a törvények értelmében tehát a birtok a gazdasági felszereléssel együtt kisajátítandó.

— Így van-e? — kérdi az elnök.

Dunavölgyi az agrárérdekeltek felé fordul és patétikusan mondja:

— Igazságtalannak tartom az agrárbírság véleményezését.

A padok között a meglepetés halk nesze suhant végig. Még az elnök sem tudta leplezni csodálkozását. Nyugalmat erőszakolva kérdezte:

— Mivel indokolja? Hiszen ön soha életében nem munkálta földjét!

— Állandóan a birtokon laktam és magam gazdálkodtam.

— Ispánt tartott, az vezette a birtokot...

— Magam is ott voltam...

A terem hátsó soraiban ekkor mozgolódás támadt. Néhány telepes előre furakodott egészen a színpadig. Gyanús külsejű, ragyásképzű dobrovoljac parasztleány szólalt meg először.

— Mit akarnak ettől az embertől, hiszen ő mindig jó volt hozzánk. Mi telepesek a legjobb viszonyban voltunk vele...

Az egybegyűlt agrárérdekeltek fokozott meglepetéssel és értelmetlenül figyelték a fejleményeket. Az elnök válaszolt a ragyásképzűnek.

— Nagyon szép tőle, de most nem baráti oklevelet osztogatunk, hanem agrártárgyalást tartunk.

— A törvény nem akar rosszat a jó embereknek...

— Ez így van.

— Hát akkor miért akarják kifosztani Dunavölgyit. Ő mindig jó volt cselédeihez is...

Most egy másik telepes szól a közbe:

— Mi, dobrovoljacok nem engedjük Dunavölgyit. Neki jár a harmincnégy hold és a kastély. Mi erre szavazunk!

— Most a cselédek, kiszípolyozottak és kisemmizettek szavaznak arról, hogy kinek mihez van joga... Másnak nincs beleszólása! — kiáltotta az elnök kissé indulatosabban, mint ahogy maga is szeretne volna.

Az agrárérdekeltek méltatlankodva zúgtak. Az utca felől ebben a pillanatban lódobogás és csengőcsilingelés hallatszott. A következő másodpercben kinyílt a színpad mögötti ajtó és a járási népbizottság küldötte lépett a dobogóra. Már az úton értesült az eseményekről, ezért nagyon igyekezett, hogy elérje Dunavölgyi tárgyalását. A járási népbizottság két csikaja rekord idő alatt futotta be a tizenhat kilométeres távot. A küldött ledobta télikabátját és helyet foglalt az elnök mellett. Pár másodperc alatt áttekintette a helyzetet és máris szót kért az elnöktől. A teremben mindenki feszült várakozással tekintett a színpad felé. Még Dunavölgyi is hátrább lépett egy kissé.

Amikor felállt, pár pillanatig még Dunavölgyi adatait tartalmazó aktákat forgatta, majd körüljártatta szemét a zsúfolásig megtöltött teremben. Tekintete találkozott a munkában megrokkant cselédek, nincstelen földmunkások, napzámosok sokatváro tekintetével. Bátor és erélyes fellépéséért nagyon megszerették a faluban. Ebben a feszült pillanatokban is bizalommal nézték amint tekintete összecsapott Dunavölgyi hideg kék szemének merev nézésével. A szemek már megvívták a maguk harcát, most jön a szavak és az érvek csatája. Lassan, vontatottan kezdett beszélni arról, hogy az agrártörvény a dolgozó nép felszabadító harcának egyik nagy vívmánya és egyformán érinti a szerb és a magyar földesurakat, s hogy a magyar és szerb nincstelenek egy fronton állnak ebben a küzdelemben is.

— Dunavölgyi »nagyságos úr« azonban azt szeretné, ha megint egymás torkának esnének. Földet akar ajándékozni a szerb falu telepeseinek, hogy védjék meg a magyar nincstelenektől. Már mondtam egyszer, ez nem fog sikerülni neki, már csak azért sem, mert ismerjük a törvényt, ahogy ismerjük a »nagyságosurat«, is. Először is, földet az agrártörvény életbeléptetése

óta se eladni se elajándékozni nem lehet. Dunavölgyi birtoka tehát teljes egészében agrár alá kerül, másodsor, nem hallgathatunk olyan egyének véleményére mint Latinovics Milenkó és Dokmánovics Dusan, akiknek külön számításai vannak; akik a mi volt nyilasainkkal és egyéb söpredékekkel egy követ fűjnek. Ezek nemcsak az agrárreformnak, hanem egész államberendezésünknek is ellenségei. Az urak malmára hajtják a vizet. Dunavölgyi tehát megtalálta a telepes falu lakóinak salakját és azokat hozta ide, mint a szerb nép képviselőit, hogy »véleményt« mondjanak a szomszédos földesúr »jóságáról«! Erről a jóságról egyébként maguk a cselédek, részaratók meg a napszámosok mondhatnának véleményt. Ők ismerik legjobban ezt a »jóságot«, mert a saját bőrükön érezték. Álljanak fel hát azok, akik közelről ismerték ennek az »úrnak« a »munkáját« és részesei voltak a nagy »jóságnak«.

A terem hátulján ismét mozgolódás támadt. Most az újonnan érkezett dobrovoljacok közül jött előre az egyik és az elnökhöz fordult.

— Druze pretszednicse, én szeretnék pár szót mondani...

Az elnök intett, hogy beszélhet.

— Magyar elvtársak, ne haragudjatok én nagyon keveset tudok magyarul, talán így is megértitek...

— Beszéljen, csak beszéljen, megértjük mi!

— Beszélhet, ha jól akar szívesen meghallgatjuk — kiáltották több felől.

A fiatal telepes felindultan beszélni kezdett:

— Szégyenlem magam elvtársak, szégyenlem magamat, hogy a falumban ilyen emberek is élnek mint Latinovics és Dokmánovics. Ne higgyétek, hogy ők a mi véleményünket fejezik ki itten. — Tudjuk mi jól, hogy kik ezek! A faluban igyekeztek telebeszélni az emberek fejét, hogy milyen jó lesz, ha Dunavölgyi legelő céljára ötven holdat a falunak ajándékoz... A falu népbizottsága visszautasította az ajánlatot, mert tudja, hogy törvényellenes és ravasz szándékú cselekedet akar lenni. De ha egyezne is a törvényes lehetőségekkel, ezen a néhány csirkefogón és megtévesztett, ügyefogyott emberen kívül nincsen egyetlen dobrovoljac sem a faluban, aki a magyar földmunkások rovására a földesúrral szövetségbe akarná növelni a falu legelőjét, birtokát. Ti pedig jól tennétek, ha kívágnátok innen a teremből a hitvány áruelőit, hogy a lábuk se érje a földet. Mi majd otthon elbánnunk velük, ne féljete... Mhetnek megint a Drázsához! Szívemből kívánom nektek, hogy mindannyiunk javára leszámoljatok az ilyen szegény-nyúzókkal, mint az ott az első sorban...

A teremben, mint a fergeteg, zúgott fel az agrárérdekeltek helyeslése.

— Úgy van! Ez az igazság! A magyar nincstelenek és a szerb szegény-paraszatok fogjanak össze!

— Le a méregkeverőkkel!

— Ki a júdásokkal...

Az emberek össze-vissza kiáltottak. Abból az irányból, ahol Meggyesi Ferkó és Bogár Jancsi ültek még az öklüket is rázták Dunavölgyi és a szinpad előtt álló két bérenc felé. A szerb telepesek, akiket Dunavölgyi bérencei csábítottak ide, szintén méltatlankodni kezdtek és ők is fenyegették a két csirkefogót. Ezek jónak is látták »angolosan« meglépni az oldalajtón.

Szerb és magyar szidalmak röpködtek utánuk.

A zsvajj még el sem ült, amikor Dunavölgyi felállt és egész testében reszkette az agrárérdekeltek felé fordult. Gőgös, fennhéjázó magatartása eltűnt. Erezte, hogy a csaláson szerzett hatalmas birtok most egyszerre kicsúszik a lába alól. Hiába keresett kutatott pártfogó után a tömegben, szeme csak ellenséges, megvető tekintetekkel találkozott. A közel ezer gyűlölettől izzó szempár nagyon megtépázta fölényes magatartását. Ahogy ott állt, olyan volt, mint egy kiszáradt, ágaitól megfosztott, kivágott jegegyefa. Hideg, érzéketlen mint egy darab kő. De azért még mindig reménykedett, hogy megpuhítja az egybegyűlték szívét. Hátha megszajnálnak — gondolta. Hiszen emlékszik a cselédekkel azelőtt úgy bánt, ahogy akart. Hajlottak a szavára. Ha fogcsikorgatva is, de túrték, hogy annyit fizessen nekik, amennyit éppen kedve tartotta, különösen ha még keveset beszélt

nekik a rossz időjárásról, szűk termésről, alacsony gabonaárakról... Lehet ezekkel beszélni most is. Mindenesetre megpróbálja...

— Emberek, uraim! Hát vétettem én valaha bárkinek is? Miért akarnak tönkretenni? Én is csak ember vagyok...

Az agrárbíróság elnökének szavai vetettek véget az újra felharsanó zsvajnak. Olyan volt a tömeg, mint a felháborgatott tenger, mely hatalmas hullámokat vet minden szélroham után.

— Azt hiszem, vannak itten Dunavölgyi volt cselédei közül, akik elmondhatják, milyen munkát végezett és végez s hogyan bánt munkásaival.

Több oldalról kiabáltak egyszerre:

— Vagyunk itt jócskán, tudjuk mi jól, hogy kicsoda Dunavölgyi!...

— Nyúzó, aki hét bőrt szeretett volna lehúzni mindíg a szegény cselédéről és napszámosról...

— Veretett és kínoztatott bennünket...

— Nem igaz! — kiáltotta Dunavölgyi a bíróság felé, majd az agrár-érdekeltekhez fordulva kérdezte:

— Kít verettem én meg? Mondják meg no, álljon fel és szóljon! Miért rágalmaznak...

— Eleget megverettél! Sokat tudnánk mesélni gonoszságaidról.

Most Meggyesi Ferkó hangja harsogta túl a zsvajgokat.

— Gulyás István, állj fel és vád a nagyságos úr szemei közé...

— Úgy van, úgy van! beszéljen Gulyás István — harsogták vagy huszan is egyszerre.

Dunavölgyi összerendezte erre a névre. Nem, erre igazán nem számított, hogy a faluban ismerik és emlékeznek még Gulyás esetére. Általában nem így képzelte el az egész agrártárgyalást. Azt hitte, ha megjelenik a volt cselédék és napszámosok között, ha nem is süvegelik meg, hát legalább nem mernék ellene szólni. De nagyon megváltozott ez a világ! — gondolta. Azelőtt olyanok voltak ezek mint a kezesbárány, ha rájuk szólt az ember, hát elszompolyogtak, mint a megvert kutya... Most meg? Olyanok mint a farkasok, elevenen megennék az embert... Ezek most mindent felhálnak és csak úgy lihegnek bosszúért. De legalább az a Gulyás ne volna itt...

Gulyás István azonban ott volt és társaitól tuszkolva lassan felemelkedett helyéről. Dunavölgyi úgy érezte, mintha térdei kissé megremegtek volna, amikor meglátta az őszhajú cselédet...

— Gulyás István agrárérdekelté a szó — szólt az elnök.

A teremben hirtelen nagy csend lett. Így telt el, siri csendben, talán egy perc. Gulyás István csak állt a székek között, teste előre hajolt és kezeivel az előtte álló széken babrált. Olyannyira megilletődött, hogy nem tudta szólásra nyitni a száját. A lelkében évtizedek óta összegyűlt keserűség hirtelen felszakadt és a torkát szorongatta. Az elnök biztatón intett feléje.

— Gulyás István, beszéljen...

Az öreg cseléd lassan nekibátorodott.

— Azt akarjátok, hogy beszéljek... hogy mondjak valamit Dunavölgyiről. Hát bizony mondani sokat mondhatnék, beszélhetnék róluk is meg magamról is... Ott születtem a birtokon, ott töltöttem gyermekkorom. Keserves élet volt az. Sokat nyomorogtunk. Es nem hazudok ha azt mondom, hogy csak akkor laktam jól, egyetlen egyszer, amikor egy éjjel... — az öreg egy pillanatra elhallgatott, mintha a jelenlevőktől, no meg titokban egy kicsit Dunavölgyitől is restelné a dolgot. De aztán rájött, hogy nincs mit szégyenkeznie nyomorult élete felett, hiszen azért is az urak rendje a felelős. Nekibátorodva folytatta:

.... bemásztam a Henrik nagyságos úrék konyhájának ablakán, oszt alaposan megdézsmáltam a szármát...

A teremben sokan nevettek. Meggyesi Ferkó is csak akkor komolyodott el, amikor szomszédjára, Bogár Jancsira esett a tekintete és látta, hogy az egyre fújja és törölgeti az orrát, miközben a zsebkendő csücskét a szemén is végig-végig húzta. Az öreg Gulyás István szavai sokakban felelevenítették a keserves múltat.

Gulyás István érezte, hogy messzire elkalandozott attól, amit egyszóval ki akart fejezni, de a feléje forduló tekintetek kissé zavarba hozták, ezért hát nagyobb feneket kerítve a dolognak, folytatta:

— Azt mondtátok, hogy beszéljek, hát most beszélek, pedig nem vagyok valami nagy szónok... Szóval, ott nevelkedtem én fel a Dunavölgyi uradalomban. Hát éves koromban libapásztor voltam. Nyolvéves koromban, amikor befejeztem az iskolát, bizony már kanásszá léptettek elő! Hát ez nem most volt. Hogy mennyi bért kaptam, pontosan azt nem tudom, de az év végén anyám, szegény, egy cájgruhát vett nekem keresetemből. Ez volt az első új ruhám, de ezt sem énrám szabták. Tizenötéves koromig voltam kanász és közben havonta legalább kétszer megvert az ispán. — Mindig engem hibáztatott, ha baj esett, vagy a pestis elvitte valamelyik malacot. Egyszer aztán gulyás lettem. Ez megint nagy előléptetésnek számított. Henrik nagyságos úr személyesen is lelkemre kötötte: vigyázzak a marhákra, mint a szemem vilá-gára! Hát én vigyáztam. Nem is volt baj sohasem. De egy jó szót nem kaptam soha, sem a nagyságos úrtól, sem az ispántól.

Aztán mikor már legénykorba kerültem, hát béressé léptettek elő. Persze akkor se kerestem agyon magam, erre ügyelt az ispán és a nagyságos úr is. Eppen megbetegedett az anyám. Nagy láza volt és félrebeszél. Meg-rémülve szaladtam az urasági ispánhoz, de kocsit nem kaptam tőle, hogy bevigyem a faluba.

Köll szántani, most nagy munkaidő van — mondotta az ispán. Egy fél-óra mulva pedig láttam, amint a nagyságos úr feleségének üres hintáját a legszebb pej csikók röpitették a falu felé... Meg is halt anyám három hétre. Apámat még két éves koromban agyonrúgta egy felbőszült csődör. Árvaságo-mon nőüléssel segítetttem. Családos ember voltam már, amikor hadba vonul-tam. Feleségemet a gyerekekkel együtt itt kitétték a lakásból, úgy hogy az uradalomból a faluba kellett költözniök. Amikor hazajöttem, a szívem majd megrepedt, olyan nyomorúságban találtam családomat...

— Megint a Dunavölgyi tanyára kerültem.

Több mint negyven esztendő dolgoztam már a nagyságos úr öregapjá-nál és édesapjánál, de két pár alsóruhámon, egy kopott ünneplő és egy foltos hétköznapi ruhámon, valamint a hat gyereken meg az asszonyon kívül az égvilágon semmim sem volt még. Az öreg nagyságos úr földje pedig ez alatt ezer holdról kétezeröttszáz holdra növekedett... Akkor iratta szét a retye-rutyájának, amikor Sándor király megcsinálta azt a »nesze semmi — fogd meg jól« agrárreformot. A harmincas években történt, hogy egyszer kijött egy munkás testvérem a faluból és azt mondta, hogy segíteni akar a cselédségen, de azt csak úgy tudja elérni, ha a cselédek maguk is segítenek magukon. — Egy csomó röpcédulát adott, hogy osztogassam szét a cselédség között. En el is végeztem ezt a munkát, vasárnap aztán jöttek a csendőrök. Behívtak a nagyságos úr apjának szobájába és rám kiabáltak. Ennek a nagyságos úrnak az apja mondta akkor a csendőröknek: — Ez a főpiszok, csak üssék az urak, ne sajnálják! Pusztuljon el a férge, ha meg nem mondja, hogy ki adta neki...

— Hát én nem pusztultam el, mert csak két oldalbordamat törték össze, már pedig abból van jócskán... A legszomorúbb az volt, hogy megint kikérültem az utcára. Hiába kértem a nagyságos urat, meg a fiát, aki most itt áll előttünk, vegyenek vissza, hiszen öreg ember vagyok már és vénsé-gemre nem tudok sehoh meg húzódni... Nem segített ez sem. A faluban lak-tam ezután és bizony nem a legrózsásabban éltünk... Szerencse, hogy a gyerekek dolgoztak már és így nem kellett éhen pusztulnom, mert a Duna-völgyiek nagy jószágát addig is felkophatott volna az állunk. Ekkor gondol-tam el, hogy milyen jó is lenne nekünk egy darabka kis föld!... Dehát akkor más nóta járt. Almodni sem mertem volna arról, hogy egyszer itt áll majd a nagyságos úr előttünk oszt ő recetál, nem mink... mert fené nagy mejje volt neki is, meg az egész retye-rutyájának. Hát ennyit akartam én mondani. Nem is annyira a nagyságos úrról, mint magamról. Aki pedig azt állítja, hogy a nagyságos úr csak egy szál szalmát is arrább tett életében, hát annak itt mindannyiától előtt mondom: hazudik!...

Az öreg Gulyás beszéde nagyon mély benyomást keltett a jelenlevők-ben. Eza rövidke kis életrajz nagyon sokat mondott. Gulyás István sorsában na-gyon sokan a saját életükre ismertek, hiszen ilyen volt a cseléd élete a földes-urak idején. Kilátástalan, nehéz és megaláztatásokkal teli. Ezért könnyezett Bogár Jancsi is Meggyesi Ferkó mellett. Ezért hallgatott komoran Király Andrá-s bátyánk meg az öreg Sebők Márton a hátsó sorokban. Együtt szo-gál-

ták a Vojnicsokat és emlékeznek még mindenre. Különösen Sebők Márton, akit az egyik aratósztrájk alkalmával raktak el a csendőrök, mert a cselédek szervezte a mozgalom segítésére. A csendőrök azonban összeterelelték az uradalom cselédeit és a megfélemlített emberek közül kiemelték Sebők Márton, a többiek pedig szétzavarták. — Aztán rajta töltötték ki bosszújukat... De sokan, nagyon sokan vannak itt, akiket meghurcoltak, amiért szót emeltek az urak túlkapásai ellen... Az elmúlt félszázad megmutatta, hogy bármilyen rezsim vagy határváltozás történt körülöttük, az ő életük mindig ugyanaz maradt. A monarchia idején a kakastollasok, Sándor király ideje alatt meg a zsandárok, Horthy uralma alatt megint a kakastollasok védték az urakat a nincstelenektől. Az urak nem válogattak az eszközökben, ha a szegények megfélemezéséről volt szó. Most azonban itt van, elérkezett az idő, hogy másképpen beszéljenek. Hiába erőlködik Dunavölgyi is, hogy kimásson a hinárból. Tudják jól a faluban, hogy kicsoda meg kicsoda és nem kell hogy valaki beleszóljon a dolgukba, most a maguk módján számolnak le vele. A törvény most nem az ezerholdasokat védi...

Gulyás István szavai után csak még jobban Dunavölgyi ellen fordult a hangulat. Sokan felálltak a helyükről és úgy kiabáltak a megszeppent földesúr felé. Az elnök hangja azonban csendre intette a felháborodott agrár-érdekeltéket.

— Kedves munkástársak, azt hiszem most már mindenki előtt világos Dunavölgyi munkátlansága és magatartása a cselédek iránt is. Gulyás István felszólalása végképp leleplezte a mesterkedő és cselédnyúzó Dunavölgyit. Vádbeszéd volt ez a többi földesúr ellen is. Ebből is látszik: ingadozásnak nincs helye! Felteszem hát a kérdést...

— Egy pillanatra várjanak még — szakította meg Dunavölgyi az elnök beszédét — tudom én mire megy a játék, ki akarnak fosztani! Vegyék hát tudomásul amit mondok és foglalják jegyzőkönyvbe — ezzel színpadiasan megfordult, széttárta karjait, szemét fölig lehunyta a tetetett elérzékenyülés hangján kiáltotta:

— Lemondok a földemről! Önszántamból mondok le, a nép jayára... — Újra a bíróság felé fordult: — Vegyék ezt jegyzőkönyvbe!

A teremben a csodálkozás és az elképedés moraja futott végig.

— Hallottad? — fordult Meggyesi Ferkó Bogár Jancsihoz. — Már megint mesterkedik valamit a »nagyságos úr«...

— Ezt a farizeust!

— Most, amikor zsákutcába került, »önként« lemond a földjéről...

— Nagy kucséber ez, de nem is csoda, az egész családja az volt...

A járási küldött emelkedett szólásra. Szemében a gyáva meghunyászkodók iránt érzett megvetés csillogott. Szava, mint a gépfegyver pattogott az elcsendesült teremben.

— Lemond! Hallottátok munkástársak, Dunavölgyi Arnold, munkásnyúzó és cselédbotoztató, aki őseivel együtt egy évszázadon át szívta a környékbeli zsellérek, napszámosok és kisemberek vérért — lemond a földjéről! No ne! Ennyire ne nézze le a népet »nagyságos uram«. Ön elfelejtette, hogy Dózsa György óta most először nem kér a nép ezen a vidéken, hanem »vesz, ragad«... Nem lemondásról van szó munkástársak, hanem a nép igazságszolgáltatásáról. Dunavölgyi összeharcsolt ötszáz holdját birtokba veszi a falu népe, egyetértetek-e ezzel munkástestvérek?

— Egyezünk! — dörögte ezer torok.

— Az utolsó barázdáig el kell venni tőle. Dolgozzon ő is, mint a többi ember, nem esik le az aranygyűrű neki sem, meg a többi ilyennek az ujjáról...

— Ebben a hazában ezentúl már csak annak lesz becsülete, aki becsületes munkával keresi kenyerét...

* * *

Dunavölgyi Arnold ezen a napon a szokottnál jóval korábban kelt fel, pedig már kukorékolnak a kakasok az uradalmi baromfityénységben amikor lefeküdt. Vendégei voltak az este. Néhány szomszédos földesúr, akiket szintén kisajátított az agrár és Csernák Miklós, az uradalom ispánja. Az agrár nagyon lehangolta valamennyiüket, nem tudták mitévők legyenek. Hiszen egy világ omlott össze körülöttük. Hogy nyomott hangulatukon és bánatukon

enyhítsenek, szinte egyszuszra akarták kiinni a kastély gazdag pincéjének maradék italát...

Reggel kilenc óra tájban valaki kopogtatott az ajtón. Dunavölgyi éppen lefelé sétált a szobájában és egyre azon igyekezett, hogy az italtól kábult agyában valahogyan rendbeszedje gondolatait. Ez azonban az események ilyen gyors fordulataiban szinte lehetetlennek tűnt. Úgy érezte magát, mint akit letaglóztak. De nem is csoda, hiszen vége a kényelmes, nyugodt életnek. Pedig nagyon megszokta, hogy nem kell törődni semmivel. Az ispán, akit egy kissé ügyefogyottnak tartott, mindig elvégezte a gazdaság ügyes-bajos dolgait, irányítását. S ő értette módját, hogy miképpen tartsa meg maga mellett az ispánt. Igaz, Csernák Miklósnak egy kicsit ragadós kezé volt és hogy harminckét esztendő alatt harminc láncc földet szerzett, de hát ennek fejében olyan jövedelmet préselt ki az uradalom számára a cselédek munkájából, hogy a megboldogult édesapja sorba vette meg a környék kisebb-nagyobb parcelláit. — Az első világháborúig ezeröttszáz holddal gyarapították a birtokot. Így igazán elnézhatték az ispánnak is, hogy egy kicsit összeszedje magát. Ezzel szemben mindig számíthattak szolgálataira. Csernák Miklósnak köszönhetők azt is, hogy 1933-ban Gulyás István személyében ártalmatlanná tették a cselédség bujtogatóját. Így történt aztán, hogy a földesúr is közbenjárt az ispán ügyében, amikor Banai Eszter, Banai Gergő tizenhét esztendő lánygyermektartási pert indítva feladta a bíróságon. Csak a földesúr tekintélye mentette meg Csernákot az özvegységtől is, mert felesége, amikor a dolog kitudódott, ott akarta hagyni. Hát ennek a Csernákknak igazán volt miért hűségesen szolgálni urát...

— Igen, ez a patkány jól járt — gondolta Dunavölgyi — itt az uradalomban harácsolta össze a földet, az én véremet szívta és most engem semmiznek ki, neki pedig meghagyták mind a harminc holdat, mert van neki egy marhaerős fia, aki egyébként éppen olyan ügyefogyott mint az apja, és elvégzi a földön a munkát... Most mehetek hozzá napszámba, vagy béresnek — élcelődött saját magával.

Dunavölgyi megrezzent az ismételt kopogtatásra.

— Ez ő, az ispán — mormogta maga elé az ajtó felé haladva.

Felesége, egy városi nagykereskedő elkényeztetett lánya, a kopogtatásra hirtelen felemelkedett a párnák közül. Kócos hajával és az álmatlanságtól beesett szemével igen furcsa képet nyújtott.

— Ki az, Arnold kérlek, ki háborgat? — suttozta riadtan.

— Senki. Az ispán, mit törődsz vele — vágta oda szokátlanul durván a férj.

Az asszony meglepetten nézett az urára.

— Arnold, hát mi történt veled kedves, hiszen máskor nem szoktál így beszélni velem...

— Máskor? Máskor nem, de most mostan van és nem máskor! Mit avatkozol bele a dologba, nem elég nekem a magam baja, nem látod, hogy megölnek a gondok? Kismimmiztek bennünket ezek az átkozottak, most még te is eszel, rágsz — kiáltotta felindulva Dunavölgyi. Idegei úgy táncoltak, mintha ezer dróton rángatnák őket.

Felesége sértődötten fúrta fejét a párnákba és hangosan felzokogott, Dunavölgyi tehetetlen mozdulatot tett kezeivel, majd megindult az ajtó felé. Kilépett az előszobába, betette maga mögött a hálószoba ajtaját, majd elfordította a kallantyút a terrasra nyíló előszoba ajtajáról.

Az ajtóban egy kékre dagadt arcú, megtépázott ruhájú alak, Csernák Miklós, a Dunavölgyi uradalom rettegett ispánja állott...

Dunavölgyi megborzongott.

— Szent isten Csernák, mi történt magával, hisz a felismerhetetlenségig össze van roncsolva...

Csernák belépett a szobába és beleroskadott az egyik gyékényfotólyba. Idegesen rángatózó tenyerét a homlokára szorította és zihált kegyetlenül, mint az agyonhajszolt parádés ló.

— De beszéljen végre, mi történt? — lépett hozzá Dunavölgyi.

Csernák eleinte csak szűkölt mint a verembe zuhant farkas, majd előre-hajolt és dülledt kék aláfutásos szemét Dunavölgyire függesztve ordítani kezdett.

— Még maga kérdi? Maga... Maga rászédett, becsapott! Mindig becsapott...

Dunavölgyi meglepetten hátrált néhány lépést.

— Mit beszél, Csernák? Kedves Csernák, maga megalondult!

Az ispán nagyot nyögve felugrott.

— Én bolondultam meg? Hogy mer így beszélni velem? Miért bolondultam én meg, mi? — néhányat lépett Dunavölgyi felé, az azonban rémülten hátrált a borzalmas külsejű ispán elől, de az elkapta a pizsamagallérját és visszarántotta.

— Beszéljen, mért bolondultam én meg, mi? Beszélj, mert beléd fojtom a szuszt...

A szomszéd szobában ebben a pillanatban éles sikoltás, majd egy zarkattanás hallatszott. Dunavölgyi felesége, lánynevének Szeghalmi Klára bezárta a hálószoba ajtaját és a fejére húzta a nehéz dunyhát... Dunavölgyi szemében is megcsillant a fekete félelem, de azért megemberelte magát, elkapta Csernák karját és leszakította gallérjáról.

— Legyen esze, Csernák bátyám, hiszen maga megőrült, hogy mer... Hát ez a hála?

Csernák még jobban dühbe gurult.

— Hála, milyen háláról beszél? Talán még én legyek hálás, mert egy élet keserves munkájából rongyos harminc hold földet vettem, ezalatt pedig, az én ~~szüzdalkodásom~~ eredményeképpen ezeröttszáz holddal gyarapodott a Dunavölgyi birtok? Mindent önök miatt tettem, érte? Maguk miatt gyűlöttek és gyűlölnék a cselédek még ma is. A maguk rendje miatt adtam ki annak-idején Gulyás Istvánt is... Most meg rászédett, hogy Kovács András bognárműhelyéből lopjam el és rakjam kocsira az ingyen készített mezsgyekarókat... És most itt vagyok, látja? Meggyesi Ferkó meg Bogár Jancsi agyonverték és miért? Ezt mondja meg, miért? Megint csak magukért. Mindent magukért kell elszenvednem. Holnap jönnek értem a rendőrök és becsuknak... Magukért, mindent csak magukért tettem, a koszos harminc holdjukkál örökre magukhoz láncoltak...

Csernák megsemmisülve roskadt bele a gyékényfotólyba. Fejét az asztalra fektette és hangtalanul rázta a zokogás. Dunavölgyi halálsápadtan nézte, majd a faliszekrényből kivett egy félig üres konyakosüveget, teleöntötte a poharat, odalépett Csernákhoz és felemelte fejét.

— Igyék, Csernák bátyám és nyugodjék meg, meglátja ez jót tesz. Az utóbbi időben én is ezt teszem, csak iszom, iszom, amíg az idegeim el nem zsibbadnak...

Az ispán mohón kapott a pohár után és egy hajtókára kiitta. Fejét újra az asztalra engedte és néhány másodperc múlva elnyomta az álom...

Dunavölgyi a szobaajtóhoz lépett és kopogtatott.

— Ki az? Segítség, ki az, csak nem akar ide is bejönni... — sikoltotta belül az asszony.

— Én vagyok kedves, csak nyisd ki — szólalt meg fakó hangon a férj.

— Arnold, te vagy, csakugyan te vagy?

— Persze, hogy én vagyok, ki volna más.

Az asszony megcsavarta a kulcsot és kinyitotta az ajtót.

— Azt hittem, hogy a Csernák... — suttogta az asszony megkönnyebülten, miután meglátta az asztalon horkoló ispánt.

— Egészen megveszett a vén hülye — mondotta Dunavölgyi — Úgy látszik, nem sikerült a mezsgyekaró lopás, pedig nagyon köpte a markát. Nekem eszembe se jutott volna, ő javasolta, de az a sáskahad most egyszerre úgy vigyáz mindenre, mint a szemevilágára és ügylátszik alaposan helyben hagyták a tolvajt... — intett az ispán felé Dunavölgyi, majd az ablakhoz lépett.

Felhúzta a rollót és kinyitotta a hatalmas ablakszárnyakat. A friss márciusi légáramlat gyorsan kicserélte a hálószoba fülledt levegőjét. A kastély melletti park fái már rügyeztek, a búza is vígan zöldült — éledezett a határ! Dunavölgyi elgondolkodott. Mennyire szerette ő ezt a földet, hiszen az apjától örökölte. Igaz, hogy nem dolgozott rajta, de azért ezer szál fűzte hozzá. Hiszen ha a föld nem lett volna, talán az élete is másképpen alakulna most. Mérnök, vagy orvos lehetett volna és dolgozna most ő is, mint annyian

mások. De így jóformán szakképzettség és élettapasztalat nélkül kerül ki az utcára. Mert nem valószínű, hogy a kastélyban is meghagyják. — Ezeknek a senkiháziaknak most nagyon megnőtt az étvágyuk. Az utóbbi időben szinte elkísértették a becsületes gazdák életét. Mindig többet és többet követeltek, míg most az egészet csak úgy elveszik az embertől. Mit tegyen most? Hogyan éljen, ezt senki sem kérdi tőle. Senki sem ad elfogadható tanácsot... De miért is adnának és ki adna? Akik az éjjel itt itták részegre magukat nála, azok éppen olyan keserves sorsban vannak, mint ő. Az ispán pedig nem megbízható ember többé. Ez képes lesz egyszer agyonverni, mert csak harminc holdat tudott szerezni nála. Pedig így járt jól, mert különben még azt is elvették volna tőle... Aztán itt vannak a cselédek. Ezek is csúfosan cserben hagyták az agrártárgyaláson. Még azok is elpártoltak tőle, akiknek pedig nagyon a javukat akarta, nem lehet bízni már a dobrovoljácokba sem. Aztán itt van Gulyás István... vagy éppen Csepregi Balázs, akinek a felesége felakasztotta magát 1932-ben, mert nyolc gyermekének nem tudott mit enni adni és eljött hozzá tanácsért. De mit tehetett ő? Ha ennek adott volna valamit, akkor a többi is követelődzött volna, így hát amikor az asszony azt mondta, hogy felakasztja magát ha nem kap segítséget, hát csak ráhagyta — mit tehetek én, nagyon sajnálom. És az asszony tényleg felakasztotta magát, nyilván csak azért, hogy még halálával is neki okozzon kellemetlenséget, mert a felzúduló cselédnépség egyre fenyegette a kastélyt... Kénytelen volt néhány hónapra külföldre utazni, hogy kirázza agyából a kellemetlen emlékeket... Ezek az emlékek azonban most mind életre kelnek, kínozzák, marcangolják és rémületbe ejtik a lelkét... Az a Gulyás is milyen szemtelen volt ott az agrártárgyaláson — verték volna agyon a csendőrök! De akkor is én sajnáltam meg, mert kétszeri eszméletlenség után azt mondtam, hogy ne bántsák, elég lesz neki egyelőre ennyi is. Ennek azonban nem volt elég, nem jött meg az esze. Hát így tegyen valamit az ember a koszosaiért...

Ahogy Dunavölgyi ilyenformán elmélkedett az ablaknál, egyszerre hegyezni kezdte a fülét. A távolból mintha muzsikaszó és ének hangzana. A muzsika és az ének egyre közelebről zúgott, míg egyszerre csak a kastély melletti park végén, a bajsai úton feltűntek az első csoportok. Az embersegreg egyre közeledett a kastély felé. Az élen hatalmas zászlókat vittek. A fúvószenekar réztrombitáin játékosan cikázott a ragyogó napsugár. A zászló szövetje is olyan vakítóan piroslott, hogy Dunavölgyi szemei nem bírták el nagy csillogását. Behajtotta az ablakot, félig leengedte a rollót és feleségével együtt a nyíláson át figyelte a közeledő tömeget. Most egyszerre a kastély felől is kiabálás hallatszott. A következő pillanatban egy csapat gyerek és asszony tűnt fel, amint a menet felé futnak... Az uradalom bérései meghatottan köszöntötték a faluból jövő volt részaratókat, napszámosokat és egyéb nincsteleneket. Dunavölgyi a fogait csikorgatta, amikor bérései között meglátta Sarnyai Ferkót és Nagypál Antalt, akik még tegnapelőtt is váltig fogadták, hogy ők nem íratnak földet, mert meg vannak elégedve helyzetükkel és nem szeretnék, ha a nagyságos úr megharagudna rájuk. És itt van, most ezek is elpártoltak tőle — képmutató férgek!... — sziszegte Dunavölgyi az ablak mögül.

Az agrárérdekeltek földfoglaló menetének első soraiban Dunavölgyi felismerte Gulyás Istvánt, Meggyesi Ferkót, Bogár Jancsit és Fazekas Bónit az újságárust, aki szintén kapott földet. Itt volt aztán az öreg Király András is, a félévszázados cselédember és mint a többiek, ő is jókora mezsgyekarót szorongatott a hóna alatt. Komoly, de megelégedett arckifejezéssel rúgta a port a többiek között. Dunavölgyinek most nagyon élénken dolgozott az emlékezete, szinte névről ismerte valamennyit, pedig azelőtt nem igen törődött velük. Különösen Meggyesi Ferkó alakja rajzolódott ki élesen szeme előtt. Ez a markos, fiatal napszámos szállt szembe vele ott a piaclásteren az agrártárgyalás előtt és ő volt a leghangosabb, amikor a járási kiküldött és az agrárbíróság elnöke elléne hangolták a gyűlést. — Kerülne csak egyszer a kezem közé, — rázza meg az öklét a rácsok mögül.

Az új honfoglalásra induló agrárérdekeltek azonban nem látták Dunavölgyit az ablak mögött, de nem is törődtek vele. Mit árhat nekik a rettegett földesúr ezután? Semmit. Meggyesi Ferkó és a mellette haladó társai a hónapok alatt mezsgyekarókat szorongatva, diadalmasan néztek a kastélyra,

az úri dölty és a hatalmaskodó földesurak kizsákmányoló várára, amelyet most birtokba vesz a proletárság. Ebbe az épületbe azelőtt csak a kiválasztottak léphettek be, most azonban, ha kedvük támad, senkitől sem kell engedélyt kérniük erre, nyugodtan léphetik át a saját házuk küszöbét.

Amikor a hatalmas épület mellé értek, Meggyesi odafordult Bogár Jancsihoz.

— Jancsi, pajtásom! Kételkedsz-e még?

Jancsi egy pillanatra abbahagyta az éneklést és vidáman kiáltotta Ferkó felé:

— Eldőlt a nagy pör, Ferkó! A föld a miénk és én már azon gondolkodom mi lesz azután, ha leverjük ezeket a karókat?...

Ferkó elkomolyodott. Lassan hátranézett. Mögötte hosszú sorokban ki-gyózott a földfoglalók diadalmas, dalos serege. Szívét valami eddig ismeretlen érzés remegtette meg. Minden idegszála mozgásba jött és egész testét jóleső érzés járta át. Bizakodó hangon kiáltotta.

— Ne félj, testvér, higgyél a magad és a fajtád erejében! Történjen bármi, az út csak előre mutat és nekünk lesz bátorságunk végigmenni ezen az úton...

A győzelmes proletársereg büszkén haladt előre a kastély mellett, abba az irányba, ahol a földesurak és nagygazdák kisajátított földjei várták az új gazdákat, akik sokkal jobban szeretik majd, akik maguk művelik, gondozzák a zsíros, barna talajt. A kastély ablakai újra megrezdültek és most már végleg lefutottak a rolló zöld fogai. Dunavölgyi idegei nem bírták tovább. Karjai aláhullottak az ablakról, átfogta felesége vállát és remegő térdekkel, sápadtan az ágy széléig tántorgott. Úgy dőlt bele az ágyba, mint egy darab fa. Fejét befúrta a csipkés vánkosokba, füleit bedugta és szíraz torokkal hörögte:

— Vége... vége van a szép világnak!...

Szeghalmi Klára tehetetlen szipogása és az előszoba asztalára boruló ispán mély horkolása összefolyt a földfoglalók dalától menekülő földesúr multatsírató, reménytelen zokogásával...

OSZKÁR DAVICSO:

Szerbia

Artatlan annyi rút halál után,
emeld föl szemeid.

Ereszkedj le a hegyek hajlatán,
borzold a mezők hullámos tereit.

Te meztélábas, pőre Szerbia,

az árkok mellett menj el, s nézd a véres iskolapadot,
lépj át a sír fölött, melynek nem szabad sírnia,
lépj át romon és üszkőn, épphogy gúlábarakott
fegyverek közt, és ólmos szempillákkal
nézd a földet a Drina s Peka közt, ereszkedj rája,
ki akkor halsz csak, mikor az örök vágy hal,
kinek minden falu a lelkét felkínálja,
emberek Szerbiája.

Mindenki Szerbiája,

te ismersz szükséges vért s hiába kiontottat.

Fekete hegyek fátyolából

legszebb mosolyú arcod miért bontottad,

míg ring a soha ily-széles búzatábla?

Vagy már nem vádol

kidőlt fa gyökere gyanánt burjánzó fájdalom?

S Rtany alatt reggel a lapos túloldalon

tévedt golyókat egyenként mért szedegettél?

Hogy harkály csórt ne törjön, élet ne vessze fejsze?

A gondtalan nyájjal mért futkároztál elfelejtkezve

a halottakat számontartó völgysegélyeken?

Ó, Szerbia szülöm, Szerbia életem,

áldott az elveszett vér.

Aldott az elveszett vér, Szerbiám, újra szép
és a szemekben kedves.

De éjjel, a pásztortüzek mellett,

mit vársz, mit sejtess?

Almási Gábor: Vasútéptők (dombormű-részlet)

Vajjon a reggelt, mely dallal töri át a leveleket
és csobog
a véget nem érő munkanapoktól
az égboltig, hol az éj szítál csillag-zabot,
míg a hold zöldes ajka fal és nevet,
Szerbia, ős dalod szól.

De, ősi dal, miért van, hogy munkás nap alatt
Szerbia sötét, mint napraforgón az árnyak,
mikor kacaj elé szalad?
Vajjon a szabadság-szárnyak
magából kirepítették,
Szerbiát, mely gerendáz nagy vörös házakat,
s nem akar lepihenni s aludni nem tud immár?
Vagy megint túlzott Szerbia, a tegnapi helyett új,
mikor — több sápadtság az innál —
virrasztás-gyengítetten indul,
ingyen, izomfeszítve, meszet olt, eleven köveket tép,
míg remeg gyöngye lába s a lelke is kalimpál?
Ó, Szerbia, vajjon szépség-mámorba estél,
s magával ragadott az ember és a nap?
De te az vagy, mi voltál akkor is, mielőtt megszülettél.
De te ami nem voltál, máról-holnapra vagy,
Szerbia, vérnél erősebb, munkás testvériség,
Szerbia, álomban rakott valóságos holnap,
ki tervezni nem fáradsz, ha fapalló a tét,
vagy betonhidat építsz, se ha: Lassabban — szólnak
— dacoló Szerbia!

Ó, mikor villan belém.
Szerbia, lóhere négy levelén,
keskenyebben a napsugárnál?
Ó Szerbia, puskagolyó,
mit őriz málnabokor,
s erdei eper, vajjon mikor
villan a szépség belém?
Ó Szerbia, fehér őz, táncoló,
a szakadékon át,
a hegyek varas
vállán,
hat század széles árok túlsó partjára,
mikor villan belém?

O Szerbia, hajdú búbánat, dacoló Szerbia,
egyszer majd könnyű lesz, s csupa testvérek lesznek,
de ma, míg boldogságunk ily kegyetlenül edznek,
járjon a szabadság rajtad, mint egyszerű emberfia,
Szerbia, úttalan föld.

De mikor villan mindenkibe?

O Szerbia, úttalan föld,

a szabadságot nem tartja vissza kő és tövis és venyige,
Szerbia, puskapor-tölt,
szivedből ömlik-e

a szabadság, mint kéményből füst, álmfonó lány,
mint komp, meginduló,

Szerbia, fehér folyó,

felhők még fehérebb folyóján.

Látod-e Szerbia, kalapácsodra dölve,

hogy álmaid magaskohóiból kinőve,

parasztok ősi földjén, vasat érlel a jó nyár?

De melletted senki sincs. Változás-hajtott való,

ki törli le a mosolyodról a könnyet s verítéket,

mikor minden kezét áthévült munka éget,

és önti ezt a földet, mely mint a tenger, mélyen mormoló,

és tájat széppé formál, Szerbia, ládd-é?

Mindegy, örömmel csipkés, friss, harmatos dal!

Mindegy, ifjúság-illat, borítva örök tavasszal,

Szerbia, amit harcoltál, tiéd s a szabadságé!

Mindegy, Szerbia, te nagy,

nagy, bár olyan kicsiny,

ó, Szerbia, magadnál nagyobb,

keményebb hegyeidnél.

Mindegy, Szerbia, határ-hagyott,

szegélytelen, akár az élet,

mely sose múlik. Mindegy, kínban is

szeretjük a kacajt, melyre te tanítsz,

s az örömet szeretjük véled,

mint ahogy szeretünk asszonyt,

ó, Szerbia, rózsás, mint pír a leányarcon.

És csókolom a melled — két ringó, drága hullám,

ajkam illatuk körül-körülcsapongja.

Gondolsz a gyermekkorra? Én azt akarom, hullj rám,

és szájamnak legyen a te könnyed a szomja,

hogy szívjon jól magába,
ó, Szerbia, lelke csodás virága.

O föld, és nő — te gerle,
ó, százszerű ereszték,
ha tarka bőrd selyme,
a csókom rajta festék,
Szerbia, te kicsiny.
O, szerbia, te nagy,
nyelvem egyetlen szerelmes dala vagy.
Akár a világ, egy és mindig külön,
az élet vidám képe s fájdalmak feledése,
egyetlen, maradó nagy szerelmem,
mint az ég méltóságos örökkévalósága,
melyen éles sugárral szánt a nap
halk, zöld hullámokat.

De Szerbia, figyelő fülekben víg morajlás,
de Szerbia, szabadság röptében fogcsikorgás,
lágú hajnali hang, galambpehelyt ziláló,
merész, mint kar, halállal is birokra szálló,
de, Szerbia, dacos szerelmem, és dacosabb a dalban,
mondd, hol lehet a földön
dalolni szabadabban?

Mondd meg, mi vész, hogy kisebb né legyen
a nyíló igazságnál,
ezen a nyaktörő ösvényen,
hol mindig csaták folynak,
ó, Szerbia, csata, szabadság, holnap
és mindig öröm?

Mondd, Szerbia, mell, szegülve durva vasnak,
megsebeztek-e,
mondd, Szerbia, kicsiny s mégis olyan nagy,
mindenki éneke?

Fordította: Acs Károly

B. SZABÓ GYÖRGY:

*Petőfi elbeszélő költészetének néhány alapvető sajátosságáról**

Petőfi Sándor elbeszélő költészete nem választható el élesen és mereven lírai munkásságától; epikájának tartalmi és formai sajátágaiban egyaránt ott találjuk a lírájában már erőteljesen kifejezésre jutott népi és demokratikus szemléletét: a tárgy egyszerűségét és eredetiségét, a realisztikus ábrázolásmódot, a formának és a nyelvnek népiességét.

Elbeszélő költészetében megnyilatkozó jellemvonások vizsgálatahoz közeledve, meg kell állapítanunk azokat az új, kora felfogásától merőben eltérő tárgyi, tartalmi és formai követelményeket, melyeket első ízben ő vetett fel és melyek — az új társadalmi hatóerők feltűnése és erősödése következményeként — megváltoztatták a reformkor irodalmi tudatát, felfogását és értékelését az elbeszélő költészet sajátosságairól és helyéről a költői műfajok között. Petőfi döntően kijelölte a magyar elbeszélő költészet fejlődési útját, ismervét és perspektíváit.

A reformkor kritikájában hosszú ideig és meddően vitatott nemzeti-eposz kérdését nem a kritikusok döntötték el, hanem a demokratikus erők tudatosítói az irodalomban, elsősorban Petőfi.

Néhány évvel Petőfi János vitéze előtt a hegelianus Erdélyi János még joggal írhatta, Vörösmarty összes műveit bírálva, hogy Vörösmarty epikája csupán kezdetleges kísérletezésnek minősíthető, majd:

„Tudom én azt, hogy eposzban egy nemzet sem mutat sok író-t s én nem is ezt követelem; hanem azt állítván, hogy a nemzeti eposz a magyar irodalomban mindeddig sincs megírva, ne ringassuk magunkat ama édes gondolatba, mintha már eddig igen sokat tettünk volna ez ügyben s ott állnánk, hol ez mondhatnék: Ne tovább!”.

Petőfi kettévágta a nemzeti-eposz problémájának gordiusi csomóját a János vitézzel — bebizonyítva, hogy nem az eposz lett korszerűtlen, hanem az „eposz fogalma változott meg”.

Innen már csak egy lépés választ el bennünket Arany nagyjelentőségű művének, a Toldi-nak a megfogalmazásától.

A nép öntudatra ébredését fejezi ki Petőfi epikája; nem véletlenül beszélünk a János vitész esetében a „naivitásnak” arról

*. Előszó Petőfi elbeszélő költeményeinek sajtó alatt lévő kiadásához.

a formájáról, mely az „öntudatra ébredő népi tömegek felszabadulásának természetességé”-ből következik.

1.

Petőfi első önálló eredeti műveként szatirikus elbeszélő költeményét, a *Helység kalapácsát* jelentette meg, 1844 őszén.

E művének fogadtatásáról, valamint addig megjelentetett lírai költeményeinek és költői egyéniségének értékeléséről rendkívül jellemző sorokat találunk a korabeli kritikában, cikkekben, elmefuttatásokban. Valamennyi sajtóorgánium kiváló alkalomnak tartja első megjelentetett művét arra, hogy „elverje rajta a port”, noha egyik kritikus sem ismeri fel művének a hőskölteményt — parodiáló jellegét. Nem is a műve fontos, hanem a költő személye.

A támadások kivétel nélkül Petőfi személye, írói magatartása és lírai tevékenysége ellen irányulnak. Lírája — vörösposztót jelent az uralkodó irodalmi ízlés és irodalmi közvélemény előtt. Nem véletlenül.

A népdal közvetlenségét, az előadás egyszerűségét és a tárgy hétköznapiságát kifejező Petőfi versek — tudatos szakítást jelentenek azzal a felfogással, mely szerint a „költő vállán palástot, talpa alatt szőszéket érezzen, ha megszólal” és „csak akkor keljen da'ra, ha isteni révület környékezi”. A *Honderű* szerkesztője (Petrichovich Horvát Lázár) még ezekkel a szavakkal fordul a „honleányokhoz” folyóíratát ajánlva:

„Ápoljátok tündéries íróasztalotok, örökzöld repkényei között s ha kedves lesz a bimbó, engedjétek bájvirággá fakadozni gyönyörű szemeitek édes sugarában s honszerelmes lehellegetek drága kéjlegében”.

A „választékosan finom lelkület” és az arisztokratikusan ünnepléses és kimért „éteri ízlés” korában Petőfi költészete „útszéli”, „pórias” és „durva” költészet — költői magatartását „betyárizmus”-nak nevezni pedig valóságos erény.

A forradalmi elem Petőfi költészetében már megvan „mielőtt még forradalmi versei elhangzottak volna.”

Kritikusainak megjegyzései valóságos fényt vetnek kora irodalmi ízlésére és arra az elfogultságra, mely vele szemben megnyilatkozik.

Nádaskay bírálva a *Helység kalapácsát*, megjegyzi, hogy Petőfi a nemesebb értelemben vett népköltészetből a „pórias verselés alatt régióiba kezd mindinkább alásüllyedezni”; Császár Ferenc szerint ez a műve: „különös zagyaléka a legaljasabb póriaságoknak és néhol a legtisztább, legszebb költői képeknek.” A jellemtelen és nagyképű Zerffy, két évvel a költemény megjelenése után, ezeket állapítja meg: „Verekedés közben káromkodnak — s ez az egész. E verekedések leírásai nem történnek gúnylú mosolylyal, hanem az aljasság gúnykaczájával, mely az emberiség elfajultságán még gyönyörködni látszik. A költő, ki irataiban miként vigyorgó Faun jelen meg előttünk, nem igényelheti részvétünket.” Szemere Miklós pedig gúnyverset ír a *Helység kalapácsáról* és itt Petőfit beszélgetve ezeket mondja:

»Tudd meg! tollamból jött világra
 A Helység kalapácsa is,
 Édesdeden röhögnek rajta,
 Ha hallják: Jankó és Maris.«

Pedig Szemere, amint kitűnik egyik későbbi leveléből, nem is olvasta a költeményt és gúnyversét Vörösmarty véleménye alapján írta, aki „nagyon rossznak“ tartotta Petőfi e művét.

Felesleges újra kiemelni itt azt a tényt, hogy a költő ellen intézett támadások elsősorban a költő személye, magatartása és lírája ellen irányulnak.

Kétségtelen, hogy a kritikusok nem egyszerű hangváltást látnak Petőfi lírájában, hanem jóval többet; Petőfi lírája személyes líra — tehát érzelmet, személyi élményt fejez ki (előtte csupán Csokonainál találunk, kezdetleges formában, hasonló hangnemet), míg Petőfi kifejezés módja — a sablonos, patetikus, elvont és élettelen költői műnyelvet megkerülve — az élet nyelvét, az élményszerűt és a természetes valóságot érzékelteti.

Mindez a régi társadalmi viszonyokból kifejlődött tudat minőségi meghaladását jelenti, kifejezve a demokratikus tendenciákat, melyek ledöntik az irodalom szűk korlátait és az irodalmi fejlődést erőszakkal szabályozó tényezőket mellőzve, majd azokkal szembefordulva — a nép bevonulását siettetik az irodalomba és — magátólértetődően — a politikai életbe is.

Nem pusztán esztétikai jelenségről van szó, — a kérdést nem szabad leegyszerűsíteni — hanem jóval többről: elsősorban a társadalmi fejlődés irányának tudatosodásáról, mely Petőfi költészetében tűnik fel a maga teljességében, ez pedig: a nép és a nemzet azonosítása.

A kortársak közül csupán Eötvös jutott el Petőfi jelentőségének és nagyságának felismeréséig, megállapítva:

„Petőfi kitűnőleg magyar, legkisebb műve a nemzetiség bélyegét hordja magán, — s ez az ok, miért nemcsak, mint sok költőinknél, szavai, de az érzés is minden magyar által megértetik, melyet dalaiban kifejez. (Kiemelés tőlem — B. Sz. Gy.) ... „Petőfi a szó legszorosabb értelmében magyar költő, — s ez az, mi valamint a nagy hatásnak, melyet művei gyakoroltak, magyarázatul szolgál: úgy egyszersmind irodalmi érdemeinek legfőbbikét képezi.“

2.

Petőfi tisztán látja költészetének értékét, felismeri a támadások élet és elvi sikon védi meg álláspontját. A válasz, mely sajtó alatt levő összes költeményei kiadása előszavaként készült 1847 január első napján, csupán kéziratban maradt. Itt írja a következőket:

„Irodalmunkban a kritika s a közönség véleménye egymástól annyira különböző tán még egy íróul sem volt, mint rólam. A közönség nagy része határozottan mellettem, a kritikusok nagy része határozottan ellenem van. Máskor is, ma is hosszan fontolgattam: melyiknek van már igaza? s máskor is, ma is abban állapodtam meg,

hogy a közönségnek. A közönség — az olvasót értem, nem a színházit, a nézőt, mely kettő közt nagy a különbség — mondom: az olvasó közönség félreismerhet, mellőzhet valakit egy és más oknak következtében, de a kit figyelemre méltat, a kit megkedvel, az azt, ha nem egyenlő mértékben is, de mindig megérdemli... hacsak az egész kor nem egészen ferde ízlésű; mit a mostaniról kétség kívül nem lehetni föl."

Majd alább, válaszolva támadóinak igaztalan vádjaira, ezeket mondja:

„A mi költeményeimben az aljasságot illeti, ez ellen ünnepélyes óvást teszek. Ez alávaló rágalom. Bátran ki merem lelkiismeretem ítélőszéke előtt mondani: hogy nálam nemesebb gondolkodású és érzésű embert nem ismerek, s én mindig úgy írtam és írok, a mint gondolkodtam és éreztem. Mindig fájt e vád, mert ennek éreztem legjobban méltánytalan voltát. Ha néhol egyes kifejezésekre s a tárgyra nézve szabadabb vagyok másoknál, ez onnan van, mert én szerintem a költészet nem nagyúri szalón, hová csak fölpiperézve, fényes csizmákban járnak, hanem szentegyház, melybe bocskorba, sőt mezítláb is beléphetni."

Ennél világosabban és egyszerűbben csak egyik Arany Jánoshoz írt levelében fogalmazta meg esztétikai elveit:

„A mi igaz, az természetes, a mi természetes, az jó és szerintem szép is. Ez az én aestheticám."

Petőfi egész költői munkássága esztétikai elveit és szempontjait bizonyítja; műveiből kiáradó közvetlenség, természetesség, egyszerűség — ellentmondások nélküli egyéniségének természetes, erőszakoltság nélküli megnyilatkozása. A közvetlenség nála nem naivságot jelent, hanem jóval többet: a forradalmár öntudatosságát.

Értékelésénél nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy Petőfit az a kritika fogadta ellenségesen, idegenkedve és értékelte felületesen és igaztalanul, mely képtelen volt szakítani a már meghaladott kritikai és esztétikai szempontokkal és amely ítéletének csalihatatlanságát a külföldi kritikákból átvett sablonok alkalmazása alapján tartotta megfellebbezhetetlennek.

Eötvös írja, a már idézett cikkében:

„Petőfi egyszerű a közönségnél, mert magyar; nem népszerű kritikusaink nagyobb része előtt, mert kritikáink eddig minden művet egészen idegen szempontból s szabályok szerint ítél meg, miben egyszersmind azon csekély hatásnak, melyet kritikánk eddig irodalmunkban gyakorolt, okát találjuk fel." ... „Valjon nem jött e el az ideje, hogy kritikánk is kissé önállóbb felfogásra emelkedjék, hogy átlássa, miként a Tieck és Schlegelék theóriái irodalmunk valóban eredeti műveinek megbíráására nem egészen illenek."

A költő népszerűsége egyre nagyobb. Verseket írnak hozzá, idézik irodalmi művekben, országgyűlési szónoklatokban. A márciusi napokban alakja legendássá lesz.

Azonban aligha felesleges megemlíteni azt is, hogy a szeptemberi napokban, egykori szerkesztője, a költő népszerűségét a maga számára jellemtelenül és búsán kamatoztató Vahót Imre — így pirongatja a Nemzetben:

„Íme most nyakunkon a háború... s roppant kardod, mellyel a márcziusi napokban annyit csörömpöltél, mégis hüvelyében rozsdásodik.“

A Figyelmező pedig ezeket írja a szabadságharcosokról, köztük Petőfiről:

„Ezek összesen előbb-utóbb hurokra kerülnek s ez oknál fogva fölösleges volna most többet felhozni róluk. Petőfi névszerint, czikornyás szavakkal magasztalta az egekig Martinovicsék mártírságát, ki 1795-ben a budai genéral-téren kivégeztetett pallos által s kinek ő czimboráival együtt emléket kívánt emeltetni. Vigyázzon, nehogy talán éppen azon emlék díszítse a jeles költő sírját is.“

Emlékeztessünk-e az 1848-as választásokra és Petőfi követjelöltségére? Vagy a szabadszállásaiak magatartására?

De idéznünk kell a költő jellemét és egész emberi magatartását oly kifejező sorokat, melyeket Bacsó Jánoshoz írt:

„Ma történt, hogy engem agyon akart verni a magyar nép, ma június 15-ikén... ma három hónapja, hogy mártius 15-dike volt, midőn első valék azok között, kik a magyar nép szabadságáért szót emeltek, síkra szálltak! De én azért nem a népet kárhoztatom, hanem ámfítóit, félrevezetőit, kiket egykor törvény és isten egyaránt megakoltat... a nép előttem szent, annyival inkább szentebb, mert gyöngé, mint az asszony s mint a gyermek. — Dicsértessék a nép neve most és mindörökké.“

Művészi tevékenysége és emberi magatartása között nincs sem ellentmondás, sem törés.

Forradalmár költő.

3.

Petőfi epikai műveit 1844 augusztusa és 1848 júliusa között írta; a tulsó határt a Helység kalapácsa, az innensőt Az apostol jelenti.

Elbeszélő költeményeinek tárgyát nem a pillanatnyi hangulat vagy költői szeszély határozza meg. Munkásságát a maga teljességében áttekintve a költői tudatosság megnyilatkozásának és a költő következtettségének nyomait találjuk. Ez alatt korántsem valami előre meghatározott rendszert és pedánsan végrehajtott programszerűséget értünk.

Mint lírikusra — a költői élmény, a közvetlenül átélt valóság hat a legtermékenyebben, ezekre reagál a költő legérzékenyebben. Elbeszélő költészetében — a tartalmi elem a legfontosabb tényező. A tárgy, a tematika, a mese csupán keretet jelent, mely a tartalom kifejtését biztosítja, széles mozgási teret engedve a költői egyéniség számára. Elbeszélő költészetének formai sajátosságait sem az esetlegesség irányítja; elég futólag áttekintenünk elbeszélő költeményeinek formai elemeit: a kompozíciót, a verselés sajátosságait, technikáját mely a tartalomhoz hozzáidomulva szervesen a mű egészéhez tartozik!), a nyelvezetét, hogy meggyőződhesünk elbeszélőművészetének szilárd egységéről.

A Helység kalapácsa — satírikus eposz és méltó

társa Csokonai Béka-egér harcának és Fazekas Mihály Ludas Matyi-jának. Mindhárom eposz a magyar társadalmi élet ferdeségeit tárja elénk szatirikus-humoros formában. Míg azonban Csokonainál a mulattatás igénye, a pajkos hang és a csúfondáros szemlélet a vers paródia jellegét és különösen a hazai viszonyok remek rajzának hitelességét teszi kétségtelenné, addig Fazekas műve félreérthetetlenül döbbsenti rá olvasóját a hazai állapotokra, a jobbagyság embertelen sorsára, kiszolgáltatottságára és a földesúri önkény hatalmaskodására. Altala szólal meg először irodalmunkban a népbárát és demokratikus író hangja. S végül Petőfi „hőskölteménye”, a *Helység kalapácsa* — a társadalmi fejlődés egy későbbi korát tükrözi vissza és az irodalmi élet kinővéseit gúnyolja. Petőfi műve nyílt hadüzenet volt a „nagy pipájú és kevés dohányú” siserahad, a 40-es évek nagyszámú és tehetségtelen eposz-költői ellen.

A reformkor epikája — Vörösmarty epikai munkásságát sem kivéve — alapjában a nemesség epikája volt. Kétségtelen, hogy a nemzetté-válás folyamatát segíti elő a költészet, de célja elsősorban a nemességre öntudatra ébresztése volt. Vörösmarty Zala-futásának sikere az epikus költemények aránytalan és gyors felduzzadását eredményezi. A silány és kétes értékű alkotások tovább variálják Vörösmarty epikájának külsőségeit és az epikai művek az „előkelő általánosságok” unalmas gyűjteményévé alacsonyulnak. Istenek unalmas tanácskozásáról, élettelen hősök patétikus és értelmetlen monologizálásáról, a hősök öltözkékének és a bajvivó-tér csatautáni képének végnélküli leírásáról szólnak ezek a hősköltemények. Az epikai előadás konvencionálissá, modorossá lett.

Ennek az epikus modorosságnak a kipellengérezése vezeti Petőfit a *Helység kalapácsa*-nak megírására.

Az első kritikus, aki megértette a költő célját Toldy Ferenc volt. Szerinte:

„Az érdek nem a tárgyban, hanem a formában van; az írónia játsza itt szerepét s mint hisszük nem szerencse nélkül: az affektált pathos contrastban a kisszerű tárggyal.”

Művének tehát alapvető tulajdonságát, a paródia-jelleget nem látják meg és nem ismerik fel többi bírálói. A felháborodás hangján tiltakoznak, hogy „a hősköltemény nevezetét ily mesefajra bitorlani, több mint képtelenség”, hogy aljasság „egy csapszéli verekedést hősi tetteknek címezhetni” stb. Van olyan, aki előre sajnálja a jámbor olvasót, aki majd könyvkereskedőjétől hőskölteményt kér és Petőfi művét nyomják a kezébe.

A tárgy szegénysége és a nagyhangú előadás — a forma és a tartalom közötti ellentmondás szándékos kiélezése és ezzel a korában uralkodó epikai elemek nevetségessé tétele — ez képezi Petőfi paródiájának legfontosabb tényezőjét. Az eposz hősei: Fejenagy, Bagarja uram, a „szemérmes” Erzsók asszony és annak bájaíért lelkesedő „lágyszívű” kántor, a „fondor lelkületű” egyházi, Harangláb és végül vitéz Csepű Palkó, a „tiszteletes két pej csikájának jókedvű abrakolója” — megannyi kiválóan megfigyelt reális alak. Meséje egy neveltető falusi szerelmi história és egy kocsmai verekedés elemei.

ből tevődik össze és egyik sincs a rabelais-i vaskosság és a harsány kacagásra ingerlő humor híján.

A Helység kalapácsának formája képezi a paródia eszközének hathatós fegyverét. Petőfi kiválóan ismeri a harcieszköz tulajdonságait és az előre kiszámított ütés helyét sohasem véti el. Olvassuk el a „hősköltemény” bevezető dnekét — az invokációt, vagy figyeljük meg milyen szándékos körülményességgel beszél el „hogyan oszlott el a ború” hősnének „komor orra hegyéről”, midőn a szót elárulja: „Mégynél” és „János” toronyból való leereszkedés lehe-

ret, a hős „hök” és „János” bójáinak
 me „hök” költő, leengedte-
 el „János” és „János” „hök” el „hök” ez az
 el „János” A Helység kalapácsának bevezetése az eposz-
 költők ostoba és nagyképű magafeltégetésének szelimes kigúnyo-
 lása:

»Én is pihenek
 Babéramon,
 Miket a hírnek mezején
 Borzas főmre kaszáltam.

— — — — —
 S ha sötét zsákjába dugand
 A féledés:
 Fölhasegatja sötét zsákját
 A hatatlanság fényes borotvája.»

A lelki szegénységet kifejező, a cikornyás, dagályos előadás-
 módban szenvedő és a szóvirágokat halmozó költészetnek elévülhe-
 tetlén ellenarabja Petőfi Helység kalapácsa. A benne
 kifejezett tanulság, éppen ezért, ma is megzívlelendő.

4.

Petőfi 1844 november-decemberében írja elbeszélőköltészeté-
 nek egyik remekművét, a János Vitézt.

Az ellentmondás, melyet kritikusai fedeznek fel a Helység
 kalapácsa és a János Vitéz között, csak látszólagos és
 az előbbi művének félreértéséből következett. Petőfit a János
 Vitéz megírására aligha „sarkallta a Helység kalapácsá-
 nak sikertelensége, hogy megmutassa mi telik tőle.” Előttünk, akik
 már ismerjük az előbbi művének keletkezési körülményeit és a mű
 fogadtatásának több mozzanatait — nem kétséges, hogy a két epi-
 kai mű szervesen együtvértartozik.

Természetesen nem a külsőségek egybevetéséből állapítható
 meg ez a rokonság, hanem a két mű belső, lényeges jellemvonásai-
 nak feltárása alapján. Míg első műve az epikai külsőségek fölényesen
 szellemes kigúnyolását tartalmazza és kifejezi az új nemzedék állás-
 pontját a tartamilag és formailag is elavult és idejétmúlt „hős-
 költemények”-kel szemben, addig a János Vitéz — a minőségi-

leg újnak, a forradalminak az első kiváló megnyilatkozása az epika terén és alapvető sajátágaiban, de kihatásában is — végső fokon, az eposzról alkotott fogalmat változtatta meg.

A János Vitéz elbeszélőköltészetünkben először és maradéktalanul juttatja érvényre a népi jellemvonásokat az epika terén; a népmese tárgyi, tartalmi és formai elemeiből kiindulva. Petőfi nem kész népmese-motívumot vett át és dolgozott fel művészi formában, hanem csupán a magyar népmese egyes, jellegzetes elemeit használja fel, ebben a művében. Bár felismerjük a népi elemeket, rögtön szembeötlik az is, hogy Petőfinél ezek a népmesei elemek sohasem képeznek valami járulékos, kiegészítő, vagy hordalék-anyagot, hanem itt minden esetben, a mű egészéből és természetéből következő alapsajátságáról és a legteljesebben összefüggő lényegről van szó. Vörösmarty Á. Tündérvölgy-ben (1826) először kísérelte meg a népmesei tárgy feldolgozását, de abban, Gyulai szerint is, „bizonyos hideg ragyogás van” — Petőfi művét a korabeli kritika is úgy fogadta, mint „az irodalmilag megneemesített népköltészetnek klasszikus tökéletességű példáját”.

Lényegében Petőfi műve egyik fontos jellemvonásának kiemeléséről van itt szó. A János Vitéz helyes értékelésének másik és fontosabb szempontjára Kéki Lajos mutatott rá először, megállapítva:

„János Vitéz a népmesének művészi sphaerába emelése, melybe Petőfi belevitte a maga demokratikus irányú politikai célzatát is. Az a hős, kinek tetteit ő énekli, egészen más, mint a megszokott epikus hősök. Ő nem véres csaták diadalmas hőstét énekli meg, hanem a nép fiát, kiben bemutatthatta a népnek szeretetreméltóságát és szívbéli derékességét. Az ő érzése és vágyai szerint ez volt az a diadalmas harcra induló hős, ki a hazában új hazát fog magának foglalni.”

Talán felesleges megjegyezni, hogy a jobbság felszabadulásának a gondolata, „az alulról jövő népi felszabadulásnak” a gondolata szólal meg ebben a művében.

A nép által új nemzetet teremteni — vagy, ahogyan Petőfi fogalmazta meg, a Fiatal Magyarország-ról szólva: „... hova mindazokat számítom, kik valódi szabadelvűek, nem szűkkeblűek, merészek, nagyotakarók, ez a fiatal Magyarország, mely nem akarja a haza kopott bocskorát örökké foltozni, hogy egyes folt hátán folt, hanem tetőtől talpig új ruhába akarja öltöztetni.”

Ez a jellemvonás, tehát elsősorban a János Vitéz tartalmi sajátága, teszi művét kiválóan értékesé, de természetesen a forma a tartalomtól következik és azzal szervesen összefügg. A népi verselés egyszerűségében a folyóbeszéd természetességét érezzük — a forma hűségesen követi a költemény tárgyát, az események mozzanatait; a realiztikus leírások és a lélekelemző részek mélysége, könnyedsége, virtuózitása — a beleélés és a költői intuício kiváló példái.

Művének első méltatóit elsősorban a külsőségek, az epikai tradícióktól teljesen eltérő tárgyi és formai sajátságok ragadták meg és elemzésük elsősorban ezekre terjedt ki, Gyulai Pál, Pulszky is itt időznek el legtöbbet. Mindketten a magyar típus jellemrajának

kérdését vetik fel és egyöntetűen megállapítják, hogy Petőfi hibátlanul egyesítette a magyar nép minden jellemvonását főhősében. Pulszky tovább is megy és megjegyzi, hogy a „magyaros phlegma, melylyel legcsudásb tetteket tesz, azon inertia, melylyel egyszer mozgásba hozatva, minden új inger nélkül (Iluska halálát kivéve) mozog végig a mesében, — e phlegma és inertia az, mi a költeménynek leginkább megadja a magyar savat.“ Nem kétséges, hogy ez utóbbi megállapítás a költemény belső egyensúlyának felismeréséből következett, de nem foglalja magában a lényegest: Petőfi főhőse emberi erényeinek kiemelését. Pedig a hangsúly ezen van: bemutatni a magyar paraszt rejtett, eddig fel nem ismert lelki nagyságát és emberi erényeit, melyek által az eljövendő új társadalom vezetésére hivatott! A becsületesség, nyíltság, eszményeihez való ragaszkodás, igazságszeretet, bátorság — mindez a felszabadulásra váró jobbágyosság erkölcsi és emberi tulajdonságainak előtérbe állítását jelenti és az eljövendő társadalom etikájának eszményi képét vetíti elénk. Petőfinél tehát lényegesen többről van szó, mint a „magyar típus“ és a „magyar phlegma és inertia“ sikerült költői megfogalmazásáról.

A költői tudatosságot, a költő és a nép közötti viszonyt és az írói hivatást tömören megfogalmazó Petőfi ezeket írja, néhány évvel később, Arany Jánoshoz (itt határozza meg a népi epika egyik alapvető sajátosságát):

„Bizony szomorú mesterség ez a magyar íráság! valami hivatalt tán csak magam is kaphatnék, de attól írtózatosan iszonyodom, s így nem marad más hátra, mint egyél öcsém, ha van mit... Csak királyt ne végy hősödnék, még Mátyást se. Ez is király volt, s egyik kutya, másik eb. Ha már a szabadság eszméit nem olthatjuk szabadon a népbe, legalább a szolgaság képeit ne tartsuk szeme elé, még pedig a szolgaságnak a költészet színeivel kellemessé, vonzóvá festett képeit... Napról napra élek, s így nem fordíthatom időmet oly művek készítésére, melyekért mingyárt nem fizetnek... Adna csak nekem a nemzet évenként hét-nyolcszáz pengő forintot, megmutatnám, hogy pénze nem lenne elvesztegetve. Ezt természetesen csak a nemzettől fogadnám el, privát embertől a felvilágért sem kellene ajándékba...”

Petőfi a János Vitéz-ben megvalósította egyik legfontosabb írói célkitűzését, melynek lényege abban van, hogy a költő arccal fordul a közönség felé és műveit nem irodalmi ingyencnek, hanem a nép számára írja:

»Nem írástudóknak, nem az úri rendnek,
De beszélek szűrös gubás embereknek;«

állapítja meg a költő a Lehel Vezér-ben.

Ez a magatartása és a művében megnyilatkozó demokratikus tendencia úgy a tárgyban, mint a tartalomban és formában — képezi elbeszélő költészetének termékenyítő-jellegét, melyet elsősorban Arany János ismer fel. Egyik levelében, melyet Szász Károlyhoz intézett 1847 októberében, a következőket mondja Arany:

„Petőfi már jóformán utat tört — nyomán haladhatni egyi-

künk sem szégyenlhet. Nem azt mondom azonban, hogy legyünk utánzó. Az igazi költő csupán utánzóvá sohasem válhat. Azt akarom mondani, hogy valamint Petőfi ragyogó szövirágok, összekúszált s minden magyarságból kivetkezett szöfűzés nélkül, a maga egyszerű nyelvén érdekesen fejezi ki magát, úgy mi is, ha akarunk s tehetségünk van, kifejezhetjük.“

A János Vitéz és a Toldi közötti összefüggés és rokonság tüzetesebb vizsgálata egy külön tanulmány feladatát képezi. Bizonyos azonban, hogy Petőfi úttörő munkássága nélkül Arany Toldi-ját nem a mai formájában ismernők.

5.

A következő két esztendő, az 1845-46-os, Petőfi elbeszélő költészetében az átmeneti időszakot jelzi: lírájának fokozatos kiszélesedését, a költői modulációnak erőteljességét, az érzés transzponálásának gazdag változatait és művészi kivetítésüket figyelheti meg, ugyanakkor kisebb, balladai- jellegű darabjai, az elbeszélő költészet kompozíció- és stílus-problémáinak megoldásában, a tökéletesedés és az elmélyülés felé mutatnak.

Az átmeneti időszak kisebb elbeszélő költeménveinek legfontosabb jellemvonása a líraiság, az érzelmi elemek felülkerekedése.

A költemények tárgyául választott esemény-anyag most nem arra szolgál, hogy a költő részletező epikai előadásmódban vetítse elénk a történeteket; egyes részletek érdeklik csupán, főlegme látzólag jelentéktelen mozzanatokra, gyakran félmozzdulatokra terjed ki, vagy még helyesebben: a lelki élmények, az érzelmi állapotok költői kifejezésének egész problematikájára.

A költő érzelmi életének gazdagságát és sokrétűségét bizonyítja lírája is.

Erre a korszakra esik három nagyobb lírai ciklusának keletkezése: a kissé szenvedő hangú és a költői póztól nem mentes Czipruslombok Etelke sírjáról, a képzelet csapongását és a költői kimértséget pedánsan egyesítő Szerelem gyöngyei és a filozofikus gondolati tartalmat epigrammikus formában kifejező Felhők.

Egyik ciklusa sem jelent, többi műveihez mérve, különös értéket, de nem képez lényegesebb határvonalat sem fejlődésében. Fontos azonban e három ciklus kiemelése, mert a bennük megnyilatkozó széles érzés-skála — nemkülönben a lírai költeményeiben egyre tisztábban, tökéletesebben kifejezett élményszerűség, képezik első látható elemeit és jelentik egyúttal indítékait a költő fokozatos elmélyülésének az epika terén.

Erre a változásra utalnak elbeszélő költeményei közül a néprege kereteiből kiinduló és kedélyhangulatot megörökítő A szerelem átká, vagy a melanchóliát és bánatos lírai hangulatot kifejező Három szív története c. versei. Kiseb elbeszélő darabjai közül, az 1845-ben keletkezett versei között, kettő érdemel nagyobb figyelmet: a Lehel és a Pusztai találkozás. Az előbbi előtanulmányunk is tekinthetjük a Lehel Vitéz c. töredékes

eposzához. Lehel alakjában a riadóra hívó kürtös és a nemzet császárán bosszútálló hős vezér jellemvonásának kiemelésére törekedett és ebben a vázlatában újra a népi eposz hangján szólal meg. A másik fent említett ballada-szerű darabjában az események tömör, maidnem villanásszerű érzékeltetése mellett — a lelki élmény kiváló kifejezését találjuk meg — a költői eszközök megkapóan egyszerű alkalmazásával.

Így jutunk el a következő évben, 1846-os esztendő elején, Petőfi egyik legcsodálatosabb verséhez: a *Tündérrálm*-hoz. Ez a költemény elejétől-végig a líra és az elbeszélő költészet, a mese és a valóság között mozog, anélkül, hogy a költeményben e kettősség valahol is bántó lenne, anélkül, hogy a vers hangulata valahol is megtörne. Versszakról-versszakra emelkedik a vers egyre feljebb, hogy végül a maga teljes szépségében kibontakozzék előttünk a magyar költészet egyik legnagyobb emléke: az elmúlt ifjúság és a boldog szerelem verőfényes, tovaillanó képe.

„A külső valóság ábrázolásából a lélek részleteinek ábrázolása felé fejlődő költő útjának legmagasabb pontja ez.”

Költészetében a lírai élmények gazdagsága és sokrétűsége háttérbeszorítja az elbeszélő elemet. Ebben az évben írja a *Szilaj Pistát*, majd a *Salgó-t*, míg a következő évnek legjelentősebb elbeszélő darabja a *Szécsi Mária* és a *Bolond Istók*.

A *Szilaj Pistá*-ban az úr-jobbágy ellentétet a népies verses ponyvahistóriának ábrázolási eszközeivel, művészi formában dolgozta fel a költő és a hétköznapi szerelmi történetben, melyben a női szív állhatatlanságát és a bosszúálló szerelmes elkeseredését beszéli el, megjelenik a falu-város ellentét első jelentős költői megragadása: a városi ember negatív erkölcsi tulajdonságainak előtérbeállítása.

A városi ember feltűnésével hirtelen megszakad a boldog szerelmi idill és a tragikus fejlemények gyors kibontakozását érzékelteti a költeményen végigvonuló keserű hangulat.

Még csak két ízben halljuk Petőfi kisebb elbeszélő költeményeinek jellegzetes lírai hangszerelését: a *Szécsi Mária*-ban és a *Bolond Istók*-ban. Mindkét művét 1847-ben írta, de a két költemény lírai jellege e verseket a megelőző korszak elbeszélő költészetéhez fűzi.

Az elsőre felvidéki útja inspirálta, amikor megtekintette Murány várát is.

„Mindenütt zaj, életzaj, csak itt fönn a bércezen, hol egykor kardok csörögtek és ágyúk dörögtek, csak itt volt csend, halálcsend... a táj páratlan fenségén s a múlt idők nagyszerű eseményein a legköltőibb ábránddal merengtem.” — írja a költő *Úti levelei*-ben.

Szécsi Mária-ban a költő a szerelem győzelmét énekli, — a lelki mozzanatok finom megfigyelése mellett — a szenvedély erejét és mindent elsöprő hatalmát.

Arany és Tompa is feldolgozták ezt a témát és ez a költői verseny kiváló alkalom volt a három költő művészi munkamódszerének elemzésére. Arany volt, aki összegezte a költői vetélkedés tanul-

ságait s egyik levelében Szilágyi Istvánhoz, többek között, ezeket mondja: „...én az ő (Petőfi) Szécsi Máriáját kéziratban olvastam, ő is olvasta az én Muránvonnak már készen volt fejtől miből az alapeszme már nagyon tisztán kitűnván, bámulva tekintettünk egymásra s Petőfi lélekrokonságot vélt felfedezni ebben... én pedig azt válaszoltam: mindketten meglettük az egyetlent, a chinódási pontot, melyből Szécsi Máriát művészileg felfogni lehet és kell... az én alapeszmémet: isten a némbert szerelemre teremté Petőfi megteremtette.”

A Bolond Istók c. művét ugyanez év november-decemberében írta a költő. Találóa n jegyzi meg erről a versről egyik újabb kritikusa:

„A nyugalom, a megelégedés verse a Bolond Istók, melyet a frissen ömlő, a pillanatnyi helyzethez oly tökéletesen alkalmazó nyelvvezeten kívül a tökéletesen optimista világszemlélet tesz oly egyénivé, hogy önéletrajznak is tekinthetjük. Egy igazabb, belőbb önéletrajznak: a lélek vallomásának.”

Valóban nem nehéz felfedezni az önéletrajzi részeket ebben a művében; ezzel a versével végérvényesen lezárul a szegény-vándorlegény-motívum költészetében; a költő otthonra talált.

Bolond Istók személyével A csavargó c. versében (1844) ismerkedünk meg, a vándoréletre való visszaemlékezés hangzik fel az Őszi éj, Egykor és most lírai darabjaiban és végül ebben a nagy elbeszélő versben, a Bolond Istókban. A garabancias vándor-deák személyében a költő rokonszenves alakjára ismerünk, aki most humoros elmélkedéseiben emberi igazságokról és életbölcsségről beszél, fiatalos, töretlen optimizmussal. Műve, mintha csupán a költő iatékos, derűs életszemléletének kifejezését szolgálná; a mese Bolond Istók megpróbáltatásainak utolsó és legszebb fejezetével foglalkozik, hogy végül jókedvet, bizalmat árasztó alakját a családi-küzhely-melleg békés fénye ragyogja körül.

Petőfi Bolond Istók-kéntnek formai sajátosságaiban a költői eszközök virtuóz kezelését találjuk: a lényegre lazakodó versszakok mesterien kísérik végig a vers napfényes-borús hangulatát; az érzések áradatát és a képek fide ragyogását a költői nyelvnek a zengő ereje és átlátszóan csillogó kezelése adja. Így Petőfi egyik versében sem jutott a kifejezésnek ilyen nagy szabvány. Plasztikusan válik ki a táj, tűnnek elő az alakok, változó csillogásban ragyognak a felületek. Mindez pedig a költői eszközök nagyobb igénybevétele nélkül történik és éppen ez a keresetlenség idézi elő a költemény felejthetetlen hangulatát.

A költemény alapeszméjét nem a tulajdonképpeni Bolond Istók-motívum képezi: bölcs és mély életmészárolást — bolondor mezbe burkolni, — hanem a hit, az emberek boldogságában, mely boldogsághoz minden embernek joga van az életben.

S ha összevesszük Petőfi és Arany János Bolond Istókját, azonnal felismerjük a két költő művében az azonos, önéletrajzi vonásokat, de világosan megkülönböztetjük az eltérő sajátosságokat is, melyek a két költő életszemléletének különbségéből és a megváltozott társadalmi helyzetből adódtak (Arany 1850-ben írta művét).

Az 1847-es év a költő egész látásmódjának megváltozását eredményezi: mint ember és mint költő végérvényesen a közélet felé fordul.

Az új társadalmi helyzet egész költészetére termékenyítő hatással van: két töredékes eposza, A táblabíró és a Lehel Vezér, majd Az apostol — újabb fejlődésének művészi következményeit bizonyítják epikájában.

6.

Mindkét töredékes eposzát 1847-ben kezdte meg.

A táblabíró-nak csupán első négy fejezete készült el; a költemény teljes alakját még vázlatban sem ismerjük. A meglevő töredékből egy nagyvonalú és erőteljes politikai satíra körvonalai ötlenek szemünk elé: a maradiságot szellemesen és fölényesen leckéztető költő a „táblabírák“ alakjában tulajdonképpen a mindenfajta újíástól és a legcsekélyebb haladástól írtóző magyar nemességet teszi gúny és nevetség tárgyává.

Az ország elmaradottságának egyik megtestesítője: az elparlagiasodott vidéki nemes, lomha észjárásával, közönyös tespedtségével, barbár írtózásával az írás és a könyvek iránt, aki boldog magamegfeledkezéssel hódol az evés, ivás és alvás gyönyöreinek, látóköre pedig nem terjed a vármegye határán túl.

Petőfi a magyar nemes hiteles, elévülhetetlen rajzát adta ebben a művében.

A téma nem új: a 40-es évek irodalma különös előszeretettel ábrázolta a „táblabíró-világot“; a Fiatall Magyarország gúnyjának mondhatni állandó céltáblája volt a maradiságot, tunyaságot és önkényességet megtestesítő magyar nemes alakja. A közepes tehetségű Czuczor például ezeket a sorokat írja a nemesi uralomról:

*»Alkotmányunk egy vásártér,
Melyen lelket adnak-vesznek,
Adnak-vesznek o'csó pénzért,
Egy kis címért, egy ebédért:
Jó éjszakát úgy nemzetnek . . .«*

Petőfi a radikális és forradalmi elemek maró és kiméletlen satírájával nyúl ehhez a témához és nem kétséges, hogy végső következtetésében arra mutatott volna rá: merő képtelenség a magyar nemességet azonosítani a nemzettel. A költő már világosan látja, hogy a magyar nemesség nemcsak haladás-ellenes, hanem népellenes, tehát nemzetellenes is.

A töredékes műben egy finom, fiatalosan hetyke ironia vonul végig: a költő a táblabírákról úgy beszél, mint a boldog, békés élet derék őrizőiről és már egyetlen képviselőiről, akiket nem rontott meg az „újíás“ szelleme és akik borzonganak Franciaország és a „jacobinus-sipka“ hallatára.

Tiszteletteljes hangon folytatja versét a költő és hozzá lát a táblabírák egyik kiváló képviselőjének, Felső-Kis-Kálnai és Szent-

Demeteri Fegyveres Tamásnak külső és belső jellemzéséhez. Már előttünk áll a táblabíró-típus a maga teljes valóságában:

*»Különben arányos testalkata nagyon,
Mert hasához feje hozzá állik nagyon,
Egyik a másiknál nem rútabb s nem kisebb,
Csak az a különbség, hogy a fej üresebb,*

*S ezt a physicából könnyű magyarázni:
A teher mindenkor alá szokott szállni,
S innen van — a mit sok hinni vonakodik —
Hogy táblabíró úr mélyen gondolkodik.«*

Néhány versszak után magunk előtt látjuk a falut, a falu jobbágy-viskóit és nemesi kúriáit, egy pillanatig elidőz itt a költő, majd egy merész hasonlattal, helyesebben: „véletlen“ nyelvbottlással, ezeket mondja:

*»Úgy állnak a házak, oly egyenes sorba,
Valamint a mezőn a legelő csorda,
— — — — —
— — — — —
A paraszt kunyhók a tehenek és borjak,
Köztök, mint az ökrök, a közbirtokos urak . . .
Azaz csak házaik, engedelmet kérek,
Megbotlott a nyelvem; akarva nem sértek.«*

A költő, látszólag, játékos kedvtelésből megfricskázza a táblabírák dagadó nemesi önértetét, az állhatatos ragaszkodást az „ősi-jog“-hoz, az „ősi kard“-hoz és egyik versszakában végérvényesen tisztázza a magyar táblabírák múltját és a nemesi ősök érdemeit:

*»Az ebédlő-terem egyszersmind képcsarnok,
Ott lóg felakasztva a sok híres bajnok,
A kik a Fegyveres családból erednek,
Kiket a törökök annyiszor kergettek.«*

Petőfi nemcsak a táblabírák mentalitásának kiváló ismerője, hanem a vidéki nemesség életformájának is; e töredékes műve alapján teljesen rekonstruálhatnánk a 40-es évek vidéki nemesi kúriáinak külső és belső képét: a gazdálkodási módot, a háztartás apró-cseprő gondjait, a nemesi ház életrendjét, a butorizatot, az étlapot; de ebből a művéből kiragadhatnánk a vidéki nemesi ház minden ember-típusát is: a nagyevő, tunya és zsarnok házigazdát, a háztartásvezető és pálinkabarát Borbála kisasszonyt, Piroskát, az olvasó és ábrándozó vidéki úrikisasszonyt, Dezsőt, a Pesten henylő léha ficsurat, akiből főhősünk, „tizenkét vármegye főtáblabírája“ minden áron szolgálóbírókat akar faragni.

A költemény igazi ereje azonban nem ebben van, nem a magyar nemesi életforma hű rajzában, hanem a főhős alakjának, jellemének, gondolkodásmódjának életteljes ábrázolásában és abban a minden nemesi tiszteletet sutbavágó plebejusi-merészségben, melyel a költő darabokra tépi a nemesség alakja körül támadt nimbusz utolsó foszlányait. Az álmában betűvetéssel kínlódó és nehéz álmából

felriadó nemes kultúriszonyának, írásiszonyának tökéletes érzékel-
tetése — felejthetetlen kép marad!

A magyar realista és szatirikus regény hatalmas alappillérei
látszanak kiemelkedni a meglevő négy ének szilárdan megszerkesz-
tett sorai közül; a magyar nemesi társadalom e valóságos és meg-
döbbentően hiteles képe a nagy orosz realisták regény-konceptiójára
és elbeszélő formájára emlékeztet: Goncsarov, Gogolj és Turgenyev
kiváló művészi teljesítményeire.

Töredék maradt az műve, éppen úgy, mint a Lehel Vezér is.
Ma sem tudjuk mi akadályozta meg a költőt, hogy ezt a két, töre-
dekben is jelentős művét befejezze. Lehetséges, hogy anyagi gondjai
kényszerítették arra, hogy megkezdett és nagyszerűen nekilendülő
eposzait félretegye; életrajzából tudjuk, hogy ekkor, Arany és Vörös-
marty közreműködésével, Shakespeare fordításán dolgozik.

„Én Coriolan-on kívül még okvetlen lefordítom Romeo-t,
Othello-t, III. Richard-ot, Atheni Timon-t, Cymbelinet s talán IV.
Henrik-et és a Téli regé-t” — írja egyik levelében. Aranynak pedig
1848 február 10-én ezt jelenti: „Lehellel hallgatok míg Coriolant el
nem végzem, akkor egész erővel belekapaszkodom; 37 strófa van
meg belőle, nyolc soros.”

Mindössze 57 strófa készült el — a második ének elején a
maga nemében páratlan mű félbeszakad.)

A teljes első ének azonban kellőképpen feltárja a költő újabb
törekvéseit: népi-eposzt akar írni és annak hőseit a magyar törté-
nelemből, a honfoglalás idejéből veszi. A hősköltemény központi
alakja Lehel vezér, akinek személye már régóta foglalkoztatja a
költőt.

Ez a töredék kiválóan bizonyítja a népi-eposz tartalmi és for-
mai problematikájának megközelítését, művészi elmélyítését és meg-
oldási lehetőségeit. Petőfi ezen a téren, éppen itt, ebben a töredékben
még Arany „Toldi”-ja után is, úttörő munkát végez.

Miben nyilatkozik meg az új, az eltérő, a sajátos Petőfi
Lehel Vezér-ében?

Egyrészt az előadásmódban, másrészt a tárgy feldolgozási
módsziban találjuk meg a népi-eposz eddigi felfogásától lényegesen
eltérő sajátosságokat.

A Lehel Vezér-ben a költő teljes tudatossággal törek-
szik a népi előadásmód művészi megvalósítására; a szűrös-gubás
emberekhez, nem pedig az írástudókhoz és az úri rendhez szól —
mondja már bevezetőjében — és ez a láthatatlan közönség, melynek
egész gondolkodásmódját, kedélyét és képzeletvilágát a költő kivá-
lóan ismeri — ellenőrizi most a költő műnek minden sorát.

A költő hibátlanul oldotta meg nagy és nehéz feladatát:
egyetlen homályos sor, egyetlen kép nincsen benne a műben.
Ugyanekkor felleljük a népi epika minden erejét: a képek gazdag-
ságát és ragyogó, plasztikai kivitelezését; a népi elbeszélőstílus min-
den pozitív jellemvonását: az egyszerűséget, a világosságot, a sza-
batosságot és a fordulatosságot; s végül, itt találjuk a népi énekes
közvetlenségének magávalragadó erejét, mellyel lenyűgözi és hatal-
mában tartja hallgatóközönségét.

A költői tárgy feldolgozási módját Petőfi a tartalom kifejtésének népszerű, tanító és lelkesítő formájában határozza meg és művében ennek megvalósítására törekszik. Célja: az egyszerű, írástudatlan emberek számára is hozzáférhetővé tenni a magyar múlt nagy eseményeit és alakjait a népköltő eszközeivel élesíteni a hazaszeretet lángját és tudatosítani a gyűlöletet a szolgaság, az idegen uralom és az évszázadok óta tartó elnyomatás iránt.

A nemzeti öntudat fejlesztésének eddig nem ismert művészi eszközeit alkalmazta itt a költő: a magyar múlt hősi korszakát tárta fel, hogy a szolgaságban élő nép felismerje a múlt nagyjaiban a maga őseit és azok harcát a maga harcának tekintse; a zsarnokság alatt sínylődő néppel a költő megizletteti a régen elfeledett szabadság csodálatos ízét.

Petőfi a *Lehel Vezér*-ben megvalósította a magyar népi eposz megteremtéséért fáradozó költők legfontosabb célkitűzését: „szabadnak, nemesnek és fegyverforgatónak” ábrázolta a népet, mely szereti hazáját és a késő utód lelki szeme elé nem a szolgaság, hanem a szabadság képét idézte fel, hogy tanuljon, emlékezzék és reméljen!

A költő ezzel a művével végérvényesen és döntően kijelölte a magyar népi eposz tartalmi és formai követelményeit. Örök vesztesége irodalmunknak, hogy e kimagasló műve töredék maradt.

7.

Petőfi epikai munkássága 1848 június-júliusában készült. Az *apostol* c. művével zárul. A terjedelmes elbeszélő költemény hosszú ideig ismeretlen maradt; a sajtó alatt levő íveket 1850-ben elkobozták, a nem hivatalos és hivatalos cenzura kihagyott, törölt egész részeket, mitöbb a költemény egész alapeszméjét elferdítő és megmászó kifejezéseket iktatott a műbe. Teljes épségében közel harminc év múlva, 1874-ben jelent meg.

Az *apostol* külső sajátágaiban és belső tartalmában egyedülálló jelenség irodalmunkban. Előzményeit hiába keressük és feltehető, hogy részben ismeretlensége, részben teljesen egyéni és a 70-es évek irodalmi ízlése szempontjából „elavult” tartalma miatt nem hatott ösztönzően a későbbi korok költőire sem.

Értékelése tekintetében a bizonytalanságot, a tétovázást látjuk: a költemény értékét hol alábecsülik, hol pedig túlbecsülik esztétáink.

Nem célunk, hogy az egymással ellentmondó, lényegében a felületen mozgó megállapításoknál elidőzzünk. Csupán egyik kiváló kritikusunknak, Péterfy Jenőnek véleményét idézzük, mert ennek a szigorú, kérlelhetetlenül következetes és a maga korából messze kiemelkedő egyéniségnek értékelése. Az *apostol*-ról — Petőfi egész epikai munkásságának felmérése szempontjából téves alapelveket tartalmaz.

Péterfy, többek között, ezeket mondja:

„De a naiv költő csakhamar mint naiv politikus bontakozik ki előttünk, aki költeményeiben János vitézéért immár a

politikus küzdőterére lép..." (Kiemelés tőlem — B. Sz. Gy.) „a viszonyok, az európai demokratikus áramlat behatása alatt a legnemzetibb költő lelkébe és költészetébe oly elem vegyül, mely sem a magyar nép jellemében, sem történetében alappal nem bír."

Majd Az apostol-ról írja:

„Vad, fanatikus költemény, melyet csak a kor izgatottsága menthet. Petőfi különben az Apostolban merő idegen eszmékné lett képviselőjévé. Költői erejétől eltekintve a költemény a francia forradalom idejéből való pamphlet hatását teszi ránk... Elfelejtí igazí hőset, „János vitéz“-t s egy rongyokban született, a zsarnokság és királyság ellen dühöngő gamint állít oda a nép képviselőjéül."

Petőfi politikai meggyőződésének gyökereit Péterfy a francia forradalom „kritikátlan tanulmányozására" vezeti vissza és végül is megállapítja:

„De vigasztalódjunk a tévedésén. Petőfi republikánizmusának egészségesebb alapja van, mint az ő politikai eszméi. Petőfi republikánus jelleménél és önérzeténél fogva; csakhogy elfelejtette, hogy ily fajta emberek nem függnék semminemű kormányformától. Röviden szólva fölcseréli az etikai kérdést a politikaival." (Kiemelés tőlem — B. Sz. Gy.)

A józan, ítéleteinek kimondásában mindig mértéktartó és gyakran eredeti esztétikai álláspontot képviselő Péterfy nem tudott felülemelkedni a gentry-ideológia korlátoltságain a 48-as forradalom jellegének és Petőfi politikai költészete értékének meghatározásában. Ehhez a korlátoltsághoz hozzájárult még az irodalmi esztétizmusnak az a sajátos gyakorlati alkalmazása, mely merev egyoldalúsággal vizsgál irodalmi jelenségeket és hajlandó az irodalmi életet és annak egész problematikáját úgy tekinteni, mint önmagábanálló, független szellemi megnyilatkozást.

Ezen a nyomon elindulva jut el Péterfy a költő, a politikus és az ember megkülönböztetéséig Petőfi egyéniségében, így lesz az ő szemében Petőfi „naiv politikus"-sá és ezért állapítja meg teljesen tévesen és tudománytalanul, hogy a „republikánus jellem és önérzet" a priori valami, ennek megformálódása mintegy „önmagától" folyik és nem függ „semminemű kormányformától."

Péterfy alapján hibás álláspontja Petőfi egyéniségével és költészetével kapcsolatban éppen Az apostol költői értékének megállapításából tűnik ki. Szembeállítva ezt a művét az 1844-ben készült János Vitéz-zel, Péterfy megfedkezí arról a minőségi változásról Petőfi költészetében, mely tartalmazza a magyar társadalom forradalmi korszakának költői kifejezését. Ezt bizonyítja lírájában már 1846 óta egyre határozottabban és mind gyakrabban megszólaló politikai és forradalmi tematika, ezt bizonyítják töredékes epikai műveinek tartalmi sajátosságai.

A márciusi napok óta azonban Petőfi nemcsak költészetében küzd a magyar jobbágytság felszabadításáért; a teljes jogegyenlőség elismeréséért, a teljes szabadságért „minden áron", hanem közvetlen politikai tevékenység formájában is. A márciusi napok utáni szerepének jórészt ismert mozzanataira utalunk, ha a májusi, júliusi és szeptemberi eseményeket idézzük. A plebejusköltő szövetségben a

pesti néppel meghatározta a forradalom ütemét, döntően ellensúlyozta a liberális nemesség ingadozásait és kikényszerítette a forradalom radikális balra fordulását. A „naiv politikus” mindezt bizonyára nem azért tette, mert „fölcserélte az ethikai kérdést a politikáival.”

Petőfi számára a francia forradalom története sohasem jelentett csak olvasmányanyagot, melyet lehet kritikával és „kritikátlanul” tanulmányozni, hanem mindig a forradalmi és demokratikus elvek gyakorlati valóraváltásának egyetlen járható útjára, a forradalmi útra emlékeztette. Hogy mennyire nem volt „szoba-forradalmár” azt éppen a 48-as esztendő válságos időszakában kifejtett politikai működése igazolja. S talán nem felesleges itt idéznünk azt a gondolatot, melyet a köztársaság és a demokrácia eszméivel kapcsolatban mondott, mert ebből világosan kitűnik, hogy a francia forradalom nagy tanulságait a költő minden európai nemzetre kiterjeszti:

„Ha valamely eszme világszerűvé lesz, előbb lehet a világot magát megsemmisíteni, mint belőle azon eszmét kiirtani.”

S végül, Petőfi előtt ismeretlen volt a kiegyezés-utáni kor óvatos filiszterjeinek az a hamis következtetési módszere mely szerint az európai demokratikus és forradalmi eszmék „sem a magyar nép jellemében, sem történetében alappal nem bír”-nak, tehát: a polgári demokratikus forradalom megvalósítása a francia nép kizárólagos privilégiumának tekintendő.

Mindezt azért tartottuk szükségesnek elmondani, hogy rámutassunk Péterfy értékelési módszerének következtelenségeire.

Nem kétséges, hogy Az apostol művészi érték tekintetében elmarad és nem jelenti a költő legsikerültebb darabját. Ugyanekkor azonban nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ebben a művében jutnak kifejezésre olyan költői sajátságok, melyek ezt a költeményt nemcsak Petőfi munkássága, hanem a XIX. század magyar irodalmi fejlődése szemszögéből is, egyedülálló értékévé emelik.

Az elbeszélő költemény főhősében, Szilveszterben, Petőfi a harcok forradalmár típusát rajzolta meg. Az ember felszabadításáért és a társadalmi igazságaért küzdő hős egyéniségének kifejlődését nyomunkkövethetjük a költeményben, mely a nagyvárosi élet szegényeinek, elesettjeinek nyomorát megdöbbenő arányban és gazdag részletezéssel festi. Mellékalakjaiban a költő a társadalom kitaszítottjainak és szenvedőinek rajzát adja; a nyomorban elállatiasodott, emberi mivoltukból kivetkőzött névtelenek küzdenek életük fentartásáért. S a nagyvárosi nyomortanyák egyik padlásszobájában éheznek családjával Szilveszter, miközben a szabadság eszméjéről, az emberiség felszabadításáról álmodozik. Ki ő?

A költő elmondja Szilveszter életrajzát: gyermekségét, ifjúkori megpróbáltatásait, megaláztatását és tanulmányait. Közben látjuk Szilveszter öntudatának fejlődését: az emberiség felszabadításának gondolata érik benne és életének egyetlen célja van: küzdeni a szabadságért.

Itt jelentkezik majd Az apostol-ban az a törés és belső

ellentmondás, melynek okát és gyökereit a magyar társadalmi élet viszonylagos fejletlenségében kell keresnünk. A nagyvárosi nyomort és társadalmi bajokat oly tisztán látó Szilveszter, a forradalmár — nem a nagyvárosi proletariátus, a munkásosztály felé fordul, hanem a gazdaságilag kevésbé kiszolgáltatott, politikailag öntudatlanabb és szervezetenélkül lazább jobbágy-tömegek felé.

Petőfi politikai koncepciójának ez a jellemző korlátoltsága kétségtelenül a magyar társadalom fejletlenségéből és belső struktúrájából eredő sajátosság. Valóban e feudális országban a forradalom tömegbázisa a XIX. század 40-es éveiben elsősorban az elnyomott jobbágytság, nem pedig a kevés számú és fejletlen ipari munkásság lehetett. Elnélfogva a nemes-jobbágy ellentét határozza meg a forradalom egész irányát, problematikáját, míg az osztályharc a legélesebb és a leghatározottabb formájában a falun zajlik le.

Elemézve Az apostol-t, nem találunk egyetlen utalást sem a munkásosztály forradalmi szerepére.

Szilveszter titokban kinyomatott röpiratát, mely:

*Ezrével olyan gyorsan terjedett el,
Miként ha villám hordta volna szét,
Mohón nyelé a szomjas világ
É tiszta enyhítő italt,
És telke tőle megfrissült . . .*

Az olvasóközönség meghatározása e szóval „világ”-jellemzően érzékelteti a forradalmi tömegek határozatlan, elmosódott körvonalait. Szilveszter tehetetlenül áll az erőszakkal szembe, fellépése, harca a magárahagyott, a tömegtől izolált és a társadalmi fejlődés irányát félreismerő anarchista-forradalmár küzdelmévé lesz. Tépelődése a börtönben, kiszabadulása és végül a király ellen intézett merénylete — megerősíteni látszanak a fenti következtetést.

„A műben már erjed a múlt század levert szabadságmozgalmanak törköle: a nihilizmus; a társadalmi tett kudarca után a kétségbeesett egyéni tett gondolata” — jegyzi meg igen találóan egyik méltatója.

Önéletrajzi vonásokat vélnek fölfedezni ebben a művében; Szilveszter szabadságszeretete, küzdelme, az emberi igazságtalanságokra hevesen reagáló egyénisége és egész jelleme — a költő alakjára emlékeztet.

A lényeg azonban nem ebben van.

Petőfi e művében lehetetlen észre nem venni az eszmék és a társadalmi valóság közötti összeütközés mély emberi átélését. Tudjuk, hogy művét a forradalmi év június-júliusában írta és talán szeptemberben végezte azon az utolsó simításokat. Mögötte volt már a márciusi napok forradalmi heve, mögötte a képviselőválasztási kudarc. Napról-napra világosabban látja a nemzetgyűlés és a kormány tehetetlenségét s egyre tisztábban áll előtte, hogy a „szabadság, egyenlőség, testvériség eszméi valósággá nem lettek” és már arról ábrándozik, hogy „új, roppant forradalmat kellene csinálni.” S a költő kitekint szélesebb hazája, a nagyvilág, Európa felé és elkeseredéssel állapítja meg:

*Európa csendes, újra csendes,
Elzúgtak forradalmi . . .
Szégyen reá! lecsendesült és
Szabadságát nem várta ki.*

Petőfi nemcsak a magyar forradalom ügyének yalságát, hanem az európai szabadságmozgalmak bukását is látta: Olaszországot Radetzky katonái szállták meg, Franciaországban Louis Bonaparte kezébe került a hatalom, a németországi mozgalmat leszerelték, Bécsben Windischgrätz lett az úr.

Petőfi ismerte a korabeli francia szocializmus tanait és ezek az eszmék meg-meg csillannak. Az apostol sorai között Petőfi érdeme azonban nem abban van, hogy közvetítette és népszerűsítette ezeket az eszméket, hanem abban a következetes szilárdságában, mellyel kitartott meggyőződése mellett. Megmaradt forradalmárnak, harcosnak, republikánusnak annak ellenére, hogy látta „a francia forradalom szabadságeszméi és az új polgári világ közötti ellentmondásokat.” Tudta, hogy az egyén öntudatos kiállása, áldozata, teljes erkölcsi felelősségvete és szilárd becsületessége nélkül nincs forradalmi mozgalom, nincs forradalmi tett és elképzelhetetlen a demokrácián alapuló új társadalmi rendszer.

Ez képezi Az apostol legfőbb tanulságát és ez jelenti kulcsát megértésének.

* * *

Tanulmányunk Petőfi elbeszélő költészetének alapvető sajátosságait vizsgálta és vázlatosan körvonalazta azt a fejlődést, melyet a költő az epika terén megtett.

Célunk elsősorban az volt, hogy Petőfi költői fejlődésének legjelentősebb mozzanatait epikáján keresztül is érzékeltessük.

Vizsgálatunk módszeréből következett, hogy túlnyomórészt epikájának tartalmi elemeivel foglalkoztunk, bár nem kétséges, hogy a magyar elbeszélő költészet egész problematikájának éléreállításával — innen kellett kiindulnia a költőnek is. Természetesen ez nem jelenti a magyar elbeszélő költészet formai terén, éppen Petőfi által végrehajtott forradalmi újítás jelentőségének mellőzését vagy kisebbitését. Az új tartalom megjelenése feltételezte az új formát és ezek összefüggésére minden esetben utaltunk; bizonyos, hogy a formai problémák alapos vizsgálata egy különálló tanulmány tárgyát jelenti.

Tanulmányunkban megkiséreltük Petőfi elbeszélő költészetének értékét tisztázni és helyét meghatározni irodalmunk fejlődésében.

Ma, a népi forradalom érájában és a szocialista társadalom megvalósításáért folyó küzdelemben irodalmunkban újra felvetődnek a maguk teljességében az epikai előadásnak formai és tartalmi kérdései. Meggyőződésünk, hogy az új magyar epika nem mellőzheti Petőfi példáját, eredményeit az elbeszélő költészet terén és nem nélkülözheti megállapításait a magyar epika jellegéről.

Petőfi egyénisége és költői műve egy évszázad múlva is példaként áll előttünk és a jövőbe mutat.

(1950.)

MÁCSAY ISTVÁN:

Forr a munka

Víg ütemben,
Derüs kedvvel zeng az ének,
Szabad népem örömének.
Ritmusával körbe futva
Forr a munka!

Hős eszmével
Gondolatunk megvan töltve,
Bőségesen mindörökre.
Élet lobban s célba jutva
Forr a munka!

Dús, mezőkön
Hosszú rendben tarka minden,
Napfény csurran aranyszínben.
Természetnek is van dolga . . .
Forr a munka!

Hegyen—völgyön
Könnyű szellő táncát járja,
S elaltat a muzsikája.
Piciny szünet s holnap újra
Forr a munka!

Víg pacsirta
Szép dallama szerte árad. —
Munkahelyed büszke várad,
Ahol fényes szikrát szórva
Forr a munka!

Rázendülve

Szóljon itt a nóta, ének,
A munka hős seregének;
Örök hittel, acélozva
Forr a munka!

Csak előre:

Bátor szemmel, vasizommal,
Tervben fürdő vigalommal,
Mert hevében lángra gyulva
Forr a munka!

NÉMETH ISTVÁN:

Kis oktanok

(elbeszélés)

Csak napsugár van, meg kacagás...

Mi lehet más nyáron? És mi lehet más négy-hétéves gyereknél? Igaz, néha hirtelen borul, dörög és hull a zápor, de a másik pillanatban már úgy ragyog a nap, mint az édesanya arca, mikor pólyás pöttömére pillant. Kint heves, küzdelmes nyár van. Az egész határban dől a búzarend és dől a verejték. Ebből az utcából mindenki a mezőn szorgoskodik, csak a gyerekek maradtak itthon házörzőnek, meg a két vénasszony: Jola néni és Mári néni.

Jola néni zsarnok. Kövér; lábai alig bírják roppant, hájas testét. Ugyetlenül, tötyögösen jár, mint valami hizott kacsa. Vékony, sipitós hangjára még ma is összerándul szegény András bácsi; ő senki volt házasságuk egész idején, gyenge ember volt szegény, kuss volt neki mindig. Jola néni bedugja orrát a tiszta szobába:

— Má' megin'... Hun ez a vín dög? Hajja kee! Kee má' megin' bent pipá't! Kiteszem a vakát az ölbe, ott oszt pipáhat kedvire.

András bácsi elfüleli a dolgot, mert ments isten tromfolni azzal a sziszegő boszorkánnyal. Akkor kellett volna jól pofonverni, mikor összekérültek. De most már... Ah! — legyint lenyomódóan sovány kezével, és megkeseredik a jóízú pipafüst is a szájában.

Mári néni egészen más asszony. Olyan mint egy ijedt madárka. Kis, görbe, tőpörödött asszony, mint egy régi-régi, előrebukó nádkuliba. Mári néni, bizony, tartott az urától, reszketett tőle, mégis nagyon szerette, úgy elsiratta, mikor temették! Még ma is, esténként, ha eszébe jut, csöndesen sírdogálni kezd. Alázatos, jólelkű asszony.

Mikor szegény megboldogult Antal bácsi szombat esténként hazajött, a munkából, leült az asztalhoz és odadörögte feleségének:

— Mári, ereggy, hozz pálinkát!

Akkor Mári néni már fogta is a butykost, mert tudta, hogy Antal bácsi másodszor már üt...

— Jaj, de hol vannak a gyerekek?! Itt vannak, most bújnak ki Bacsóéktól. Vannak jócskán s ahogy az utcára lépnek, az egyik ugrándozik és rivalkodik:

— Ki hum? Ki hum?

Józsának hívják ezt a kis, kékszemű fiút. Botond unokája talán. Korához mérten is törpe; rugékony, mint az acél, lábai görbék, rövidek és erősek; lenszín haja a fülére és nyakába lóg. Fűrge és futni legjobban tud pajtsái közül.

Mégse ő a főtekinély. A hatalmat egy nyolcéves, vézna, de erélyes fiú gyakorolja. Amúgy is keskeny szájaszéle teljesen eltűnik, ha valami rendtelenséget vesz észre a csapatban. Nagy, szürke szemét összevonja:

— Józsi! ne ordícs...

— Ki hum? Ki hum?

— Jóska! — s már legyintené is nyakon Anti, a vezér, de Józsi ügyesen kisiklik az ütés elől, s el is hallgat.

— Majd olvasok — kezdi Anti hatalomérzettől emelt hangon. — Ettől a saroktól amaddig a sarokig lehet bújni. Házakhó nem szabad bemenni, aki bemén, az lesz a humó! Értitek? No. Egyedem begyedem tengertánc, hajdú

sógor mit kívánsz, nem kívánok egyebet, csak egy ka-raj ke-nye-ret. Pali, te vagy a humó!

— Humó! humó! humó! — ingerelték az ötéves Palit és az ujjukkal feléje bökdöstek.

Pali a nagy eperfánál maradt, tenyerébe temette arcát, a többiek pedig ahányan voltak, annyifelé szaladtak.

— Lehet?

— Hó még nem!

Várt egy kicsit, aztán:

— Méeék!

Anti csak a nagy eperfa mögé állt, s mikor a humó arréb lépett — Anti hosszú karjával átnyalabolta a fát és diadalmasan ordította:

— Pitypalattypalkó Pali!

Pali megrettent, de aztán indult keresni a többit. A játék eleje nem valami izgalmas, a kislányokat előre is engedi a humó, hadd örüljenek, hanem az utolsó, az aztán veszélyes! Annak ha sikerül beelőzni a humót, akkor humhat újból, mert az utolsó kíváltja az egészet. Lopakodva ment, állandóan tekintgetett. Akik már a fa alatt voltak, visszafojtott izgalommal várták az eredményt. Már jól eltávolodott a vastag eperfától, mikor nem messze tőle: zsupsz, ugrott le egyik fáról a Sanyi, akit Sobrinak ismer az egész utca. Nekiramodtak mind a ketten. A fa alatt ordítottak és biztatták Sobrit, hogy jobban szaladjon. Egymás mellett futott a két versenyző, karjaikat már előre is nyújtották, hogy mihamarabb elérhessék a fát. Egyszerre vágódtak neki a vastag eperfának s lihegve, gyorsan, egyszerre kimondták a pitypalattypalkót.

— Te vagy, Sobri! — mondta fuldokolva Pali.

— Honne, én előbb hozzáértem!

— Pali hum megin — örültek a többiek.

— Nem vagyok, én hamarabb is mondtam!

— Dehogy mondtad hamarabb — kiabált Anti — nem mondtad te hamarabb. Humj!

— Nem humok! Humjon a Sobri.

— Nem humsz?

— Nem!

— Ne, ha nem humsz — s Anti bekapta a szájaszélit és jól pofon-teremtette Palit.

Pali bömbölt és a játék elromlott.

Az ilyen összetűzés jó ürügy a szétválásra. Mit is akarnak örökké ezek a kis nyüvesek a nagyok sarkában. Anti, Sobri és Feri átadja a házörző tisztséget a kicsiknek és aztán már egész nap szabadok. Egy-két pofonnal az ellenkező, nyivákoló kicsiket el lehet hallgattatni. Ők mennek barangolni, meg madarászni, a kicsik meg ügyeljenek itthon a jószágra és a házra. De a nagyok alig fordulnak el a sarkon, már Józsiék is azon tanakodnak, hogy mit lehetne csinálni. Vagy mennek ki a kociút közepére poroszkodni, egymás szemibe, szájába port dobálni, — vagy pedig mennek a disznófürdőbe egy kicsit lubickolni. Aztán hozzák háza magukon a sarat és a sok sebet. Itthon meg jól elnászágnak őket Antiék, hogy hogy merik itthagyni a házat, és az apák is, hogy hol a ménkűbe sározták be magukat, mint a disznók. De mit ér nekik a verés, másnap már megint úgy csinálják, mint tegnap és nevetnek és futnak a végtelen szabadságba és a tátongó veszedelem elé.

* * *

Esteledett már, a fák üstökét horzsolta a nap és vörös láng fénylett a nyugatra pislogó ablakszemekben. Terikéék, a pufók, szöske kislányék házuk előtt megjelent egy »ördöglépe«, ami így naplementétájt, nyárvégen mindig megjelenik és fürgén kering, kering a játszadozó gyerekek feje felett. Incselkedik, játszik a gyerekekkel. Leszáll a földre, hogy fogjatok meg, no! Józsi olyan óvatosan tud felé közeledni, akár egy macska, de mikor már hirtelen összekapja a két ujját, hogy hopp, megvagy! — akkorra már a lepke a magashban ficánkol. Egyiküknek se sikerült megfogni sose.

Az udvarokban a baromfi veszett lármával követelte a vacsorát. Disznószívítás és itt-ott egy éhes tehén elnyújtott bőgése zavarta az elülni kívánczozó esti csendet. De a nagyobb fiúk nem jöttek elő etetni.

Ehethékük volt már ezeknek a kis oktanoknak is. Így, üres hassal, nem ízlik a játék se. Kutyorogtak az eperfa alatt és tekintettek jobbra-balra, hogy melyük sarkon tűnnek már föl az Antiék. Egyszer Józsi szinte fölkiáltott:

— Ki szereti a süttikukoricát?!

— Én is, én is — mondják egyszerre mind a négyen: Pali, Laci, Terike és a selypes Irénke.

— Süssünk!

— Hogy?

— Nekünk van a kerbe három — mondta Józsi, s csak úgy ragyog a szeme.

— Juj, Józsi, eccé édesanyám isz szütött, de jó vót!

— Irén, te ne beszélj! Meg ne merd mondani senkinek... Csak akkó kapsz egy kicsit a hegyibű, ha tudod mondani, hogy rő. Mondd rő.

— Jő...

— Nem jő, hanem rő!

— Jő, no!

— Há, nem tuggya — nevette Terike és tapsolt. — Úgy-e, én kapok, Józsi?

— Kapsz, de hun a gyufa?

— Gyufa? Gyufa a zsebbe van. Fönt a fán, bent az udvarba, a Sobri nadrágzsebbe — mondta örömmel a cingár Laci.

Laci már nyargalt is befelé. Fölmászott a fára és kivette a zsebből, a Sobri nadrágzsebből a gyufát. Sobrinál mindig van gyufa; lehet, már cigarettázik is. Egyszer az apja is meggyanúsította. Azt mondta, ha észreveszi, tonkába üti a cigarettát, a kezét meg letöri, ha gyufához mer nyúlni. A nagyok a nadrágot meg azért rakták a fára, mert valahova biztosan lopni mentek és ilyes helyre legjobb csak félmeztelen, gatyában menni. Így, ha meg is fogják őket, nem vehetik el tőlük az inget, se a nadrágot.

Laci csörgetve és viháncolva hozta ki a gyufát és mindnyájan bemennetek Józsiékhöz.

Az udvar végén kis kazal tavalyi szalma roskadozott. Egyik vége rányúlt az ólra, mert éppen az volt az ól teteje. A másik végében meg egy fekete kutya volt megkötve, rövid láncon. Szegény kutya oly nagy örömmel ugatott, hogy végre hozzák már a vacsoráját, meg iszonyatosan szomjas is volt már, mert vizet elfelejtettek neki adni máma a gyerekek. A süldő malac meg fölágaskodott a rozoga akolra, s rőfögve, visítva kérte a moslékot. De a gyerekek ügyet se vetettek semmire. Józsi kihozta a kertből a három cső kukoricát. Terike és Irénke lefejtették a selymes haját és izgulva nézték, hogy Józsi, Pali és Laci hogy rakják a tüzet a szalma végében...

— Majd én meggyujtom — kiáltott fel Pali, — én má gyujtottam sok gyufát, — avval letérdel a szalma mellé és elsercenti a gyufát. Nem sikerült, a láng nem kapott bele a szalmába.

— Adde, majd én — kutyorodott le Józsi. Sikerült. Beleharapott a láng a száraz szalmába s az ropogva égett.

— Hun a kukorica, ide vele! — kiabáltak a tűz mesterek, s a lányok kezéből kikapdosták a csöveket.

De a lángok most már fölcaptak, csípték az arcukat és elszántan legelészték a szalmakazal felé. Ők kipirultak a lángoktól és az izgalmas örömtől, semmire se ügyeltek, csak hosszú pálcákon forgatták a csöveket a parázsban.

Irénke fölkiáltott:

— Néé, hod éd a szalma!

— No Józsi, most kikapsz — tette hozzá kétségbeesetten Terike.

A gyerekek fölgrááltak. A láncrakötött kutya szűkölt és vonított. Úgy vonított, hogy Józsi jobban megijedt ettől, mint a szalmaégestől. Már sírt is.

— Jaj, édes Bundáskám, ne vonyiccs, Bundáskám, jaj. Szalaggyunk, gyerekek. Úgy-e nem mondjátok meg édesapámnak, mer kicsavarja a nyakam. Irénkém, te se mondd meg úgy-e?

Kiszaladtak az utcára.

— Én megyek, Józsi, haza! — mondták halálra ijedve Pali és Laci is, — mer gyűnnek apáék, oszt kikapunk.

— Mink is gyérünk, Irénkém, — fogta meg Teri Irénke kezét, és sírva szaladtak hazafelé.

— Ne haggyatok itt, megég a Bundásom, ne haggyatok itt! — könyörgött kétségbeesetten Józsi.

De azok csak elfutottak. Józsi meg bement az udvarba, szaladgált, jajgatott, sirt meg ordított.

A lángok már fönt lobogtak az ól tetején, a Bundás sirt, mint egy ember, de már a füsttől nem lehetett látni. A malac kegyetlenül zörgött az akolban, és visított, Józsika úgy érezte, hogy ez a visítás darabokra metéli a szívét. A szalma ropogott és olyan veszettül csapkodtak a lángok, hogy Józsikát kiverte a verejték. A kutya elhallgatott. Józsika szaladt a kút felé, belenezett, sirt, jajgatott és a rováson áttette egyik lábát.

— Te gyerek! — kocogott be a kapun a kövér Jola néni — nem mész, még beleugrik! Gyűssz ki mingyá a kútbú, mer agyonvágalak! — ekkorra már oda is ért és kirántotta az elszánt Józsikát.

— Micsinált! No, apád kitekeri a nyakad, fölgúccsátok a házát?! Na megájj! Szegény disznó, jaj istenem, hallod, hogy visít, te döglénivaló! — s már szaladt is az ól felé, hogy kiengedje a disznót, de a lángoktól meg se lehetett közelíteni az aklot, és szegény disznó is éppen most elhallgatott.

Szaladt a kúthoz, fölráncigált egy vödör vizet és a tűzbe lódította. Korholta Józsit, ezerfelé kapkodott, kitérőgött ügyetlen kacsajárással az utcára és elkiáltotta magát:

— Mááarii!

Aztán besietett, még egy vödörrel a tűzre locsolt, pofonvágta Józsikát és fuldokolva, kimerülten a tornác szélére roskadt.

Besurran Mária néni, mint egy árnyék. Összecsapja a tenyerét — szentesgesisten! — megmerevedik és sír.

Tele balsejtelemmel rohant haza az apa. Kivágja a kiskaput, csak úgy recseg.

— Mi van itt?! A jézumát, micsinátok keetek?!

— A Jóska, a Jóska, — mutat Jola néni a féligholt Józsira.

— Te! A körmöd krisztumát, döglénivaló büdös köllöknek. Fölgyujtod a házát! Megpörkölsz a kutyát! A zanyádnak azt a — s megragadja Józsi két karját — ott éjj meg te is! — magasra lódítja, Józsi visít. Mária néni elkapja a hirtelen levegőbe lendülő Józsi lábát és könyörög, hogy: János, az isten szent szerelmére, ne bándd, elege van ennek má így is.

János a földre ereszt. Az udvar tele van már hazaérkezett parasztokkal, Józsi édesanyja is itt törölgeti már a szemét, és fut ide, fut oda, nem találja a helyét. A tűz hamvadozik, a megégett disznó és kutya összepöndörödve heverésznek, feketén és ijesztően. János leoldja a kútról a kötelet, jobb kezébe veszi, a ballal pedig megragadja Józsi karját, és adj neki! Abrikotlja, mint a répát.

— Jaj, édesapám, ne bántson, ne bántson, inkább a kútba ugrok!

— Majd adok én neked kutat!

Józsi már a földön fetrengett és vonított, mint akit nyúznak, mikor apja végre abbahagyta a verést.

— Büdös kölle — lihegte János magából kikelve — köll neked gyufa? A beled taposom ki, ha még egyszer ilyet csinálsz!

Szegény Józsi, csak bent az ágyban, a dunna alatt tért magához. Egész testében remegett, didergett és vacogott. A házajtó félig nyitva. A konyhában lámpa ég és a halvány fény bekúszik a szobába. Olyan ijesztővé keveredett minden. De most nem ettől félt Józsi. Máskor pedig mindig riadozik, hogy a szekrény mögül valami borzasfejű, nagytenyerű alak előjön. Most csak nézi a fényt és árnyékot. Nem fél tőle, mégis remeg, remeg.

— De hunnan vette hát a gyufát, fene a körme erít, — hallja a konyhából édesanyja hangját.

— Mindegy akárhunnan vette, az má megvan. Hónap viszed, oszt slussz! — mondja az apja keményen.

— Vigye a görcs! Mondd csak, mit adok rá? Tán meztelen viszem?

Majd bent marad a fenekén, nem kőlézik a zuccán örökké... Nem is hiszem,

hogy nem azok a nagy kankölkök atták neki a gyufát... Meg a jószágot itt lehet magára hanni? Se vize, se semmije egész nap. Ugyan mennyi má avva a gyerekekothonodda, mer bizonyisten, ha eccé fölharagítasz, úgy elme-gyek, hogy élhettek mindketten ahogy tuttok...

— Nézd, nyitva van a kapu, má mehecc is! Nem foglak meg, ne féj! Még tán én vagyok az oka, hogy a rohadt kölköd fölgyútotta a szalmát?!

— Épp a te kölköd, mer má pici korába is éppen olyan cuflás, mint az apja.

— Jó van! A szencsigit neki, ki parancsol itt, én vagy te?! — vesztette el végkép türelmét az ember és akkorát csapott az asztalra, hogy a lámpa cilindere ledől és darabokra tört. Józsina a hideg futott végig és beljebb bújt a dunna alá. — Ha eccé aszondom, hogy viszed, akkó viszed! Értetted?!... A kúcsot meg átadod Mári néni-nek, az maj megetet, meg vizet is ad a jószágoknak, — tette hozzá higgadtan.

Józsika dermedezett a dunna alatt. Hova akarja őt vitetni az édesapja? Gyerekekothonba? Jaj, mért is akart ő kukoricát sütni? De a Laci az oka, mert ha nem hozza a gyufát, akkor nem égett volna meg a Bundás, meg a szalma. Akkor biztos nem akarnák őt sem vinni sehová. Édes jézuskám, csak most ne vigyenek el, többet sosem fogom meg a gyufát, száradjon le az ujjam, ha megfogom!

Lassan elszenderedett és azt álmodta, hogy valami nagy ég, de ő örült a tűznek és nevetett.

* * *

Fehér minden, mint a leesett hó. Meg olyan úriszagú... A nénik fehér ruhában, meg olyan szagosak azok is... A kezük puha és meleg és nem olyan gorombán rángatnak, hanem szépen. Ez a sok gyerek itt!... Ennyit még sose látott egy rakáson. Egyik sem néz rá, hanem mind labdázik, és olyan kényesek, meg urak, mert szép ruhájuk van... Ő elmegy innen, mert otthon szabad szaladni és otthon mindenkit ismer. Elmegy, mert édesanyja úgysem jön vissza érte, hiába mondta ő, hogy kisfiam jó legyel, estére jövök érted... Nem jön az, csak mindig mondja, télen is mindig mondta, hogy kis faklumpát vesz, oszt mégse vett, csak mondta, mondta, és egyszer tavasz lett. De édesanyám, én innen el akarok menni, mert itt nagyon rossz, inkább otthon sosem megyek az utcára, meg nagyon jó gyerek leszek, édesanyám, csak innen elmegyek!...

Szeme tele lett könnyel, a játszadozó gyerekek összefolytak előtte, szája elgömbült. Már csuklott a sírástól, mikor fölébe hajolt egy szagos néni: — Hát te sírsz Józsikám? Ne sírjál, nézd, kinevetnek a gyerekek. Ugyan, Józsikám, hát gyere játszani. Nézd, itt a labda! Nézd, mekkorát ugrik.

Józsikát kis tenyerébe temette arcát, de tovább csuklott a sírástól, pedig nem akart ő már sírni. Szégyelte, de nem bírta megállítani a sírást, mert úgy csuklott.

— Én még h-h-haza...

— Persze, haza mész, Józsika, csak előbb játszatok szépen, nézd, milyen sok kis pajtás van itt! Aki teremti, csak nem sír ilyen nagy fiú, már katona lesz. Rátulsz a hintalóra? Nyergeld meg a lovacskát! Gyere, megnyergeled.

Józsikát húzatta magát, nem akart menni, szepegett, szívtá az orrát és takargatta az arcát, hogy ne lássák azok a gyerekek, hogy ő sír.

— No, Józsika! Vagy kérsz egy darab vajaskenyeret?... Feri, hozzá! egy darab vajaskenyeret!

— Te is Józsikát vagy? — állt eléje egy hozzá hasonló, eleven kisfiú, — én is Józsika vagyok. Nézd, milyen szép labdám van, e! Piros, meg puha, oszt ugrik. Föl, egészen föl. Eccé én is ritam, mikó idevezetett édesanya, de most má nem rílok, mer itt lehet még hintázni is.

Lassan lelket vertek Józsikába. És mikor egyik fiú leesett a hintáról, kacagott is, mindenről megfeledkezve, jóízűen kacagott.

Eljött az este és eljött érte az édesanyja is. A második nap már könnyebb volt. Ő is tudott már lovagolni, hintázni, meg bent-a-bárány-kint-a-farkas-t, és a többi játékokat. Akadtak már pajtásai is, a kis Józsikát druszája, meg a Feri, kikkel legzívesebben játszadozott. Olyan hirtelen elszaladtak

most már a napok. Alig vezette be reggel az édesanyja, már este is van. Jobb lenne, idejönne az édesanyja is, édesapja is, és sose kellene hazamenni.

A poros kocsiutakat, a mocskos disznófürdető gödröket és a régi pajtásokat lassan feledni kezdte Józsika. Már nem is kellett reggelenként elvezetnie az édesanyjának. Maga ment és jött, fehér nadrágban, fehér ingecskében, és kis táska a kezében. Laci, Jani, Gizike és Irénke anyja irigy szemeket vetettek mindig a tiszta, egyre gömbölyödő és pirosodó arccal hazatérő Józsikára.

— A koszos urat nevel a fiábú, — mondogatták.

— Nem tudja az még az orrát sem megtörölni, nem hogy úr legyen.

— Nemhogy másra rakná az apja is a píz, nem ilyen hiábavalóságokra kidobáni.

— Úgy hallottam, tán nem is köll ott fizetni.

— Má ugyan ne mondd, csak pízbe kerül az ilyesmi, meg mindennap tisztába öltöztetni, meg izé, meg megint...

A kicsik hallották az ilyen beszédeket otthon, és egy este kilesték Józsikát, mikor ment hazafelé.

— Úr letté? — állt elébe Jani és megrántotta rajta az inget.

— Hö, úr letté? — lökött rajta Laci is.

— Ne lökdölödzetek, nem lettem én úr. Nem is leszek úr, mer azok olyan szagosak, hogy no, de nagyon jó nénik... Elmeséljem, milyen játékaink vannak az otthonban?

— Olyan guriga biztos nincs, mint az enyim.

— Van ott, Jani! Meg még hinta is van.

— Majd köttetek apámma a fára, oszt nekem is lesz.

— De ott van ám faló is.

— Faló? — ámuldozott Jani.

— Az ám, oszt úgy nyergelünk rajta, mint a villám!

— Nekem is rá szabanna úni?

— Nekem is, Józsi? — meresztette ki nagy kék szemeit Laci is.

— Rá ám, csak mongyátok meg anyátoknak, hogy vezessen el benneteket, estére meg majd visszagyün értetek.

Tovább nem lehetett bírni a gyerekekkel. El akartak menni az otthonba és megnyergelni a falovat. Az anyák szívesen bele is egyeztek ebbe, egyik sem akarta, hogy a másik fia külön legyen, mint az övé. A nagyobb gyerekeket meg kint a mezőn befogták könnyebb munkára. Itt a kukoricatörés, hát lassan-lassan elterigethetnek már azok a kamaszok. Meg szárát is vághatnak már. A kulcsok pedig Mária nénihez, a szelíd, íjedős öregasszonyhoz kerültek, ő vigyázott a házakra, és ő öntött vizet a baromfinak. Így egy kis keresethez jutott ő is szegény, mert mindenki vett neki egyet-mást, ha már ügyel a házra, meg gondozza a jószágot. Jola nénivel, a terpe öregasszonnyal kint ülnek az utcán; Jola néni fokhagymát fon szép varkocsba. Mária néni pedig a száraz borsót fejtegeti a kötényébe és ügyel a házak felé, amiket reábíztak.

Szelíd, koraőszi nap van, a villanydrótban megakadt egy ökörnyál és ezüstösen csillog a napfényben.

A gyermekotthonban harsog a jókedv. Ott nyoma sincs az ősznek, ott üde és letörhetetlen tavasz van. Ott nyoma sincs a fullasztó nagy pornak, a disznófürdető, fertőző pocsolójának. Ott hóféhér tisztaság van, napsugár és egészséges, tisztacsengésű, jóízű gyermekzsivaj.

Kishegyes, 1950 augusztus 5-én.

BORBÉLY JÁNOS:

Tragédia

Az udvart magas tűzfalak vették körül. Olyan volt mint egy mély verem, szürke, vígasztalan, hideg, kőfalú verem. Kétoldalt hosszú, féltetős házak lapultak a falhoz. Alacsonyok és kopottak; valaha sárgára meszelték őket. Az apró ablakok alatt lehámlott a vakolat és kivirágzott a salétrom.

Nyirkos, későőszai délután. Hull a köd. Az udvart bevonta a sápadt alkonyatszín.

Három óra felé jár az idő. Kovács Juliska hazatért a gyárból. Fürgén haladt át a foghíjas kövezetű udvaron. Eldurvult, elhanyagolt, szürke arcok meredtek rá az ajtók, ablakok mögül. Köhögtek és köpködtek; ők az élet mostoha gyermekei. Az elesettek sóvárgó pillantásával nézték Juliskát. Keserűek a szájjuk, a sóhajok, a káromkodások. Keserű a falat, a szegénység. Keserű az élet. Keserű, keserű...

Siető léptekkel ment, szét sem nézve. Szomszédait alig ismerte. Azok alkalmi munkások voltak: hordárok, napszámosok, s Juliskának sohasem akadt velük megbeszélni valója. Fiatal, derűs lélek volt, aki megkülönböztette a jót a rossztól, élt kisded örömeinek és bánatainak, s kicsit félt azoktól a durva, nagyhangú emberektől. Néha mintha megérezte volna, hogy azok sem lehetnek rossz emberek, hisz époly szegények mint ő maga, de mégis... Igaz, Péter is mondott róluk egyetmást, hogy miért olyan földhözragadtak, meg hogy miért betegek, meg ki ennek az oka. De mégis... A gyár az más. Ott mindig lehet dolgozni, egy keveset keresni is, és ott mind olyan csudaokos ember dolgozik, mint a Péter. Jaj, már megint ez a Péter... hát nem mondta tegnap, éppen tegnap, hogy a gyárban sem lehet majd mindig dolgozni, míg ott a Hoffman az úr. Hogy az, ha akarja kidobhatja őket és azt is mondta, hogy szeretni kell az alkalmi munkásokat is, mert annak idején velük együtt veszik el a gyárat Hoffmantól Péterék. Jaj, de istentelen ez a Péter, még becukják érte. Aztán, ő csak a halkszavú Kovács Pétert, az esztergályos Kovácsot (!), — nem azt a ragyás susztert —, szereti igazán és Lacit, a kisfiát. Igaz, Pétert lassankint megszokja inkább, míg Lacikában napról-napra újabb érdekességeket fedez fel.

Lacikára gondolt akkor is, mikor benyitott a lakásba. Szeme mosolygott s valami gyermekes izgalommal forgatta meg a kulcsot a zárban. Száját csücsörgette, mintha gyermekéhez beszélne, selypítő gügyögését utánozva... A konyhában rendetlenség. Letette a

kosarát, a székeket a helyükre rakta. Péter mindent széthagy. Minek olyan?!

Rendezgetne még, de nem leli helyét. Szalad át Riszticsnéhez. Mert ott van a gyerek. Riszticsné egész nap otthon van, varr, s így vigyázhat a gyerekekre. Riszticsné özvegyasszony, a háború vitte el az urát, még az első időkben. Nem volt az katona, dehogy is! Munkaszolgálatos volt csak, szerb. Valamelyik tiszt úrnak biztosan nem tetszhetett a pofája, s durr! agyonlőtte. Hogy mert kommunista volt. Dehogy volt az, dehogy! Riszticsné is tiltakozott ez ellen, valahányszor elmondta az ura történetét.

Még elismította a bölcsőben a párnákat és futott. Riszticsné második szomszédja volt, közbül az öreg Kardos lakott ványadt, elgyötört feleségével. Kardos fuvarosnak mondta magát, de ez csak télen volt igaz. Ott álldogált, fagyoskodott a fatelepnél és rozoga kétkerekű talyigáján hordta a huszonöt-harminc kiló fákat. Mert ennyit kapott minden család. A nagyobbak valamivel többet. Nyáron pedig, tavasszal, ősszel? Az állomáson lóstatott és vékony sápiózó hangján „hordár, hordár, hordárt tessék” kiáltozott. Sokan voltak hordárok, erősebbek is, így hát keveset keresett. Fia nem bírta itt tovább; még a háború előtt kiment Amerikába. Most nagyon szeretne hazajönni.

Riszticsné meglepetten nézett fel szemüvege mögül, mikor Juliska kopogás nélkül berontott hozzá. A varrónő nem volt már fiatal asszony. A negyvenéves éveket taposhatta. Hátrasímtott, kontybakötött hajába ősz szálak vegyültek. Száraz, sovány nő volt, ami még öregebbé tette. Juliska fiatal, asszonyosan telt alakja nagyon ekötött Riszticsnétől.

Juliska karján ott ült a kicsi és Juliska arcáról boldogság sugárzott. Anyásan nézett rá, fel s alá sétálva a szűk kis szobában meg-megringatta, játékosan megforgatta. Örömet okozott neki a kicsi testének melege s féltő gonddal szorította magához. Letette, majd felvette, eligazította a fekvőhelyét s ismét letette. Nem tudott betelni vele.

Riszticsné meghatottan hallgatott. Kicsit szégyelte magát. Ő sohasem akart gyermeket. Nikola, a férje nem dolgozott rendszeresen, különösen azokban a válságos időkben, mikor a gyárak, üzemek egymás után leálltak és a munkások közül sokan munkanélküliekké lettek. Ez a harmincas években történt. Akkor ők még fiatalok voltak. Csak teher volt a család. Riszticsné okos asszonynak tartotta magát, úgy gondolkozott, hogy csak a gazdagoknak való a gyerekek. Ő nem akart ebből a portékából.

Nem állhatta tovább:

— Vigyázz, agyon ne nyomorítsd! —

Juliskát felriasztotta az éles hang. Arcán ott volt még az ellágyulás, mely olyan széppé teszi az emberi arcot. Meglepetten nézett Riszticsnére. Szája kicsit elnyílt s kivillantak erős, egészséges fogai. Tanácstalanul állt.

— Hát...! — tette hozzá a varrónő.

De mikor úgy szereti! Ki szeretné más, ha nem ő? Hát már ezt sem szabad? Mentetgetőzne, hogy ő nem szorítja, szorítja a fene

ezt a drága kis testet, úgy fogja mint a himes tojást, nem hogy agyonnyomorítsa! Valami visszatartja; csak nem bűn ez? Elfordult s szóltanul ringatva a kicsikét kitekintett az ablakon.

Az udvar végén, a szemétdombon egy árva kakas kapirgált. Az öreg Kardos szerezte valahonnan. A kapun most fordult be Pesti Sándor. A tömzsi emberke mindig mérges, rövidreszabott arcával, maga volt az élő tilalomfa. Sokat káromkodott, szidta a tiszt urakat, meg a nyilas bandát. S kiköpött. Most is dühösen kacszott végig az udvaron Répási Matyival, nyugodt, megfontolt és körültekintő cimborájával. Sanyi tüzére Matyi volt az — olaj. De nagyon jól megfértek.

Juliska bosszankodott. Egy kicsit Riszticsné miatt is, meg azért is, hogy lám, ezek az emberek már délután itthon vannak, csak az ő ura, a Péter nincs ilyenkor idehaza. Péter csak késő este tér haza, mert a délutáni váltásban dolgozik. Alig látják egymást. Ah, a fene egye meg ezt a rendet.

Riszticsné hangja zavarta meg szemlélődésében:

— Hagyj nekem is valamit belőle... csak azért mondtam — dörmögte és ismét munkája fölé hajolt.

A feszültség felengedett. Juliska elfordult az ablaktól, letette a kisfiút és megbocsátóan, fiatal szívének minden jóságával megcsókolt a öreg varrónőt.

— Te pulyka! — förmedt rá Riszticsné, hogy mégis az övé legyen az utolsó szó.

— Hallod, Juliska, nem jó színben van ez a gyerek. Olyan csendes volt mint aki... Nézd csak meg jobban!

Juliska szeme ijedten rebtent. Aggódalmas arccal hajolt a gyermek fölé. Laci két orcáján lázrózsák égtek. Kis kezei tehetetlenül nyugodtak a takarón. Juliska kétségbeesett. Mit tegyen? Nagyon szerencsétlennek érezte magát. Fusson orvosért? De pénze sincs! Kezeit tanácstalanul erőtlenül leejtette, szája kicsit elnyílott, s kivilantak egészséges, fehér fogai...

— Mit gyulladsz be mindjárt! Majd kikúráljuk mink! Rögtön főzök egy kis jóféle hagymateát. — Már perdült is.

Kovácsné a gyermekhez lépett. Kezével simogatta Laci forró arcát, aranyzóke haját.

— Sohasem voltál te beteg. Mondd, szivem, mi a baj, hol fáj? Itt fáj, itt? Hát talán emitt? Nem is fáj neked semmi, ugye. Csak a mamát ijesztgeted mindig, te rossz kisfiú... Játsszál, mint máskor... No, rúg a lába, rúg, rúg, rúg. No, ne vess rám... Kuckuckuc!...

Várta a kicsi nevetését. Ez mindannyiszor olyan boldoggá tette Juliskát. Laci arcán ilyenkor két kis gödröcske jelent meg és nagy, barna szemei huncutkásan összehúzódtak...

— No...

A gyermek elmosolyodott.

* * *

Reggel, még álmosan ödöngött a köd a városka felett, aztán a nap egykettőre felszippantotta. Talán az udvarban maradt meg legtovább. A magas falak közé szorult s nyirkosra vont be mindent.

A kút rozzant kávéja egészen vizes lett. Kardos bácsi kakasa is idegesen berzengette tollát.

Nehezen ébredt az udvar népe. Először talán a kakas, de mindjárt utána az öreg Kardos. Vénembernek nem kell sokat aludnia. Nem is bír. A vénember már kora reggel kukacoskodik az ágyban. Szétnéz, kimegy meg bejön, morgolódik, sehogy sem találja helyét. Ilyen volt az öreg Kardos is. Ha szép idő van, amint kidugja fejét a nap valamelyik ház mögül, az öreg kiül az ajtó elé, napozik, vakarózik meg bolhászkodott. Sokáig ülte meg a köd az udvart, s Kardos bácsi ezen a reggelen nem napozhatott. Nyugtalanul tett-vett az udvarban, a kakasát abajgatta, a széttúrt szemétdombot fölhányta, meg felsöpört az ablakuk alatt.

Felnézett az égre, majd apró, csoszogó lépteivel indult befelé. A másik lakásból Kovácsné lépett ki. Egy csendes jóreggellyel továsietett. Vidáman, könnyedén szedte a lábait. Lacika, háláisten jobban van. Mi az egy kis láz? — Semmi az egész, gondolta Juliska. Riszticsné majd kikúrálja szépen. Hisz ígérte... Ért hozzá Riszticsnél. Azt mondta, hogy jó forró teát itat Lacikával, aztán jól betakargatja és Laci kiizzadja a bajt.

Juliska kilépett a kapun és elindult a lejtős utcán. Hátrafordult és arra messzebb, az utca végén a mészárszék előtt feketéllő tömeget pillantott meg. Sorbaállnak, úgy látszik, megint húst osztanak. Meddig tart ez még így, ez a háború, az ember megbolondulhat bele. Juliska nagyot fújt és most teljesen megértette Péter szavait, hogy ebből a háborúból a legnagyobb baj éppen rájuk, szegényekre hárul. Ahogy Péter eszébejutott, megmelegedett a szíve tája és még gyorsabban, vidámabban szedte a lábait, hogy tán hamarabb viszontlátja, őt, meg a kis Lacikát. Mert Péter az este is sokáig mesélt neki, hogy a munkások a gyárban morgolódnak, és a Pesti Sanyi viszi a főszt. S Péter olyan szépen tud beszélni, hogy igazán... az a Sándor meg olyan lármás mindig, csak be ne kaszlizzák. Ezen töprengött Juliska egészen a gyárig és éppen megszólalt a gyárduda, mikor a kapun belépett...

Kardos néni hivatala volt a házban, hogy reggelente az utcát felseperje. Ez most, októbertájt, kicsit későbbén szokott megtörténni, mert mostanában még a nap is olyan nehezen ébred, hát még a kis, vérszegény Kardos néni. Még az öreg is megkönyörül rajta: engedte aludni. Morgott, de engedte.

Kardos néni, mikor felkelt, kiment az utcára és felsöpört. Apró, gyenge szemeivel jól megnézegette az utca végén álldogáló tömeget. Közben kitisztult teljesen. A hajnali köd felszállt, az utca csillogott, fürdött a napfényben. A nap még alacsonyan állt. Hosszú árnyékok terpeszkedtek a földön.

Az öregasszony még egyszer megnézte a sorbanállókat és szaladt szólni Riszticsnének.

Riszticsné éppen Lacikát pólyáztatta a nagy tarkakockás párnába, mikor benyitott Kardosné és jelentette, hogy húst osztanak a Nagy Marciéknál. Riszticsné köszönté szépen. Még csak elkészül a kicsi becsomagolásával és megy. Elmondta még Kardosnének, hogy Laci már jobban van és hogy milyen jól viselkedik, mert alszik. Aztán

felkapta Lacikát és Kardos nénivel együtt elindultak. Az öreganyó még szólt a többi asszonynak is az udvarban. Így lemaradt Riszticsnétől.

Riszticsné ravasz asszony volt. Nem ment ő Nagy Marciékhoz húsért, esze ágában sem volt. Ott ismerik, oda jár húsért az egész szomszédság! Tudják, hogy Lacika nem az ő kislánya! Már pedig akkor nem engedik a sor elejére, hogy hamarabb bejuthasson! Fífikus asszony Riszticsné. Elmegy a város másik végére inkább, de nem áll itt sorba órákhosszat. Nem csap ő ezzel be senkit sem. Kinek van ebből kára? Nem, ő csak élelmesebb.

Könnyű terhet magához öelve, sietős léptekkel elindult a belváros felé...

Már magasan állt a nap, mikor odaért.

Csupa feketébe öltözött ember állt a mészárszék előtt. Töbörödött öregasszonyok, fiatal családanyák, egypár öregember, meg sok-sok gyerek.

Riszticsné azonnal a sor elejére állt. Ingerült megjegyzésekkel fogadták.

— Ez a maga kölke? Nekem ezt nem magyarázza be! — szúrta feléje az egyik asszony.

— Hát nekem se — tette hozzá egy másik. — Ilyen száraz deszkának kislánya? Ugyan, menjen már! Ezt egy fitosorrú fiatalasszony mondta, aki maga is gyermeket tartott a karján.

Riszticsné mindegyikre kedvesen rámosolygott és egy hosszú elbeszélésbe kezdett, arról, hogy mennyire csodálkoztak ők is már-már mint a férje, meg ő, amikor észrevették, hogy... hát no... észrevették a dolgot. Nem hittek abban sem, hogy valóban megszületik a gyerek.

— Hát isten segítségével, mégis... — sóhajtott végül.

— Tudja, nem én szoptatom...

Közben beljebb sodródtak. Riszticsné örömmel vette át a hentes-től a félkiló sovány marhahúst. A mészáros még egy jókora cubá-kot vágott rá és nagy, ügyetlen csomagot csinált. Az asszony bal-karjával átfogta a gyermek derekát, a húst is ebben a kezében tartotta. Jobbjával a pólya végét támasztotta meg. Igyekezett kikerülni az ajtón. Azt elálta a tömeg. Mégis, valahogy odatörtetett. Féltestével előrehajolva állt, már csak az emberek nyomása tartotta, mikor a közelben, egészen a közelben megszólalt a sziréna.

— Jaj...!

Riszticsnét fellökték. Aztán rátapostak. A piszkos kövezeten, összeroncsolt, véres fejjel ott feküdt Lacika. Szőke haját meglobogtatta a szél. Kis, piros főkötője egy tócsába repült.

A napfényben fürdő házak között, füstfelleg húzódott, fehérén, mint a fátyol...

* * *

Lacikára gondolt most is.

Juliska szeme mosolygott s valami gyermekes izgalommal forgatta meg a kulcsot a zárban. Száját csücsörgette, mintha a kisfiához beszélne, selypítő gügyögését utánozva.

Délután három óra volt.

FIGYELŐ

Két part között

Nem célom és nem is lehet célom az értékelés. Nem szándékom itt sem Szentelekinék sem a többi egykori vajdasági magyar írónak megjelölni azt a helyet, amelyet írásaikkal megérdemeltek. A vajdasági magyar irodalom fejlődésének egykori irányát sem fogom itt megszabni. Mindez csupán későbbi írók feladata lehet. Első feladatunk csak az, hogy megismerkedjünk Vajdaság magyar irodalmával, főleg az 1919—1941-es esztendőik irodalmával, hiszen komoly magyar irodalomról 1919 előtt, de talán az 1941—44-es években sem igen lehet szó. 1919 előtt, kivéve Szigethi, Somfai s még egynéhány ember írásait, alig termelt itt magyar irodalom. Voltak természetesen magyar íróink akkor is, de ezek kulturális kíváncsiakká váltak, Pestre költöztek, legalább is írásaikat küldték oda, jelentették meg ott, míg itt viszont kis közönségünk Pestről importált irodalmat olvasott. Csupán Herceg Ferencre, Kosztolányira, Farkas Geizára, Milko Izidorra kívánok itt utalni. De áll ez a huszas évek előtti Szentelekre is. A megszállás éveinek irányzatos irodalma nem teremthetett művészi értékeket és így, habár feltétlenül foglalkoznunk kell az 1919 előtti és az 1941 utáni évek irodalmával is, érdeklődésünknek mégis főleg az 1919—1941 esztendőik irodalma felé kell fordulnia.

Kis túlzással mondhatnók talán azt is, hogy a vajdasági magyar irodalmat a huszas években teremtették meg. És mert ez valóban így van, feltétlenül nagy figyelmet érdemel, éppen ebből a szempontból, Szenteleki Kornél működése, különösen a huszas évek végén és a harmincas évek elején, amikor igyekezett az akkori vajdasági magyar irodalom útját egyengetni, irányát megszabni. Eltekintve Szenteleki irodalmi műveinek értékétől, bizonyos, hogy éppen ilyen irányú, kazinciskodó, irodalmi irányítói tevékenysége igen nagy jelentőségű volt és megérdemli, hogy külön is foglalkozzunk vele. Talán mégsem egyedül Szenteleki teremtette meg az itteni magyar irodalmat, mint azt ő maga és barátai és leveleinek kiadói, egyebek között Csuka Zoltán is, hitték és hirdették. De hogy egy bizonyos irányú és fajtájú vajdasági magyar irodalom útjának egyengetése körül igenis nagy érdemeket szerzett, az egészen bizonyos. És már ezért megérdemelte, hogy kiadják irodalmi leveleit, már ezért megérdemli, hogy mi is és elsősorban éppen vele és éppen irodalmi leveleivel foglalkozzunk.

1943-ban adta ki leveleit a Szenteleki társaság (Zombor—Budapest). Már ez természetesen annyit jelent, hogy bizonyos nem kívánatos célzatosságot vittek a kiadók a levelek összeállításába. Valószínűnek látszik az is, hogy egyes a kiadók szempontjából nem-kívánatos, akkor oda-nem-illő levelek kimaradtak a sorozatból. Nem is beszélve az előszókról, amelyek az esetleges tökeellenességet zsidó-ellenességgé igyekeznek alakítani és amelyek kiélezik a magyar-szerb ellentétességet is, míg észre sem veszik az osztályellentéteket. Mégis, a levelek szövegét nézve alapul, az az érzésünk, hogy a kiadóknak nem igen volt arra szükségük, hogy ily irányú célzatosságot, változtatásokat eszközöljenek, mert a levelek maguk is, bizonyos fokig, megadják erre a lehetőséget. Altalában véve Szenteleki levelei így is — a valószínű sok kihagyás ellenére is — elég hű képét adják, eléggé pontosan tükrözik az akkori helyzetet.

Bizonyos, hogy Szentelekinék csakugyan nagy érdemei vannak, ha nem is a vajdasági magyar irodalom megteremtésében, de a vajdasági magyar irodalom **egy részének irányításában**. Habár nem akarunk semminemű érté-

kelésnek elébe vágni, mondhatunk annyit, hogy érzésünk szerint a Szenteleki által irányított irodalmi szektor volt valószínűleg a legértékesebb, legszínvonalasabb. Habár — és ebben nem egyezünk a kiadókkal — rajta kívül volt még két más irodalmi szektor is, amelyet Szentelekiék nem ismertek el, esetleg meg sem említettek.

Igy, a maga helyére téve a dolgokat, nagy jelentőségűnek kell tartanunk Szenteleki kazinciskodását az akkor még szinte fel sem szántott vajdasági irodalmi ugaron. Mert csakugyan irányított, ha természetesen nem is teremtet. Néhány példát szeretnék csak felhozni ennek igazolására. Habár nem vagyok híve az idézés módszerének, ez egyszer, úgy érzem, számos esetben kell megszólaltatnom magát a levélíró Szentelekit, annál is inkább, mert már elejétől fogva szeretném bemutatni levélíró stílusát is. Hiszen erről a stílusról külön mondanivalók kelnek bennem a levelek olvasása közben.

»Kekéz Tuna lakodalma« — Herceg János újabb novellakötetének első darabjaként nemsokára talán újra az olvasó asztalára kerül. 1933-ban írta Herceg ezt az elbeszélést és már akkor nagy megjelenítő erővel alkotta meg ezt az alakját, amely semmiesetre sem tipikus vajdasági ember, de kissé kivételes egyéniség, kissé, mint a hercegi alakok általában ebben az időben, szürrealisztikus, kissé pauperszerű, lumpenproletár-szerű, de hatalmas életszeretetről, emberszeretetről tanúskodik. Szenteleki, — és hogy stílusát érzékeltessük, már itt idézzük, — a maga lelkesedő, lelkenedező módján ír erről az elbeszélésekről, »... az Ön legerősebb, legjobb írása. Igazság, mélység, drámai feszültség, élet és levegő!... Roppant sokat várok ettől a Kekéz Tunától. Nagyon szép lenne, ha Kekéz Tuna életét ilyen novellisztikusan (10–12 novellában) dolgozná fel, amely okvetlenül megjelenne még ebben az évben a Kalangya Könyvtárban...« Így próbálja irányítani Szenteleki a fiatal, kezdő Herceg érdeklődését. (1933, 324. oldal).

De az öreg Radó Imrét is számos tanáccsal látja el. Persze itt is szuperlatívuszokkal teli minden sora, azok közé helyezi, azokba ágyazza a komoly mondanivalót. Csak néhány szót — költsönök: »Szinte csodálom kell, hogy milyen egyszerű eszközökkel... nemcsak a feszült érdeklődést fenntartani, hanem a mély, színpadi hatásokat is kicsiholni... a második felvonás is inkább szeméikai, mint dramaturgiai szempontból kifogásolható. A nagyobb tömeg uccai szerepeltetése ugyanis széthúzza a belső történetet, az intim hatásokat s talán csak az utolsó jelenetben szabadna szerepeltetni a tömeget, amikor a csók elcsattan és a villany felgyúl...« (?) (1927, 50. oldal). Feltétlenül érdekesebb és jelentősebb az a levél, amelyben Radó »Gyóni« című megírandó regényéről ír Szenteleki. »... fájdalmas passzívításodra fényt vetettél. Nagyon értelek s azt hiszem mi mindnyájan, akiknek egy biztosabb, boldogabb világhoz is közünk volt (!), kissé hitetlenül nézzük a tegnapi csődjét, a ma törekvéseinek gyökértelenségét és reménytelenségét. Nem tudjuk elhinni, hogy ebből is lesz valami maradandó. Mégis nem engedhetjük, hogy rés támadjon közöttünk és az idő között...« Majd ráter a Gyóni-tervre és így folytatja: »Semmiesetre sem akarok beleszólni az alkotás mikéntjébe, csupán azt az ötletet vetem fel, hogy nem lenne-e helyesebb a regényt ott lezárni, amikor Gyónit kikíséred az állomásra?« (1932, 271. oldal).

Még csupán egy-két Szirmainak szóló levéllel szeretném igazolni azt, hogy Szenteleki komolyan, alaposan belenyúl az írók életébe, alkotási módszerébe, hogy igyekszik egy bizonyos fajtájú, irányú irodalom köré tömöríteni őket. Szirmai pesszimizisztikus író volt, Szenteleki ezért így ír neki: »Egy kisebbségi írónak hinni kell (?!), bizonyos optimizmussal kell sorsát és a kisebbségi életet szemlélnie. A Te ember- és életelméleted — kisebbségi vonatkozásban is — pesszimista. Ezt nyíltan hirdetni majdnem annyi, mint a bizakodás, az optimizmus gyenge hajtásait letöredezni...« (1932, 246. old.). Es pár nap múlva: »És szeretném, ha kilépnél az életet sok tekintetben tagadó világszemléletedből. Irodalmunk még sokat vár Tőled, talán az új folyóirat több kedvet, több életigenlést, elevebb holnapakarást hoz életedbe. Én hiszek a Te aktivitásodban és teremtető erődben, amelyhez nem lesz szükséges az én ösztökélésem«. (1932, 251. old.). (A Kalangyára céloz).

Persze nem arról van szó, hogy minden író tömörüljön Szenteleki köré. Habár Szentelekiék szeretnék is ezt, tisztában vannak teljesen ennek lehetetlenségével, azzal tehát, hogy Vajdaság irodalmát legalább is három csoport

alkotja és hogy ezeket a csoportokat nem is lehet, — talán nem is kívánatos, — egy táborba irányítani. Hiszen mi volna az, ami közös nevezőre hozhatná őket? A local couleur? Igen, ezt megpróbálja Szenteleki, de tisztán látja, hogy lehetetlent kísérelt meg. Mert ugyancsak tisztán látja azt is, hogy csoportja mellett (Vajdasági Írás, Mi Irodalmunk, Kalangya körül tömörülők csoportja) ott van a Bácsmegyei Napló gárdája, amely adáz harcot folytat Szentelekiék ellen és ott van a Szervezett Munkás, később a Tovább csoportja, amelynek egyes tagjait néha szeretné Szenteleki szintén megnyerni, de amelyet azután egyszerűen agyonhallgat. Különben leválasztani egyes írókat igyekszik a Bácsmegyei-csoportról is, de a csoport, mint egész ellen tovább vívja az elkeseredett küzdelmet.

Fenyveséket (a B. N. szerkesztője, tulajdonosa) szörnyen gyűlöli Szenteleki, talán leginkább azért, mert a huszas évek elején maga is gárdájukhoz tartozik és nem bírja már a »tőke«, az óriáskígyó szorítását és erre nincs is, mint orvos, rászorulva.

Igy azután amikor Csuka Zoltán a Képes Vasárnap szerkesztője irodalmi mellékletként, majd külön irodalmi folyóiratként is kiadja a Vajdasági Írást, s amikor ez a részvétlenségen kimúlik, a Reggeli Ujság mellékleteként megjelenteti a Mi Irodalmunkat és később az újabb folyóiratot, a Kalangyát, akkor mindezen lapok szerkesztője Szenteleki lesz és igyekszik megteremteni a maga csoportját és azt minél inkább különválasztani, elhatárolni a Bácsmegyei Napló csoportjától.

Fenyveséket Szenteleki egyszerűen a tőke képviselőinek tartja. Olyanoknak, akik tehetségtelenek, de könnyebben érvényesülnek, mint sok tehetséges, igaz író, mert a tőke áll mögöttük. »Csakugyan nagyon szomorú az a sok silány, vértelen, unalmas és erőtlen írás... sajnos nekem semmi befolyásom sincs a szerkesztésre és kicsit kedvtelen is vagyok arra, hogy harcot kezdjek a kiskorú kékharisnyákkal, a költővé ütött tehetségtelenekkel, akik — tekintve — hogy a nagytőke protektorátusát élvezik — mégis csak erősebbek mint mi...« (1928, 61. old.) Így ír Szenteleki Csukának amikor az megindítja »a tisztító harcot« és — az új lapot. Persze mindaddig Szenteleki még a B. N. munkatársa. Az írói tehetség kérdésére még vissza kell térnünk, előljáróban csak annyit, hogy bizony Szenteleki is kénytelen lesz hamarosan sok-sok engedményt tenni lapjaiban a tehetségteleneknek és hogy — irtak a Naplóba tehetségesek is mint például Debreceni, Haraszi, Mikes, de Sas Gyöngy, Tamás István is és sokan mások. Csuka lírai antológiájában, a »Kévében« is csak viszolygva vállalja Szenteleki a »szereplést Barna Klári és Földi Ilonka társaságában«, mégse a tőke protekciójának tulajdonítja ezek közlését. Egyszóval — a tőke kérdését nem azonosítja Szenteleki a tehetségtelenség kérdésével, hanem mint a tőke, mint az uralkodó osztály képviselője ellen indít harcot Fenyvesék ellen. Streliczkivel szemben végig ellenszenvet érez és ennek az ellenszenvnek forrása valószínűleg a következő: »Draskóczi többször célzott rá, hogy a V (ajdasági) I (rás) már bebizonyította, hogy van szellemi tőke és az én személyemben elég alkalmas ember van a vezetésre, Streliczki azonban nem hederített erre, Fenyvessel szeretné megcsinálni azt a lapot és remélné, hogy erre 200,000 dinár alapítóke elégséges lesz«. (1928, 99. old.) Mégis próbál egyezkedni Fenyvesékkal is ebben az időben s csak akkor indítja meg az élet-halál harcot, amikor látja, hogy az egyezkedés hiábavaló, mert nincs kilátás békére. Hiszen már ekkor »Debreczenivel is beszéltünk, aki a legnagyobb felháborodással beszélt Bródiról és Fenyvesről (Szenteleki a maga nevét és minden i-re végződő nevet következetesen »Y“-nal ír, mi ezeket következetesen i-vel írjuk, hiszen csak manirról van szó, se Bródi, se Szenteleki nem gentry, de — ha egy helyen tiltakozik is Sz. az »i« ellen, — tulajdonképpen Sztankovics a neve.) Az utóbbi szerződésileg tiltotta meg neki, hogy a V. I.-nak dolgozzon. Így tehát álnevet fog felvenni...« Ugyanebben a levélben írja Szenteleki: »Magam is úgy látom, hogy itt új utakat, új életformákat keresők harcáról van szó a konzervatívokkal szemben. Erről írni is fogok... Ebben a számban Gergely Borcsának szövege van a vezetőhelyen, amely ugyancsak erről szól.« (1928. 100. old.) Hogy mégsem művészi vagy világnézeti különbségek verik az éket kettesük közé, kiviláglik már itt is, abból, hogy a világnézeti-művészeti hitvalló cikk megírását arra a Gergelyre bízta, akiről lesújtó a véleménye és akiről ezt meg is írja, amikor Gergely — Fenyveséknél intrikál ellene.

Inkább, konkurrenciális harc dúl a két tábor között és amikor a V. I. megszűnik, — a Napló is szakít az irodalommal, ahogy Szenteleki látja a dolgokat, megszűnik irodalmi fórum lenni, mert »az irodalmi ambíciók ügylátszik csak addig tartottak, amíg az Írást meg nem fojtották.« (1930. 184. old.) Ilyen konkurrenciális harcra látszik utalni az a néhány szó egy Szimnaihoz intézett levélben is, amelyben a Napló útját mutatja be. »Fenyves kétszer is megígérte, hogy tiszta irodalmi mellékletet is ad és hogy annak én lennék a szerkesztője. Azonban úgy vettem észre, hogy neki gyengéje volt az irodalmi pápaság,« habár ehhez, folytatja, nem volt semmi tehetsége. »Az ő érdeme (Fenyvesé) volt, hogy az Írás kimúlt«. Így találkoztak »az írók« azután a — Reggeli Újság mellékletében, a Mi Irodalmunkban. (1932. 295. old.)

Hogy Fenyves Naplója, Minervája csakugyan nagytőkés vállalkozások voltak, az bizonyos. Kérdés már most — kit képviseltek Szentelekiék. Hiszen a tőke ellen — három oldalról is hadakozhattak. Esetleg egyszerűen úgy mint más tőkés vállalkozás írói, szerkesztői: a konkurrencia nevében, vagy talán mint kispolgári csoport az »örök eszmények« nevében, amelyeket a tőkével szemben igyekszik megvédeni, diadalra vinni, de — mert semmiesetre sem gondol arra, hogy a dolgozó nép, a munkásosztály segítségét megnyerje magának, — elszigetelődve, magára maradvá, túlgöngye a tőkével szemben és így kénytelen maga is — tőkés hátvéd után nézni és ebben a mecenás-keresésben azután elkallódnak esetleg az »örök eszmények« is. Mert bizonyos hogy »örök« eszmények nincsenek, hogy az osztálytársadalomban csupán osztály-eszmények vannak és az is bizonyos, hogy a két világháború közötti időben nem a kispolgárság, de a munkásosztály képviseli már a haladást, vagyis azokat az eszményeket, amelyek egy osztály eszményei ugyan, de, — tekintve hogy az osztálynélküli társadalom felé mutatnak, — az emberiség eszményeivé válhatnak. A tőke ellen harcoló kispolgár lehet — **szándékban-haladó**, de tetben, objektív is csak úgy válhat haladóvá, ha a munkásosztállyal lép szövetségre. Enélkül harcra nem is lehet eredményes a tőke ellen. Vagy elbukik ebben a harcban, vagy felfelé bukik, azaz maga is tőkessé válik és megszűnik harcolni (kispolgári fronton) a tőke ellen. Persze kevés kispolgár léphet a tőkések sorába: a kispolgár sorsa többnyire az, hogy proletarizálódik, vagy elkallódik, deklasszálódik. És mert lehet belőle proletár is és mert ezt esetleg már előre megsejti, azért lehet, **válhat részévé a haladásnak**. Szövetségre lépve természetesen — talán egy népfront alakulatban — a munkásosztállyal. Mert az osztályharc frontja volna a harmadik, a komoly lehetősége a tőke ellenes harcnak. Szentelekiék — tisztán az anyagi alapot tekintve egyelőre — nem proletárok és nem is tőkésék. Kispolgárok ők és ezért ingadoznak, ezért írnak zászaljukra olyan általános, emberi, örök eszményeket, amelyekért a gyakorlatban aztán vagy sehogy, vagy igen lanyhán küzdenek, csupán. De — nem csatlakoznak a munkásirodalom csoportjához, nem keresnek szövetségest a túloldalon, sőt önmagukat tekintik az összmagyarság képviselőinek. A munkásirodalmat egyszerűen agyonhallgatják.

Saját közönségük nem lévén, — a vajdasági magyarság túlnyomóan proletár volt; ha egy-egy olvasó rétege nem volt még öntudatos proletár, úgy a tőke olcsó és színvonalának megfelelőbb »irodalom« olvasa, a magasabb igényű, de formalisztikus, elvont irodalomról nem is vett tudomást; a kispolgári közönségnek szintén inkább felelt meg a Napló »irodalma« színvonalban és tematikában is — s mert proletárközönségre sem apelláltak, nem maradt számukra más hátra, mint mecenás után nézni és nem a nagyközönségnek, de egyes emberek számára írni. Hogy ez kihathatott azután az »eszményekre« is, az persze nagyon természetes.

Mint más heti vagy napilapok melléklete indult kétszer is az irodalmi folyóirat. A V. I. a Képes Vasárnap melléklete eleinte, a Mi Irodalmunk viszont végig a Reggeli Újság melléklete marad. Pedig ez a lap papi, egyházi befolyás alatt állott. Ezt így érzi, tudja Szenteleki is. »Nagyon kériek, — írja Draskócinak — küldj meghívót Dr. Koráni Elemér újvidéki-rókusí plébánosnak is (Címe: N. Sad Futoški put 57), aki a M. I. tulajdonképeni megteremtője volt.« (Koráni, mint értesülők, 1942 januárjában, a razzia napjaiban, a »13-as bizottság« tagja lett és így része volt a névsorok összeállításában! Ha ezt tudja Szenteleki, bizonyára nem lesz lapjának szerkesztője, de a helyzetéből fakadó

ingadozások ide is eljuttatják. Sőt, mint egyik levelében írja, a Reggeli Újságot becsüli legtöbbször a lapok között. (1931. 209. old.)

Nemcsak egyházi körökkel lép Szenteleki érintkezésbe mecénás utáni kutatásában. Egyik levelében hiszi, hogy »Marton Andor (becskereki) bankjától fogunk kaphatni némi támogatást« és Zomborban »érintkezésbe lépek a takarékpénztár, valamint a Polgári Kaszinó vezetésével.« (1928. 76. old.) Deák Leóval is felveszi a kapcsolatot, aki viszont a maga részéről megígéri, hogy Streliczki is »teljesen meggyúrja a mi javunkra.« (1928. 78. old. Deák Leó a megszállás idején a magyar fasizmus egyik bácskai exponense volt és mint ilyen, aki vérellen mocskolta be kezét, a felszabadulás után halálra ítélte a népbíróóság. Streliczki nem kompromittálta magát s résztvett a Népfront munkájában is). Szó van azután Kemény János báró felkereséséről is még 1928 folyamán (85. old.) Draskóczi becsei ügyvéd támogatásáról (86. old.) egy kulai gyárosról, Geyer és Batta birtokosokról és így tovább. Mindez eredmény nélkül marad és nem sikerül az »altuisztikus, összefogó szövetség« létrehozása sem a lap és könyvkiadás biztosítása kedvéért. (120. old.) Hiszen a tervezet szerint a szövetségen belül így is maga Streliczki évi 24.000 dinárral járulna hozzá a kiadói költségekhez. Minderre égető szükség volna, mert hiszen a tervezet szerint, annak ellenére, hogy csupán 10.000 dinárt tesz ki a V. I. havi költségvetése, mégis 4300 dinárra rúg a tervbe vett deficit. Hiszen csupán 300 előfizetőre számítanak a legjobb esetben is és ezen kívül még 100 példány eladására (1929. 136—8 old.). Így azután könnyen érthető, hogy a V. I. hamarosan megszűnik s hogy a Kalangya is számos nehézséggel küzdött mindaddig, míg a »Literária« vállalat át nem vette és nem biztosította mind a folyóirat megjelenését, mind a könyvkiadást. (1932. 293. old.) Így kellett ennek lennie, közönség és — mecénás hiányában. Hiszen mint Szenteleki oly sokszor ír erről, Streliczki sem volt komolyan hajlandó a mecénási szerep vállalására. (Egyebek között 1933. 309. old.) Most azután nem egyesek, nem is lapok, de két vállalat, a Minerva és a Literária állott egymással szemben.

Csak naív, teljesületlen vágy maradt a Szenteleki nagy, tiszta óhaja, amelynek megvalósíthatóságában eleinte még szilárdan hitt. »Mi tisztán csináljuk a poézist, az írást, nincs közönségünk, nincs könyvpiacunk, szóval spekulatív szándékok és közönség-előítéletek nem befolyásolnak az írásnál, önmagunkat adjuk s bennünket nem formál a kiadó ízlése vagy az olvasók kívánsága. Nemes, szomorú és szegényes sors ez...« (1928. 63. old.) Szenteleki hitt a lehetetlenben, a közönség nélküli irodalomban, az író teljes függetlenségében, abban hogy az író nem tükrözi korát és osztályát, de nem is hat arra: Persze ez a hite hamarosan megdőlt és nem csupán mecénás után kezd kutatni, de rájön arra is, hogy az író közönségét fejezi ki és hatni is igyekszik arra. 1928-ban még naívan hisz abban, hogy a **polgári értelmiség** az imperializmus korszakában is kész az áldozatra: az eszmény, a nemzet érdekében. »Mert az új folyóirat nem lehet hosszú életű, ha még a tőke ma megnyilvánuló nagylelkűsége és bőkezűsége meg is maradna, de hiányozni fog a hit, a szeretet, a teremtetési kedv, az erkölcsi igazság tőkéje, amely nélkül irodalmi lapot csinálni mégsem lehet. A tőke vásárolhat kéziratokat, de nem vásárolhatja meg lendülő lelkünk, tettekrekeszességünk, alkotni akarásunk...« (1928. 109. old.) Csakugyan voltak ily áldozatkész írók — persze ezek a **munkáosztyály írói** voltak: ők csakugyan ingyen, honoráriumra nem várva írtak — készítették elő a forradalmat! A Szenteleki körül csoportosuló írók meghazudolták, lerombolták vezérük hitét.

Bizony már a második számnál jelentkeznek a kéziratgondok. »Ilyen kéziratinségben az ember szinte kísértésbe jön, hogy olyan műkedvelő írásságot is hozzon, melyek a B. N. mértékét sem ütik meg.« (1928. 80. old.)

Ezek a gondok azután állandósulnak Szenteleki körül és állandóan kifejezésre jutnak leveleiben is. És ugyanabban a levélben, amelyben új mecénás megjelenéséről értesít a láthatáron, ilyeneket is ír már: »Azt hiszem, ha honoráriumokról hallanák beszélni, úgy sokan fogják megváltoztatni álláspontjukat a V. I.-val szemben.« (1928. 106. old.) Az ilyen megállapítások levélről levélre visszatérnek. »A honorálás kérdése már égető szükségesség. Már megint kifogyóban vagyok kézirataimnak, már verset sem kapok, rendes novelláról nem is szólván. Figyelőt sem ír senki.« (1928. 110. old.) Sok író inkább a Naplóhoz szerződik, ahol fizetést kaphat, vagy a Naplónál is megtartja állását és a

V. I-be is ír, de szigorúan álnév alatt, nehogy Fenyves emiatt elbocsássa állásából. (Aranyműves-Csuka János most Nógrádi néven ír) (207. old.) Maga Szenteleki sem veti meg végül a honoráriumot. Börcsök regényét átírja, mert stílusát nem tartja megfelelőnek, ezért a Börcsöknek járó 2000 dináros tiszteletdíjből 500-at kér magának kiutaltatni. (326. old. 1933.) A Literária azonban 1000 dinárt fizet ki Szentelekinek és csupán 1000-et Börcsöknek, az írónak. Szenteleki tiltakozik. »Mégis csak Börcsök írta ezt a regényt és az én csiszoló, javítgató munkám, bármennyire nélkülözhetetlen is volt, mégis csak másodrendű jelentőségű. Hozzájárul ehhez az a tudat is, hogy Börcsök nagyon szerény körülmények között él...« Így ír, de egy szóval sem teszi hozzá, hogy lemond a nem-kért 500 dinárról. (1933. 332. old.)

Mi tartsa össze a vajdasági magyar írókat, akiket az anyagi körülmények és osztályhelyzet maga is, három táborra szakítanak. Lehetséges-e őket a közös világnézet, közös harc frontján tömöríteni, egy csoportba állítani?! Van-e ezeknek az írónak egységes világnézetük, amely összehozhatná őket? Szenteleki alig bízik benne. Hiszen úgy érzi, neki magának sincs már semminő világnézete, ha csak nem az az osztálynélküli »humanizmus«, amely sokszor tenyérre simítja ökölbe szorított kezét. Tulajdonképpen muszáj-Henkulesnek tartja magát és menekülni szeretne minden kollektív szerepléstől, minden harc elől. (67, 68. old., s egyebütt) »Bizony már régen volt, mondja Csukának, mikor világnézeteket szerettem volna megdönteni egy forradalmi folyóirattal. Hitem sok sebet kapott már azóta, merészségem, aktivitásom elbágyadt... lennének terveim, akarásaim, ábrándjaim, de félek építeni arra a talajra, melytől mindig menekülni szeretnék —: a valóságra...« (1928, 69. old.) A korb, a valóságba kapcsolódó irodalom soha sem volt kenyeré Szentelekinek; egy novellájáról és a párisi Monde-ről írva Barbusse törekvéseit »kapkodó, zsurnalisztikus«-nak nevezi például. (1931. 195. old.) A vajdasági magyar irodalomról is az a véleménye, hogy »az nem volt egy világszemlélet propagálója.« (278) Mégis, egyre inkább érzi az összefogás szükségességét, »Az én irodalompolitikám az volt, hogy minden értéket összefogjak és az irodalomnak egy közös alapot teremtsék. A harc, a tagozódás, a táborokra szakadás szerintem csak egy többségi irodalomban engedhetők meg (?)... Minden kisebbség politikai helyzeténél fogva, — gondolja, — nemzeti... De ezt a nemzeti jelleget teljesen friss, mai szociális tartalommal kell kitölteni...« (1932. 289. old.) Bizonyos optimizmust vár el az íróktól, hitet a magyar jövőben, de a magyarságról még eléggé zavarosak az elképzelései. Szivácról például egy helyen azt írja, hogy »Itt nincsenek magyarok, csak ezer magyar szellér él (!) a szláv-germán tömegben, a magyarul érző intelligencia öt, legfeljebb hat család« (1933. 343. old.). Más helyen viszont, ahol a pesti rádió igazgatóságával polemizál, mert az túlzottnak, forradalminak tartja a vajdasági magyar írók hangját, így ír: »A rádió igazgatósága nem fogja szívesen venni, ha mi helyzetünk, életünk valóságos képét adjuk. (Itt már a valóság tükrözéséről van szó tehát!) ... Kisebbségünk lassan teljesen elproletarizálódik, tradíciók sem fékezik a balratolódást s ez természetesen meglátszik a költők és írók alkotásain is.« (1933. 354. old.) Ingadozik hát ezen a téren is, habár sokszor, mint Kristálynak is, maga tanácsolja, hogy a szellérélet problémáihoz nyúljon. Ingadozik, szinte napról-napra változtatja véleményét és muszáj-Herkules volta éppen emiatt óriási erőfeszítéseket követel meg tőle. Alapjában véve fáradt a hite és a harci kedve, nem is igen tudja, miért, kiért harcol, betegsége is egyre inkább köti a passzivitásba, sőt hovatovább az ágyhoz és csak a köteleességteljesítés viszi továbbra is előre, amelyről sokszor nem tudja előre vagy hátra mutat-e. »En eddig nem voltam elvakult és ortodox marxista (?), egyes tanokat rokonszenvenvül kísértem, másokat erős kritikával, de most a saját bőrömről tapasztalom a tőke hallatlan kegyetlenségét és eszménytelenségét...« (1928, 392. old.) Ezt persze akkor mondja, amikor Fenyves eljárása majdhogy át nem veti őt a marxista táborba. Máshol már másképp gyón egy újvidéki asszonynak: »A belső harcok és válságok borzalmas végletekbe sodortak: lelkes aktivitásba és mindent tagadó nihilizmusba... mohón kerestem a narkotikumokat: a zenét, a könyvet (?)... a raffinált csodákat... Néha a biblia volt az olvasmányom... egy időben nyugtalan lelkesedéssel hittem Coudenhove-Kalergi nagyszerű könyvének, hittem Páneurópában (reakciós egykori utópista terv), valami nagy nemzet- és osztályközi egyesülésben, mások a Keletet vártam, az új napot. Lassan rájöt-

tem, hogy elveszítettem hitemet... Nem várok már semmit, csak keresek és elsüppedek a csüggedés óceánjában. Tudom, hogy minden hiábavaló... jó volna menekülni ezektől a borzalmas ürességektől, asszonyom...» (1930. 393. old.) És így, ilyen hitetlenül, csüggedten, ingadozva a két osztály és két világnézet között — próbálja meg-egységbe pántozni a vajdasági magyar irodalmat mindaddig, míg a halál pontot nem tesz rövid útja végére. Nem csoda, hogy neki sem sikerült a lehetetlen!

Mindamellett egyre inkább közeledik a »néphez«. Az intelligencia-e a nép? Vagy az egyre szaporodó zsellérek tömege? Ezt maga se igen tudja persze. De egyre hajtogatja: »Irodalmunknak csakis úgy lehet holnapja és létjogosultsága, ha szoros kapcsolatot keresünk népünkkel, a kisebbségi lélekkel...» (1931. 195. old.) A »kisebbségi lélek« misztikumát sokszor téveszti össze a népi valósággal. És misztikumba téved sokszor az is, amit »kisebbségi magyar szempont«-nak nevezet. Mások viszont, a »nyomorgó földtelen magyarság keserűségét, az »elhorvátosodott magyar falu« valóságát kívánja tükröztetni. (1932. 236-37. old.) A vajdaság aktuális valóságát hiszi népének akkor is, amikor kikel az ellen, hogy a pestiek Herceg Ferencet, vagy Kosztolányi Dezsőt tekintik a vajdasági magyarság képviselőinek. Szerinte ezek nem vajdasági írók. »Mentalitás, érzésvilág tekintetében sokkal távolabb áll tőlünk, (Herceg Ferenc), mint Móricz Zsig... vagy akárki, aki sohasem járt ezen a vidéken. A régi »kaszinó gondolkodás« mindegyiküinktől rettenetesen messze van...» (1932. 251-2. old.) De mert ezen a téren is állandóan ingadozik, Német László lesz hamarosan az ideálja, őt tartja egyebek között a legnagyobb magyar kritikusnak, a legfüggetlenebbnek! (378)

Így azután, csoportjának és a Németeknek hatása alatt, hiába küzd az antiszemitizmus ellen, az is egyre inkább tért hódít benne. Fenyveséket kezd többek között, talán egyre kevésbé a töke, de hovatovább a zsidó töke képviselőinek tekinteni. Tiltakozik az antiszemitizmus vádjá ellen és küzd is önmagában az antiszemitizmus ellen, mégis terjed benne annak mérge. »Liberalis egyházi férfiak« is szíjták benne ezt a tüzet. (65) Látja, hogy nem zsidó társai, maga Csuka is üres szólamaival, hanyagságával aláássa lapjuk tekintélyét, mégis, ha zsidó munkatárs is akad hasonló, arról mint »hazug, hanyaveti sémi gazdálkodásról« ír vagy pedig mint »lelketlen zsidó krájlzeráj«-ról. (159. 1929.) A kimondottan antiszemita Kristálynak, — akinek antiszemitizmusa ellen ki is kel, — de csak máshoz szóló levelében — így ír: »Sohasem voltam antiszemita, de jólesik észrevennem... a nyersebb, szögletesebb, de magyarább tehetőséget azoknál, akik nem tartoznak az Azrák törzséhez. Mi, akik jelenleg a M. I.-t csináljuk: Te, Szirmai, Cziráki, a két Csuka, Farkas Geiza, Herceg János, Adorján, Bögner, — nem vagyunk zsidók. És mégis nivót tartunk és miénk a holnap.« (1931. 204. old.) (Bizonyára nem a megszállás alatti Bögneri értelemben). Majd Fenyves ellen írva, folytatja, Kisfaludi ösére hivatkozva: Tartsa meg magának Borcsát (Gergely Boriska) meg a többi ciceszbájszert«. (205) Hasonlóan ír akkor is, amikor arról van szó, hogy talán a Napló gárdája kerül be többségben a Pen-Klubba. »Aki nem tartozik a szabaddai »intellektüel«-ekhez és Mózes vallásához, az nem jöhet szóba a Pen-Klub tagválasztásánál« (359).

Így sodródik a jobb- és baloldali véglet között, de gárdája természetesen, és ideig-óráig mecenásai is, igyekeznek őt a jobboldalon lerögzíteni. Egységes világnézetről, sem egységes művészi hitvallásról ezekben a berkekben szó sem lehet. Ezzel persze maga Szenteleki is tisztában van. »Valami egységes lelket akarok az antológiába vinni, mert csak így lehet érdekes, hatásos, maradandó értékű ez a két kötet. Művészi vagy világszemléleti egységet nem lehet teremteni, marad hát a jó öreg esprit locale, helyesebben a miljöhatás közös nevezője. Így sok langyos, talajtalan, polgári és romantikus írást utasítottam vissza a Fiúról és Lányról, meg a nemzetközi, milliószor permutált házassági háromszögről.« (1933. 347. old.) A kisebbségi sorson át, (amely nemzeti jelleget követel meg, szerinte) folyóiratok, antológiák egységes levegőjének követelményéből kiindulva jutott el Szenteleki a helyi színhez, a local couleurhoz, a »polgári, nemzetközi« szerelmi háromszögek elvetéséhez, a fajisághoz, talajkötöttséghez. Ezen át azután természetesen eljut a »polgári«, »cionista nemzetköziség« elvetéséhez, a Borsódiak, Farkas Frigyesek, Vidorok, de persze egyúttal a proletár szolidaritás és osztályharc irodalmának elvetésé-

hez is, az igazi emberi és igazi nemzetközi irodalom gyűlöletéhez. Nagy »osztályközi egyesülésről álmodozik, ennek alapját kell hogy szolgáltassa a közös talaj, a közös talajba gyökerezettség. Más színű hát Szenteleki helyi szelleme mint az a marxista helyi sajátosság, amely módosítja az általános elméleti igazságokat és a belőlük folyó akciókat és szervezeti formákat, a helyi adottságokhoz alakítva azokat. A marxista tekintetbe veszi a helyi sajátosságokat, mert tudja, hogy az igazság absztrakt, de konkrét is egyúttal és hogy az általános, a tipikus, a törvényszerű — helyi, konkrét, esetleges formákban jelentkezik és jelentkezhetik csupán. Ezzel azonban nem veti el az általánosokat, sőt egységes, általános világnézet szolgál a helyi sajátosság alkalmazásának alapjául. A marxista egyszerre nemzetközi és nemzeti, egyszerre talajba gyökerezett és világnézetben alapuló, míg Szenteleki elveti a nemzetköziséget és világnézetet és csupán az esetlegest tartja meg. Osztályközi egyesülésről álmodozik. Ez az osztályközi egyesülés persze — hiszen nincs közelebből meghatározva — lehet későbbi fokon, amikor aktuálisabbá válik, a Népfront összefogása is, oly osztályegüjtőműködés a közös ellenség, a fasiszmus ellen, amely nem zárja ki a további osztályharcot, de lehet éppen ellenkezőleg olyan fasiszta elgondolás is, amely elfojtja az osztályharc jelentkezését minden formájában — meghagyva természetesen továbbra is magát az osztálytagozódást. Szentelekiék elgondolásából adódhat mindkét vonal. Nem csoda tehát, hogy akadtak a csoport tagjai között a későbbi fokon profasiszták, fasiszták, de haladó népfront-tagok is. Szenteleki még egyik sem volt. Csak közepén ingadozó helyzetből adódott, hogy meg volt benne mindkét lehetőségnek a csirája.

A huszas években még távol áll magától Szenteleki is a local couleur-től. 1927-ben így ír például Mladen Leszkóvnak: »Nekem kevés közöm van a Vajdasággal, írásaimnak nincs local couleurje, témáim és törekvéseim általánosak és emberiek«. (36. old.) Azután úgy érzi, hogy kötelessége a kisebbségi sorsban élők problémáit ismertetni, hogy így az erdélyi magyarság például közelebb áll a vajdaságihoz mint a »pesti kabaré-problémák« magyarja (72). A még »általános, nemzetközi« regénye, az Izola Bella után »egy nagy téma érik a bensőmben. Meg szeretném írni az asszimilálódó és asszimilálódni nem tudó kisebbségi magyar lelkek nagy regényét...« (1930. 163. old.)

Így közeledik a helyi színhez, és aktuális, konkrét események siettetik lépteit. Így a már említett antológia, de már előzőleg a folyóiratok bizonyos egységes keretei is megkövetelnek valami helyi szint. Elsősorban talán mégis a pesti rádió keretei között rendezendő vajdasági írói est hívja fel erre a kérdésre a figyelmét. A rádió igazgatósága akarja mint vajdasági irodalmat bemutatni a vajdasági írók írásait. (191. old.) Ezután már többször találkozunk leveleiben ezzel a követelménnyel — a helyi szín mellett esetleg lokális problémákat is kérve. (197) Annál is inkább, mert úgy érzi, elkallódhat a kisebbségi magyar, ha senki sem törődik vele, a ropant szerb öserő el fogja fojtani. Szinte faji alapon áll akkor, amikor arról a hatalmas »energiáról, vad vitalitásról« beszél és szembe állítja vele a »mi fáradt, tunya és kultúrált magyarságunk«-at. Hogy nem ismeri a magyar népet, hogy dekadens értelmiségiekkel téveszti össze, az nem szorul magyarázatra. (1931. 238. old.) Persze nem sikerül a helyi szín egységét sem megvalósítani. »Épöly kevésbé sikerült — írja — egységet teremtenem ebben az antológiában, mint esprit localt«, (1933. 359. old.) és arra gondol, hogy kidobja a helyi színről szóló előszót és lemond az antológia szerkesztéséről. Persze később belenyugszik mindenbe és fedi továbbra is mindazt, amit — magáénak el nem ismer.

Az állandó hányódásokhoz hozzájárul még azután a jugoszláv állami hatóságok eljárása, amelyről elég sok szó esik ezekben a levelekben. Egy időben még Fenyvest is szemmel tartja a rendőrség, aki pedig tipikus példája volt annak a tőkének, amely mindenkit kiszolgál, amíg az biztosítja számára a kizsákmányolás és profit jogát. A posta nem kézbesít ki leveleket, folyóiratokat, elkoboznak lapszámokat, beszüntetnek egyesületeket, megvonják egyesektől az írás, a magyarul írás jogát (Kristály, Szenteleki esete), sőt 1928-ban a »betiltás damokleusz kardja félelmesen reszket a Minerva feje felett« (80). Egy elkobzott V. I. szám után, Szenteleki megtanulja már azt is, hogy szerkesztés közben az ügyész helyébe kell jelölje magát. »A válogatásnál résen leszek. Remélem, hogy nem lesz kellemetlenségünk többé az ügyészszel«. (1929. 131.

old.) Megtanulja, hogy sokszor fontos az ügyész személye is, hogy az úvidéki ügyész például értelmesebb és többet engedélyez mint a szabadkai, de hogy azért kiszámíthatatlanok az ügyészek agytekervényei és sokszor jön az elkobzás, amikor arra senki sem gondolt. Szenteleki regényen dolgozgat, abba, abbahagyja, nem kell vele sietnie, hiszen kisebbségi a tárgya és »megjelenéséről beszélni sem lehet, legfeljebb ha emigrálnék«. (1930. 173. old.) Már attól fél, hogy hovatovább »rendeletileg eltiltják a magyar szót, a magyar gondolatot«. (1930. 179. old.) Mikor 1930-ban engedélyezik a becskeréki Bánáti Magyar Közművelődési Egyesület, akkor, tekintet nélkül arra, hogy ennek az engedélyezésnek bizonyára oka lehetett, csak arra gondolnak, hogy az összmagyarságot ide tömörítik: abba az egyesületbe, amely valószínűleg bizonyos ígéretet tett a január 6-iki rezsimnek. Szenteleki különben elítéli Fenyvesék megalkuvását és ezt üzleti szempontból is hibának minősíti, a közönség nem ennek a politikának a híve! (1931. 200. old.) Azért a cikke hangját ő is igyekszik letompítani. 1932-ben betiltja a hatóság a kultúresték rendezését is. Feleletül a becskerékiek kiléptek minden szerb egyesületből és passzivitásba vonultak vissza. Szenteleki ezt a politikát is elítéli. Passzivitással »semmit sem lehet megoldani.« (280).

Szenteleki nem híve a passzivitásnak, sőt igyekszik megteremteni a kulturális, az irodalmi kapcsolatokat a szerbekkel. Szerb költők magyarnyelvű antológiája, magyar írók szerbnyelvű antológiájáról levelezik főleg Leszkováccal. De ezek a tervek is számos nehézségekbe ütköznek. Hozzá kell tennünk — mindkét részről. Több szerb íróról szerez Szenteleki rossz tapasztalatot, de másrészt többek között Fenyves is elgáncsol egy-egy tervet. Valami kevés azért megvalósul ezekből az elgondolásokból, így egyebek között megjelenik a Bazsalikom Szenteleki és Debreczeni fordításában.

Az egység hiánya a csoporton belül is, az állandó hányattatás és szélsőségek közötti vergődés és sodródás kihat az írók egymás közötti viszonyára is. Állandóak közöttük az intrikák, áskálódások, hiányzik minden őszinte megnyilatkozás, baráti nyíltság. A komoly kritikának, önkritikának alig lehető nyoma közöttük. Egyedül Szenteleki mond néha nyíltan, őszintén véleményt, de ő maga is úgy érzi, helyesebb a diplomácia édeskes ostyájába rejteti a keserű mondanivalót, esetleg csupán mint a más véleményét mondja meg a magát, vagy ezt sem teszi, sőt szembe megdicséri az író, akit azután a háta mögött, másnak szóló levélben komoly bírálatnak vet alá. Valahogy nem igen bízik munkatársai kritikai készségében sem és ha megbízást ad kritikai cikkeire, »figyelőre«, ismertetésre — mellékeli azonnal a szempontokat is. Szenteleki úgyszólván minden bírálatot maga ír meg, ha másnak a tollával, másnak a stílusával is. Különben nem híve a komoly kritikának. Legalább is »kisebbségi viszonylatban«. Úgy érzi, egy kisebbség nem bírja el a kritikát, a szembenézést a valósággal. Inkább csak jót kíván mondani mindenkiről. »... de ismétlem, — mondja egy helyen Csuka Zoltánnak — a kritikus feladata — különösen nálunk — nem lehet ítéletmondás, hanem egyedül az író vagy írás értékeinek (!) nyugodt, objektív megállapítása.« (1932. 245. old.) A Vajdasági Vártán rovatot is ennek szánta, annak, hogy egymást ismertessék a közönséggel, sőt habár egy ideig habozik, hozzá a V. I-ban Fekete Lajos róla szóló »bókolós« írását is (1929. 142. old.) Pár nap múlva azután így ír Fekete Lajosnak: »Nagyon örülnek, ha közlőnél velem, hogy ki írjon könyvedről az Írásban? En nagyon szívesen írnék, csupán azt nem tudom, nem lenne-e fonák és ízléstelen, ha én dicsérnélek, akit Te éppen felmagasztaltál«. (1929. 145. old.) Egy más helyen aztán azt írja Feketének, Kispestre, hogy Babics Mihály mellette — színtelen, öreg és üres. (?) »Azt hiszem, máskor óvakodni fog Veled együtt fellépni.« (220) Csukával állandóan levelezik, másoknak szóló leveleiben azután megmondja róla a véleményét. Így Szirmainak azt írja, hogy kritikája Csukáról helyes volt, mert Csuka »a prédikátorok üres pátozával akar lendületet adni nagyon is prózai elgondolásainak«. Mégis, — irányítja a kritikát —, »A lényeg... erőnyeinek, értékességének elismerése.« (1931. 221. old.) Mindennek Szenteleki, persze, maga is tudatában van és egy helyen ezeket írja: »Ilyenkor látszik, milyen szegények vagyunk s milyen ügyesen mímeljük kifelé kulturális gazdagságunkat.« (1933. 317. old.) Tisztában van azzal is, mennyire undorító a sok intrika körülötte és az a módszer is, amellyel kénytelen lecsendesíteni a kelő viharokat. Ha két író összevész, Szenteleki mind-

kettőnek ír, mindkettőt szemébe dicséri s magyarázólag teszi hozzá körülbelül ebben a modorban: hiszen ismered milyen X. Y., csodálkozol, hogy ezt tette veled? Így simít el nagy összecsapásokat Kristály István, Fekete Lajos, Gergely Boriska és sok más író között és valószínűleg nem túlságosan »bókolós« a véleménye egyik félről sem, amelyet ily módszerrel kell és ily módszerrel lehet lecsendesíteni. Nem, az akkori kispolgári értelmiség nem bírta ki a kritikát, az igaz szót, az egyenes nyílt fellépést és ezért gondolta, hogy a vajdasági valóságot is kendőznie kell. És ezért oly sokszavú, oly képdús, oly szuperlatívumokkal teli Szenteleki stílusa is. Mert nem a valóságot adja. Mert érzi, hogy csak úgy tarthatja együtt a széthulló, bomló táborn, ha szavakat ad neki a valóság helyett.

Mindez, mindez a sok fogyatékoság, — a sok komoly erény és áldozatosság meg eredmény mellett, — nem Szentelekinek fogyatékosága csupán. Ő csak kifejezője és tükrözője annak a valóságnak, amelyben él, amelyben kénytelen mozogni, forogni. Különben, itt főleg Szenteleki szavaival próbáltuk őt magát jellemezni. Ez persze édes-kevés, ez persze nem adhat hű képet. Nem az a fontos, ki mit gondol önmagáról, de ki mit cselekszik. Éppen ezért csak akkor kaphatunk igaz képet róla, ha műveit, írásait is olvassuk, ha az általa szerkesztett folyóiratokat, antológiákat is áttanulmányozzuk. Ez feltétlenül feladatunk. Addig is meg kell azonban állapítanunk: akárhogy is, de nagybeteg is, mindhalálig élén volt egy irodalmi mozgalomnak és leküzdvé viszolygását is, utolsó leheletig ott állott a »Vajdasági Vártán«, küzdve egyéni lehetőségei szerint és a környezet lehetőségei szerint. És egész bizonyos, hogy — habár egyáltalán nem ő és nem csoportja teremtette meg a vajdasági magyar irodalmat és közönséget, — mégis sokban hozzájárult az irodalom és közönség itteni megteremtéséhez.

Lőrinc Péter.

Magyar Központi Könyvtár

Déli egünk alatt, úgy tűnik, nem csak a kalászos növények, hanem a kalászos gondolatok is nyárelő hónap végére érnek be.

Ez a játszi észrevétel ötlött eszembe a jugoszláv könyvtárosok országos szövetségének Újvidéken megtartott háromnapos tanácskozása során. S méltán, mert a hatvan válogatott könyvtárost egybegyűjtő tanácskozás több teljesen kiérlelt, bőmagvú és a szellem testének, a betűnek életét tápláló javaslatot ismertetett.

Kettő, e tüzetesen meghányt s vetett javaslatok közül, kisebbségi vonatkozásban külön jelentőségű. Ezzel a két gondolattal és megvalósításuk lehetőségeivel szeretnék magyar szemszögből foglalkozni.

Előbb azonban azt is hadd mondjam el, hogy egy kicsit szégyenlem magam.

Szégyenlem, hogy a két kisebbségi vonatkozásban külön jelentőségű gondolat közül egyik sem magyar elmében fogant. Ahelyett, hogy magunk sürgetnénk bajaink orvoslását, »hivatalosan« kell bennünket noszogatni.

Mencin Róza mindjárt a háromnapos tanácskozások első előadásában felvetette a központi könyvtárak kérdését, illetve sürgette a kisebbségi központi könyvtárak megnyitását Bácskától Macedóniáig.

Ahelyett, hogy megkérdeznénk, — hogyan is állunk a jugoszláviai magyar központi könyvtárral — okosabb lesz, ha először megbeszéljük: mi fán is kellene ennek teremnie.

Feladata és hivatása az lenne, hogy felkutassa, megszerezze és szakadatlanul gyűjtögesse mindazokat a könyveket, amelyek jellegzetesen magyar vonatkozásúak. Vagyis a magyar nyelvtudományi, irodalomelméleti, irodalomtörténeti, néprajzi és történelmi szakkönyveknek és a magyar szépirodalmi alkotásoknak bő forrásává kellene válnia. Okvetlenül bírnia kellene a magyar irodalom klasszikus műveivel.

Igy tehát valójában szakkönyvtár, mégpedig magyarságtudományi szakkönyvtár lenne a magyar központi könyvtár. De nézzük meg azt is: mi szükség reá?

Az általános érdekű, minden nép számára egyaránt fontos tudományágak szakkönyveit, például az orvosi, a mérnöki, vagy a neveléstudományi munkákat jó, de nem okvetlenül fontos magyarul olvasnia a magyar szakembernek. Kis utánjárással azt is megtudhatja az érdeklődő, melyik könyvtárban találhatja meg azt az általános érdekű tudományágba vágó, idegen nyelven írott szakkönyvet, amelyre szüksége van. A jellegzetesen magyar vonatkozású, magyarságtudományi műveket

azonban hol is kereshetné és hol is találhatná meg másutt valaki, mint a magyar központi könyvtárban?

Szó se róla, nem kellene ennek a könyvtárnak elhanyagolnia, vagy éppen feleslegesként polcairól kitiltania az általános tudományágak magyarul írott szakkönyveit sem. Sőt, iparkodnia kellene megszerezni minden magyarul írott könyvet. Ámde kétségtelen: fő gondja és igazi hivatása mégis a jellegzetesen magyar vonatkozású könyvek összegyűjtése lenne, hogy a magyarságtudomány bármely ága iránt érdeklődő minden jugoszláviai magyarnak igényét kielégíthesse.

Vagyis, nagyon természetesen, országos központi könyvtárra gondolunk; olyanra, amely a horgosi, vagy az alsólendavai magyarnak csakúgy rendelkezésére áll, mint az újvidékieknek.

Mekkora a szükségünk egy ilyen könyvtárra? Nyilván, ezt sem szükséges bizonyítgatni. Tanítóink és tanáraink, újságíróink, színészeink, politikusaink — de talán még íróink sem lehetnek el anyanyelvünk állandó tanulása és tanulmányozása nélkül. Kosztolányit hívom tanúságba: »Aki anyanyelvét nem ismeri tüzetesen, az egy nyelvet se bírhat; az holta napjáig szellemi vakarcs, lelki nyomorék marad, ízetlen, tartalmatlan és kedélytelen s ha mégannyi nyelven gagyog is, minden nyelven csak légüres általánosságokat mond«. (Erős várunk a nyelv.)

Ha így van, akkor kétségtelen, hogy mindenkinek, akit anyanyelve kissé is érdekkel, egyszer is, másszor is szüksége támad egy-egy nélkülözhetetlen magyar könyvre. Nem is feszegetem, milyen keserves dolog, ha ilyenkor valamelyik ismerősehez kényszerül folyamodni az ember; olyasvalakihez, aki hétfejű sárkány módjára, kénkövet fújva óvja e kincsét, mintha a könyv írója egyesegyedül az ő üdvöztetésére vetette volna papirosra mondanivalóit, mintha csak neki lenne joga e tudást élveznie.

De mit tegyen az a boldogtalan, akinek még csak ilyen ismerőse sincsen? Aki még abban sem reménykedhet, hogy hosszú könyörgések után s akárcsak nyúl farknyi időre, de egyszer tán mégis megkaparinthatja azt, amire múlhatatlan szüksége van?

Vázolt szerepén kívül egyéb, nem kevésbé fontos feladatokat is bízást megoldhatna a magyar központi könyvtár.

Így nem csak az országban fellelhető magyar könyvek felkutatásán kellene szüntelenül fáradoznia, de be kellene szereznie a Magyarországon kiadásra kerülő újabb és újabb nyelvvédő folyóiratokat és magyarságtudományi szakkönyveket is.

Nélkülözhetetlenül létesítenie kellene egy vándorkönyvtárat is és ezzel azokat a helyeket kellene sorrajárnia, ahová a legnehezebben és a legkevésbé jut el a magyar írás. Minden módot meg kellene ragadnia a magyar betű céltudatos terjesztésére és népszerűsítésére.

Összeköttetés kellene teremtenie s nem csak állandó kapcsolatban állnia, de állandó támaszává és tanácsadójává válnia minden jugoszláviai magyar könyvtárnak. Még a legeldugottabbaknak is. — sőt ezeknek az elsőknek.

Irányítania kellene a magyar könyvtárak rendszeres könyvcseréjét is. Minden könyvtárnak akad szép számmal olyan könyve, amelyből két, vagy több példánya van. Ezeket a könyveket olyanokért el-

cserélni, amelyekből egyetlen példánnyal sem bír: felette hasznos, igen olcsó és a legértelmesebb könyvszaporítás.

Szóval nem csupán országos magyarságtudományi szakkönyvtárnak, hanem leghatékonyabb mintakönyvtárunknak kellene lennie a magyar központi könyvtárnak.

Kétségtől reá hárulna annak a másik gondolatnak a megvalósítása is, amely a könyvtárosok tanácskozásának záróelőadásából, **Vojnics Matkó** fejtegetéseiből következik: a magyar központi könyvtárjegyzék elkészítésének.

Ez a könyvjegyzék azt mutatná meg, hogy a központi könyvtárban fel nem lelhető magyar könyveket az országnak melyik könyvtárába kaphatja meg az érdeklődő. Különösen jelentős a központi könyvjegyzék addig, amíg a központi könyvtár polcaira fel nem kerül mindaz a könyv, amelynek onnan semmiképp sem szabad hiányoznia.

Mindent egybevetve: a magyar központi könyvtár nélkülözhetetlen, ha nélkülözzük is és sürgősen meg kell nyitni, noha most szólnunk róla először.

De ugyan mi akadály is lehetne megnyitásának?

A jugoszláv könyvtárosok országos szövetségének tanácskozásán, tehát »hivatalosan« sürgették: nyilvánvaló, hogy néphatóságaink nem csak engedélyeznék, de örömmel üdvözlnek megnyitását.

A Kultúrszövetség Magyar Osztálya kétségtől elő tudná teremteni a szükséges anyagi eszközöket: de még úgyszólván minden anyagi eszköz híján is meg lehet valósítani ezt a könyvtárat. Hiszen a Magyar Osztály már is rendelkezik annyi értékes könyvvel, amennyi az induláshoz csaknem elegendő. Ez a könyvtár bizvást számíthatna a magyar nép minden társadalmi osztályának támogatására is. Hiszem, hogy számtalan könyvet felajánlanának céljaira minden térítés nélkül s még hozzá olyanokat, amelyeket pénzért el sem adnának. Abban sem kételkedem, hogy ez a könyvtár találna elegendő, megfelelő és önkéntes szellemi munkást is. Hány magyar diák töltené szívesen szabad idejét a magyar központi könyvtár rendezésén fáradozva! Sőt...

A központi könyvtárak gondolatának felvetője **Poluzsánszki Dragisa**, a legnagyobb vajdasági könyvtár, a »Matica Szrpszka« főkönyvtárosa. Természetesen az ő felfogására is kíváncsi voltam a központi könyvtárak hivatását illetően. Hát a központi könyvtárak feladatának tekintetében ugyan nem mondott semmi meglepőt — de igen kellemesen meglepett, amikor felajánlotta, hogy teljesen ingyen és nagyon szívesen a magyar központi könyvtár rendelkezésére áll. S még hozzá nem csak tanáccsal, de munkával is, a könyvek szakszerű elhelyezése és a könyvjegyzékek megszerkesztése dolgában.

Amikor megköszöntem szíves ajánlatát, azt felelte, hogy hiszen ez csak a kötelessége, hanem mi magyarok nézzük, sietessük, üssük nyélbe mielőbb a dolgot!

Ha mindezek után mégis bevárjuk a könyvtárosok szövetségének legközelebbi országos tanácskozását a magyar központi könyvtár megnyitása nélkül — akkor aztán mindannyian joggal és alaposan szégyelhetjük magunkat.

Tűz Imre

Frányó Kuhács és a magyar népzene

Közeledik az idő, amikor Jugoszlávia népei és a népzene kérdésével foglalkozó kultúrvilág megünnepli Frányó Kszaver Kuhács, nagy jugoszláv zenetudós, zenei etnológus és népdalgyűjtő halálának negyvenéves évfordulóját. Frányó Kuhács nemcsak nemzetének nagy fia és a jugoszláv népzene úgyszólván első és egyben eddig legnagyobb gyűjtője, hanem sokoldalú zenetudós és a népdallal foglalkozó zenetudomány nagy ismerője és úttörője. Hosszú életén át rendkívül hasznos munkásságot fejtett ki, s ezeknek az eredményeit nagyjából fel is dolgozta. Rengeteg kiváló munkát hagyott hátra. Körülbelül száz szerzeményt és kétszáz értekezést adott ki. Ez utóbbiakban a jugoszláv és az általános népzene különböző kérdéseit tárgyalja. Nagyon sok munkája kidolgozatlanul és kiadatlanul maradt vissza. Ezeknek egyrésze a Jugoszláv Tudományos Akadémián van, s főleg életrajzokkal, valamint bibliográfiával foglalkozó munkák. A befejezetlen és kiadatlan munkák nagy részét a Zágrábi Levéltár őrzi. A közeledő emlékünnap alkalmat ad a munkásságáról és munkáiról való megemlékezésre. Bizonyára felvetődik majd befejezetlen és kiadatlan munkáinak a kérdése is. Úgy vélem, legjobb lenne emlékkönyv alakjában kiadni ezeket a munkákat, mégpedig olyképen, hogy az emlékkönyv nemcsak az ő fent említett munkáit, hanem az ezzel kapcsolatos kérdésekről szóló, más tudományos cikkeket is tartalmazná. Kodály Zoltán hatvanéves jubileuma alkalmából kiadott műhöz hasonlóan képzelem el ezt az emlékkönyvet. Az anyag feldolgozását idejekorán kell megkezdeni. Alkalmam volt arra, hogy az Állami Levéltárban Kuhács irodalmi és zenetudományi hagyatékát tanulmányozzam. A jugoszláv népzene mellett sokat és behatóan foglalkozott a magyar népzene kérdéseivel is, így helyesnek láttam ezt az anyagot feldolgozni és nyilvánosságra hozni.

Frányó Sz. Kuhács 1843-ben született, Eszéken. Akkor még Koch volt a családi nevük, noha ez nem jelent náluk német származást. Munkásősei a tenger mellékről jöttek Eszékre, amikor a várat építették. Ott is maradtak. Kuhácsévics volt az eredeti nevük, de az egyik ős a városépítéssel járó munkák befejezése után Battyhány gróf szolgálatába lépett s ekkor kénytelen volt Koch-ra változtatni a nevét. Frányó Kuhácsnál már gyermekkorában feltűnt egyrészt zenei tehetsége, másrészt »gyűjtőtermesztete«. Az iskolában a jugoszláv nemzeti ifjúsághoz tartozott. Amikor Pájo Kolárity 1847-ben megalakította Eszéken a tamburaegyüttest, a tizennégyéves Kuhács már írt, illetve átdolgozott szerzeményeket az együttes részére. Nemsokára megkezdte életének talán legnagyobb teljesítményét, a népdalgyűjtést, azaz a jugoszláv népdalok lejegyzését. Még otthon, diákkorában gyűjtött hatvan népdalt. Nemzeti érzülete miatt 1848-ban el kellett hagynia az eszéki iskolát. Dolnyi Mihályáca ment, s innen két év múlva már négyszáz lejegyzett népdallal tért vissza. Diákcseré folytán később Pécs környékére került, s itt találkozott nagytudású rokonával, dr. Koch Fülöppel, aki Pécsen a filozófiát és a teológiát adta elő. Dr. Koch megszerette kis rokonát s azontúl úgyszólván ő viselte gondját. Végrendeletemben ráhagyta egész vagyonát, »hogy azt a horvát nép dicsőségére felhasználja«. Felvitte Kuhácsot Budapestre és ott beíratta a tanítóképzőbe, valamint a zeneakadémiára. Zeneakadémiai főtanára, Thern (Trn) Károly sokat foglalkozott fiatal növendékével. Főleg a népdallal kapcsolatos munkájában támogatta. Kuhács mind a tanítóképzőt, mind pedig a zeneakadémiát elvégezte. Zeneakadémiai bizonyítványát ritkán mutatta. Azt t. i. Koch Ferenc, magyar nemzetiségűre állították ki, s bár később kijavították, az eredeti szövegezés látható maradt. Kuhács ezért restelte

megmutatni bizonyítványát. Tanítóként nemsokára Eszékre került, s itt az akkori dalárdának »liedertafel« karnagya lett. Később ebből a dalárdából alakult az ismert észéki horvát »Kuhács«-dalárda. 1856-ban külföldre ment, hogy folytassa zenetanulmányait. Előbb Leipzigbe utazott. Ebben az időben itt működött Thern is, egykori zenetanára. Weimarban Liszt Ferenc tanítványa volt. Lisztet még budapesti diák éveiből ismerte. A nagy zeneszerzőben felkeltette a jugoszláv zene iránt való érdeklődést, és Liszt későbbi műveiben egypár helyen használt jugoszláv népzeneiből vett motívumokat. Egy ideig Bécsben is volt, a híres Czerny Károly tanárnál. Czerny ugyan-csak rajongója volt a népzenenek (sokat foglalkozott a német és a cseh népzenevel). Kuhács 1858-ban visszatért Eszékre, megnyitott egy zongora-iskolát és komolyan hozzáfogott a népdalgyűjtéshez. Ekkorjában kapta meg dr. Koch Fülöp hagyatékát, mintegy 12.000 forintot, s ezt az összeget a népdalgyűjtéshez szükséges utazásoknak a költségeként használta fel. Amikor 1861-ben a híres Stroszmájér püspök Eszékre került, a város kultúr-életében erős szláv irányzat kezdődött, s ebben Kuhácsnak nem kis része volt. 1866-ban a zágrábi »Narodni glasbeni zavod« (ma a Zágrabi Zeneakadémia) tiszteletbeli tagjává választotta s meghívta igazgatójának. Válaszában Kuhács kifejtette, hogy az intézet egy erős szláv, illetve horvát irányzatot kívánna meghonosítani. Emiatt a korabeli magyarbarát — u. n. »magyaron« — vezetőség s a kormányzat nem válaszolt beadványára. Akkor már kétezer népdalfeljegyzéssel rendelkezett, de ezek közül sok megsemmisült egy háztűz alkalmával. Ebben az időben változtatta meg nevét Kuhácsra, megrövidítvén a régi Kuhácsvics családi nevet. Zágrabi zenei körök sürgetése folytán mégis ő került a »Narodni glasbeni zavod« élére. Kétszer nősült, mivel első felesége korán meghalt. Miután intézetét nem horvátosíthatta el, a maga elképzelése szerint, 1876-ban otthagyta Zágrábot és Magyarországra ment, hogy lejegyezze a gradiscei horvátok népdalait. Visszatérése után — 1878 és 1882 között — kiadta híres népdalgyűjteményének első négy kötetét (mindegyikben 400 tehát összesen 1600 népdalt). Előkészített még három könyvre való anyagot (és az ötödik könyvet). A Jugoszláv Tudományos Akadémia, halála után ki is adta. A további feljegyzések még kiadásra várnak, de már mindet átnézték, sőt elemezték is. Szándékában volt Kuhácsnak, hogy a nyolcadik kötetben tudományos értekezést ír a horvát zenei folklórról. Itt meg kell jegyeznünk, hogy Kuhács párszor hangsúlyozta, hogy ha horvát népdalról vagy horvát népről beszél, akkor ezalatt mindig a szerb népdal, illetve a szerb nép is értendő. Állandó összeköttetésben állt szerb zenei körökkel. A beográdi »Učene Društvo« (ma Tudományos Akadémia) és az újvidéki »Matica Srpska« levelezője volt. Ez az igen érdekes anyag, t. i. Kuhács és a szerb zenei körök viszonya, még feldolgozásra vár. Népdalgyűjteménye országszerte, sőt világszerte is csakhamar ismertté lett, mind hazájában, mind pedig külföldön híres népdalgyűjtőként ismerték. Gyűjteménye nagyterjedelmű, úttörő műnek számított az akkori viszonyok között, noha feljegyzései többhelyütt szabadosak, nem egész pontosak. Mégis, a legnagyobb népdalgyűjtők közé tartozik.

Kuhács népdalgyűjtői munkásságának nem ez a legnagyobb, s nem is az egyetlen erőssége. Kuhács nemcsak a jugoszláv népdal iránt érdeklődött, noha nacionalista volt. A sláv népdalok általánosan érdekelték. Török, magyar, német, olasz és román népzenevel is foglalkozott. A cigányzenéről és cigányzenélésről is vannak feljegyzései. Néhány ezzel kapcsolatos munkája is megjelent. A török népzenenek a jugoszláv népzeneire tett nagy és ismert hatásáról kimerítő tanulmányt írt (Turski živalj u pučkoj glazbi Hrvata, Srba i Bugara«, Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, 1898). Ezeket a népdalokat részben maga jegyezte le, részben pedig mások feljegyzéséből és megjelent daloskönyvekből merített. Ebben a munkában Kuhács új módszert alkalmaz. Munkája közben ugyanis ráeszmélt a népnyelvnek a népzeneire gyakorolt hatására. És miként az egyes népek nyelvi sajátosságát az összehasonlító nyelvtudomány fedi fel legteljesebben, Kuhács rájött, hogy ugyanígy az egyes népek népdalainak a sajátosságát is összehasonlító módszerrel legcélravezetőbb tanulmányozni. Amint maga is mondja, körülbelül harmincezer népdalt tanulmányozott ilyen módon. Az volt a terve, hogy az egyes népek népdalainak a tanulmányozása alapján megállapítja az illető népek

népdalainak a jellegzetességeit, de magának az effajta tudományos munkának az alapelveit is. Ezzel kapcsolatban három füzetet írt meg (Osobine narodne muzike, naročito hrvatske. Rad Jugoslovenske Akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 160., 174 és 176. füzet). Mivel tartott attól, hogy munkáját ilyen nagy terjedelemben nem fogja befejezni, elhatározta, hogy azt leegyszerűsíti azzal, hogy csak az egyes népek népdalainak az elemzését végzi el. A horvát népzene sajátosságait tárgyaló három füzetének a befejezése után a magyar népzenevel foglalkozott és ezen munkájának eredményeit kívánta legközelebb kiadni. A magyar népzene — írja Kuhács az előszóban — azért esett választásra, mert a magyar népzene a szomszéd népek népzenejétől sokban különbözik s ily módon a legalkalmasabb az összehasonlító módszer használatában. A tervbevetett füzetet el is készítette és az Állami Levéltárban található adatok szerint, véleményezés céljából beküldte a Közoktatásügyi Minisztériumhoz. A magyar minisztérium a tanulmányt kitűnőnek találta és csekély javítással, annak kiadását javasolta. A minisztérium megjegyzi, hogy ily szellemű bölcsészeti munka a világirodalomban is közérdekű lehet, nálunk pedig éppen szükséges. A tanulmány német nyelven íródott, keltezése 1884 július 7., a címe: »Die Eigentümlichkeiten der magyarischen Volksmusik. Musikphilosophische Abhandlung als Beitrag zur vergleichenden Musicologie der slavischen, germanischen und romanischen Völker«.

Az összehasonlító zenetudomány a zenetudomány legújabb ága. A tudományos világ véleménye szerint megalapítója az angol John Ellis, aki az 1885-ben megjelent »On the musical scales of various nations« (»A különböző népek zenei skálái«) c. munkájában és más későbbi munkájában fektette le, ezen új tudományág alapjait. A fentiekből pedig látni, hogy Frányó Kuhács ezt a módszert már előbb alkalmazta, s az alapjait — ha nem is a legteljesebb precizitással — határozottan és nyíltan lefektette és meg is írta. Miután Kuhács az összehasonlító módszert éppen a magyar népzene sajátosságaival foglalkozó munkájában alkalmazza először, ennek a munkájának a nyilvánosság elé való terjesztését márcsak ebből a szempontból is ajánlatosnak és hasznosnak tartom. Így át is térek a munka bővebb ismertetésére.

A bevezetőben Kuhács azt mondja, hogy az összehasonlító módszer segítségével akarta nemcsak az egyes népek dalait feljegyezni, hanem meg is találni a »kulcsot, amelynek a segítségével be lehet hatolni az egyes népek népzenejének varázsországába«. Itt rámutatott arra, hogy 25 évi munkálkodás után belátta, a tervbevetett munkát ily módon nem fejezheti be, és ezért egyelőre csak az egyes népek népzenejét dolgozza fel. Végül hangsúlyozza, hogy tudatában van annak, hogy munkája még hiányos de meg akarta mutatni az utat, amelyen menni kell és amelyen az utánakövetkezők folytatják majd ezt a munkát és még jobb eredményeket érnek el.

Az első rész a nemzeti zenéről és annak igazolásáról szól. Kuhács beszél az akkor uralkodó nacionalizmusról és hangsúlyozza az irányzat helyességét. Rámutat arra, hogy az egyes népeknek saját népzenejük van, s ezekre a népzenekekre inkább ragad valami a szomszédos népek népzenejéből, mint a nemzeti, vagyis műzenéről. Szerinte nem létezik egy nemzetközi zenei nyelv, csak az egyes népek zenei nyelvei. Hivatkozik Platóra és kiemeli a zene fontosságát az államalkotó szellem ébrentartása szempontjából.

A második rész a nemzeti zene lényegéről és erejéről szól. Kuhács azt taglalja, hogy általános zenekultúra csak úgy keletkezhet, hogyha az egyes népek nemzeti zenéit egymás mellé állítjuk. A zenénél, miként más művészetnél is, a gyakorlat az elmélettel szemben. Kuhács a továbbiakban kiemeli a népzene és a nemzeti zene között fennálló különbséget. Ehelyütt is ő mutatott rá egy nagyszabású kérdésre. A népművészet szempontjából a népeknél két réteget kell megkülönböztetni: Az úgynevezett alsóbb réteget, ez a népművészetet fenntartó, a centripetális réteg; és a felsőbb réteget, a külső befolyásokat inkább felvevő, centrifugális réteget, amely utóbbi a népművészet és a népiség fenntartása szempontjából kisebb fontosságú az elsőnél, mert az a konzerváló erő képviselője a népben. Ezt a megkülönböztetést az utána következő folklóristák még inkább aláhúzták. Műveiben Bartók Béla ezt az alapvető megkülönböztetést nemcsak a magyar népnél, de általában is, tudományos módon, precízen és körültekintéssel mutatta ki, és hangsúlyozta. Kuhács ebben a kérdésben sem tudott még oly

tiszta fogalmakat alkotni és megállapításokat tenni, mint a későbbi tudósok. Az elsőség érdeme mindenesetre az övé. Tanulmányát Kuhács azzal fejezi be, hogy a többi, a »nem más néprétegek« az okai, ha a népzeneből nem lesz nemzeti zene. (A tudományban általánosan használt kifejezések: »alsó« és »felső« réteg nem értelmezhető hibásan. Nyilvánvaló, hogy az alsó réteg az, amely a felső réteggel szemben nagyobb fontossággal bír).

A harmadik részben Kuhács áttekintést ad arra vonatkozóan, hogy mit írtak addig a magyar zene sajátosságairól. Itt elsősorban megemlékezik cikkeiről »(a hagyatéki anyag között ott van Ábrányi Kornélnek »A magyar Ábrányi Kornél 1860 óta megjelenő Zenészeti lapjáról és az abban közölt zene sajátosságai« című könyve, úgyszintén Ponor Thewrewk Emil könyvé: »A magyar zene ritmusa«, végül nagyon sok érdekes és értékes újságcikk-kivágás.) A cikkek közül kiemelkedik az aláírás nélkül megjelent »Magyar zene« című cikk, azután egy későbbi számban megjelent cikk »Elmélkedések a zeneművészet és hazai zeneügyeink felett«, továbbá a 2-ik számban megjelent Hajdú László cikke: »Nemzeti táncunk és népzeneünk, amint van és amint lennie kellene«, végül megemlíti még e lapban megjelent két zenei cikket (harmadik évfolyam 23-ik és 1869-ik évi 27. szám). Kuhács említi még Stettner Gyula Bécsben megjelent könyveit: »A nemzeti elemről a magyar zenében«, utána áttér Liszt Ferenc 1865-ben Párizsban megjelent ismert könyvére: »Les Bohémiens et leur music en Hongrie« (»A cigányok és zenéjük Magyarországon«). Ez a könyv annak idején — nem helytálló és a magyarságot sértő megállapításainál fogva — erős ellenszenvet váltott ki, de ekkor még nem mert senkiesem a nagy Liszt ellen nyilvánosan fellépni. Később azonban könyve miatt Lisztet sok támadás érte, sok kifogás és ellenvetés történt meg ellene. Kuhács továbbá megemlíti Brassai Sámuel cikkét: »Magyar vagy cigányzene?« és Bartalusz István cikkeit: »Zenénk bölcsője« és »Zenénk a középkorban«, amelyek a Budapesti Szemlében jelentek meg. Kuhács említi Bartalusz későbbi nagy munkáját is: »Adalékok a magyar zene történelméhez«, valamint a többi munkáját is. Azt is említi, hogy Bartalusz István adta az első magyar népdalgyűjteményt. Végül megemlíti Bartalusz értékes cikkét: »Musik und Musiken in Ungarn«, amely dr. Ambros Neményi Berlinben 1883-ban kiadott könyvében (»Das moderne Ungarn«) jelent meg. Bartalusz eme cikkében érdekes és értékes párhuzamot vont a magyar és a német népdal között. Több forrást ebben a kérdésben Kuhács nem említ, csak még hozzáfűzi, hogy Bartalusz sem ismert több munkát a magyar népzene sajátosságairól.

A negyedik részben Kuhács azokról a külső befolyásokról beszél, amelyek a magyar népzeneré hatással voltak. Itt ismét hangsúlyozza, hogy az egyes népek (talán csak a kinaikat kivéve) a szomszéd népektől átvesszik a jellegzetességeket. Így a magyarok is. A magyarokra leginkább a szlávok, a románok és a törökök voltak hatással. Kuhács beszél a középkori magyar zenéről valamint a magyar udvari zenészekről, és azt állítja, hogy azok nem voltak magyarok. Szerinte az »igric« és a »hegedős« nevek sem magyar eredetűek. Főleg a hegedősökre állítja merészen, hogy ez a szó a hegedűhúrok hangjaiból (e, g, d, a,) származik és szláv eredetű (»egedav«). A »dal« szóra nézve már nem oly bizonyosan állítja, hogy a szláv dalia, della szóból származik. Kiemeli, hogy ezek a középkori udvari zenészek nem is ismerték a magyar népzénét, hanem csakis az általános európai népzénét. Hivatkozik Mátrai Gábor ismert cikkére: »Történeti, bibliai és magyar gúnyénekek dala a XVI. századból«. Ezen külső befolyások ellen Bartalusz kezdte meg a harcot. Kuhács idézi Bartalusz »Magyar orpheus« című művét is.

Az ötödik részben Kuhács elemezi a magyar nyelv melódiáját és grafikonos példákkal szemlélteti ezt.

A hatodik rész címe: »A magyar zene sajátosságai« Kuhács itt megkülönböztetés ad a vokális és az instrumentális zene között. Rámutat arra, hogy a magyar nép nem dalol munka közben, hanem csak munka után. Ennek ellenére a magyarok zenekedvelők és jól énekelnek. Enéjük mindig egyszólamú, s ez keleti eredetre mutat. Az éneket épp ezért rendszerint nem is kísérik hangszerrel. Saját hangsoruk (»skaláljuk«) nincs, és nem is vették át a szláv vagy török-arab zenének a skaláját. De talán sehol sincs és nem is volt annyi zeneközpont, mint Magyarországon. Csak hogy azok rendszerint

vagy cigányok vagy csehek voltak. A magyartáncok frissek és tüzesek. Ezért a fuvola, a tárogató vagy hasonló más hangszer nem is elegendő a táncok kíséretéhez: szükséges a hegedű és a cimbalom. A magyaroknak úgy kell játszani, ahogy éppen nekik tetszik. Ebben a hangulathoz való alkalmazkodásban a cigányok vitték legtöbbször. Kuhács elmondja, hogy a magyar népdalokat a Színi Károly-féle daloskönyvből elemezte («A magyar nép dalai és dallamai», Budapest 1865) és ezen elemzés alapján a továbbiakban hosszasan és sok példával magyarázza a magyar zene sajátosságait. Az intervallumokra nézve kimutatja, hogyan fordulnak azok elő a magyar népdalokban. Megállapítja, hogy a szekundák a magyar zenében ritkán fordulnak elő, mert a szekunda hangköz egy jellegzetes szláv hangköz. A magyar zene jellegzetes intervallumai Kuhács szerint a kvintek. Kuhács itt kiemeli, hogy nagyon sok magyar dalban a dal két része kvintes transzpozícióban jelenik meg. Ezek a kvintes (és oktávos) transzpozíciók a zene régi eredetére mutatnak. Ezek a transzpozíciók különben általános jelenségek a népdalnál, csak hogy pl. a német daloknál a transzpozíciók terében vannak, a szlávoknál pedig szekundákban. Kuhács sokat beszél még a bővített szekundákról, erről a mély fájdalmat jellemző intervallumról, amely a magyar zenében igen gyakran fordul elő és szintén keleti eredetű. Az egyes intervallumok tárgyalásánál — és pedig rögtön a szekundáknál való részben Kuhács kitér az egyházi zenének a magyar népzeneire való befolyására. Megállapítja, hogy a katolikus egyházi zene nem volt nagy befolyással a magyar népzeneire (!), mert nem avatkoztak abba, hogy a nép mit és hogyan énekel. Más a helyzet szerinte a reformátusoknál, ahol szigorúan előírták, mit, mikor és hogyan kell énekelni. Kitér arra is, hogy ezekben a református dalokban (zsoltárok) francia befolyás is került a magyar népzenebe. Az egyes intervallumokat tárgyaló rész után Kuhács a továbbiakban 200 magyar népdal kezdetének az elemzését adja, és hangsúlyozza, hogy az így szerzett tapasztalatokat a magyar műzene alkotóinak figyelembe kell venniük, ha azt akarják elérni, hogy kompozícióik nemzeti zenévé legyenek. B.) Kuhács a magyar dalokban előforduló hangsor jellegzetességéről beszél. A legfontosabb megállapítás a tonikán vagy a kvinten való kezdés és a cifrázásról szóló rész (a cifrázás szintén keleti eredetű). C.) A melódia helyzetéről szóló rész nem tartalmaz különösebb megállapításokat. D.) A magyar zene hangnemeiről beszélve Kuhács előadja, hogy a vezető hangnem a moll, és pedig az úgynevezett természetes moll. Hangsúlyozza, hogy csak a török és tatár zenében több mollban szerkesztett dal van, mint a magyar zenében. Kuhács itt kitér a Liszt felhozta cigány hangnemre is, de ennek a kérdésnek részletesebb elemzése bővebb magyarázatot igényelne, ezért ez alkalommal mellőzzük. E.) A ritmikus sajátságokról Kuhács egy elméleti bevezetés után arra mutat rá, hogy a magyar zene ritmusa a nyelvnek a ritmusához igazodik. Csak a tánczenénél más a ritmus, de ott sok más népzeneből átvett ritmusról van szó. A magyar zene ritmikailag nagyon gazdag. Kuhács szerint alig van még egy népzene, amely ritmikailag oly gazdag mint a magyar. Itt is példákkal illusztrálja az elmondottakat, és például kimutatja a magyar népdalokban előforduló ritmusváltozatokat. Hosszasan tárgyalja a szinkopa kérdését is, rámutatva, hogy a gyakori szinkopirozás a magyar zenében szintén a magyar nyelvtől származik. Kuhács rávilágít a magyar és a szláv szinkopák között fennálló különbségre és rámutat arra, hogy a magyarországi szlávok a szinkopirozást a magyaroktól vették át. Érdekesnek találja kiemelni, hogy a csárdásokban előforduló szinkopák inkább szláv-, mint magyar fajtájúak. Kitér még a cigányok által használt hatványozott mértékű cifrázásra és hivatkozik Lisztre, aki szerint a cigányoknál a ritmusra nézve csak egy szabály van: a szabálytalanság. Végül kiemeli, hogy ritmikailag sok népdal rosszul van feljegyezve, mivel a feljegyzők nem voltak hozzászokva az ilyenfajta szabálytalan ritmusokhoz. F.) A magyar melódia szerkezetére nézve Kuhács előadja, hogy ez még tisztázatlan kérdés, ennél fogva ez a rész inkább csak általános, elméleti mondanivalót tartalmaz. G.) A magyar zene harmóniájára és modulációjára nézve Kuhács kiemeli, hogy a harmóniát egyszerűsággal daloknál, amilyenek a magyar népdalok is, csak feldolgozásokban lehet látni (!). Itt a cigányoknak jutott nagy szerep, mivel, hogy ők voltak a magyar dal úgyszólván kizárólagos előadói.

Mint jellegzetességet Kuhács kiemeli a szekundákban egymást követő akkordokat, amelyeket a cigányok túlságosan használnak. Megemlíti még egy pár harmóniai jellegzetességet is. A modulációval kapcsolatban Kuhács megállapítja, hogy a magyar zenénél a moduláció nem a dal első részének a végénél következik be, hanem a dal második részének kezdetén. A cigány-előadásbeli modorosság itt is egy bizonyos nyugtalanságot hozott be a zenébe. Kuhács azt mondja, hogy a fékezetlen harmónizálási hatáskeltés-keresés a cigányzenészek részéről éppoly csálás, mint a cigányasszonyok kárttyavetése. Végül a harmóniára és a modulációra nézve hangsúlyozza, hogy ezek a kérdések is még bővebb tanulmányozásra szorulnak. H). A magyar zene melódia frázisai. Kuhács elsőnek állapítja meg, hogy az egyes népek zenéjében éppúgy vannak melódiai frázisok, miként azok nyelvében. A magyar népzenenél ez inkább a hangszeres zenére vonatkozik, mert az ének inkább a ritmuson és a harmónián alapszik (!). Kuhács ezután példákkal szemlélteti a magyar zene melódiai frázisait, de itt is hozzáfűzi, hogy ez a kérdés még további kutatásra és tanulmányozásra szorul. Az I). alatt tárgyalta »idegen melódiák«-ra nézve Kuhács kiemeli, hogy a magyar zenében főleg a szlovák, horvát, lengyel és ruszin melódiákat vették át — közvetve a németeket is. Mindez kölcsönösségen alapszik, vagyis az említett népek ugyanígy átvették a magyar melódiákat. Ez a kérdés ugyancsak további tanulmányozást igényel. Annyi bizonyos, — fejezi be Kuhács — hogy ha egy melódia több nép dalainál jelentkezik, akkor valószínű, hogy az eredete annál a népnél található, ahol a melódia a szöveggel legjobban megegyezik. Az idegen melódiákat tárgyaló résssel Kuhács be is fejezi a magyar zene adottságairól szóló részletes taglalását. Ezen rész után még két függelék és egy befejező, összefoglaló rész következik.

Az első függelékben Kuhács példákkal (körülbelül száz dallal) szemlélteti az egyes népek, különösen a magyar és szláv népek dalainak a hasonlatosságait.

A második függelékben ismét mintegy száz példát ad olyan magyar hangzású dalokról, amelyek különböző szláv népeknél találhatók, de a magyar nép körében ismeretlenek.

A befejező, összefoglaló részben Kuhács végkövetkeztetésként megállapítja, hogy a magyar zenében sok az idegen befolyás, de ezek mindegyike individuálisan át van dolgozva. Ha ezeket az idegen befolyásokat kiktűzőbőlnénk, a magyar zene sokkal egyszerűbb válna. Ehhez mindenesetre szükséges az, hogy a sajátot pontosan megkülönböztessük az idegentől. A zenét úgy kell tisztogatni az idegen befolyástól, mint a nyelvet. Kuhács azt állítja, hogy azon népeknél, ahol a nyelvtisztogatás jobban sikerült, a zene is inkább nemzeti jellegű. Mindez pedig szükséges, ha azt akarjuk elérni, hogy az általános zene alkotói nemzeti zenét komponáljanak. Ehhez szükséges, hogy megmutassuk nekik, hogy mi az illető nép népzenejének a sajátossága. (Egy hivatott, korunkbeli szakértő kijelentése szerint, nemzeti zenét komponálni nem megérzés, hanem tudás kérdése.) Kuhács szerint a magyaroknak is így kell cselekedniük és akkor — fejezi be hangzatosan — a magyar zenére is vonatkozik majd Széchényi gróf kijelentése, hogy az »nem volt, hanem lesz«. Ezzel én is befejezem Kuhács ezen nagyfotosságú és a magyar zene sajátosságairól szóló munkájának az ismertetését.

Még meg akarom említeni, hogy Kuhács máshelyütt is megemlékezik a magyar népzeneről. A lent megnevezett munkákban az összehasonlításnál mindig a magyar zenét is figyelembe vesszük. Továbbá, a szintén német nyelven írt és eddig ki nem adott értekezésben (»Rhythmus«) Kuhács behatóan foglalkozik a magyar népzene ritmusával is. Az Állami Levéltárban található anyagból láthatjuk, hogy dr. Sebestyén Gyula, a magyar népzenevel foglalkozó tudós annak idején Kuhácsnak küldte be a magyar nép közt gyűjtött »koleda«-dalait, éspedig fonográfra felvéve. Kuhács ezeket áttanulmányozta és egy értekezést írt róluk. Címe: »O melodijama madjarskih mitoloških pjesama«, (A magyar mitológiai dalok dallamáról). Ezt az értekezést Kuhács a budapesti Tudományos Akadémián akarta felolvasni. Mivel megkésétt, az Akadémia ülésén más olvasta fel. Kuhács ebben az előadásban igyekezett kimutatni, hogy ezeket a koleda-dalokat a magyar nép a horvát néptől vette át. (Meg kell jegyezni, hogy Kuhács sokhelyütt, mind a

különböző népeknél, mind pedig az egyes zeneszerzőknél, igyekezett a szerb-horvát népzene befolyását igazolni.) Sok érdekes momentumra mutat rá, főleg Beethoven és Haydn műveiben előforduló szerb-horvát motívumokra vonatkozóan. Ebbeli következtetései sokszor merészek, túlzottak és ennél-fogva helytelenek. Dr. Sebestyén ilyen beállítás ellen akkorjában fel is szólalt, de az elnöklő dr. Hermann Antal a távollevő Kuhácsot védelmébe vette és kijelentette, hogy ezekben a kérdésekben (a zenei folklór és a népdalokkal foglalkozó zenetudomány kérdésében) »az Osztrák-magyar monarchiában Kuhács elsőnek van hivatva bírálatot mondani«. Biztosravezhető, hogy az egész Kuhácstól származó hagyatéki anyag tüzetes átnézése, áttanulmányozása után, még található lesz anyag a magyar zenére és népzenére vonatkozóan. Azonban már az eddig említett munkák, főleg pedig a most bőven ismertetett nagy munkája a magyar zene sajátosságairól, igazolják, hogy Kuhács Frányó a magyar népzene szempontjából is fontos kutató volt.

Egyik hivatott szakértő szerint Kuhács nemcsak az első számottevő horvát- és jugoszláv, hanem az első számottevő magyar zenetudós (muzikológus).

Dr. Ernst Diamant.

KULTÚRÉLET

A kikindai „József Attila” kultúregyesület színjátszó csoportjának munkája

A kikindai »József Attila« kultúregyesület színjátszó csoportja ebben az évben a Noviszádon megtartott tartományi szemlén, mint Vajdaság legjobb színjátszó együttese, vándorzászlót nyert. 1945 májusától, az egyesület megalakításától kezdve a színjátszó csoport felfelé ívelő fejlődést mutat és nálunk magyarok között jelentős szerepet játszott az új embertípus kiépítésében, még pedig nemcsak Kikinda város területén, hanem a környéken is, ahol vendégszerepelt.

Az egyesület sikerei kétségtelenül a kitartó (habár nem mindig rendszeres) munka eredményének tudhatók be. Külön érdeme ez a színjátszó csoport vezetésének és maguknak a csoport tagjainak. De mindjárt az elején rá kell mutatnunk arra, hogy az elért sikereket az említett többé-kevésbé szubjektív tényezők mellett tárgyi tényezők is biztosították, elsősorban a helyi pártvezetőség támogatása. A helyi pártvezetőség hathatós segítséget nyújtott a munkaformák megválasztásában, a tagság politikai nevelése terén. Ehhez a munkához hozzájárult a városi népbizottság is, amely már az egyesület megalakításakor olyan színpaddal rendelkező helyiséget biztosított a »József Attila« részére, amely az egyesületet indulási időszakában kielégítette.

A fenti tényeket azért szükséges hangsúlyozni, mert csak a belső és külső mozgóerők ilyen szerencsés egyesítése folytán juthatott az egyesület ahhoz a lehetőséghez, hogy színjátszó csoportja állandóan fejlődhesen, hogy belülről szervezeti, eszmei és művészi szempontból kiépüljön és emellett sohasem tévessze szem elől azt, hogy munkája nem öncélú, hogy nem önmagáért van, hanem környezetéért és hogy előadásai útján nevelőleg kell hatnia környezetére; nevelnie kell dolgozóinkat, a szocialista építés munkalendületét ösztönözni, tehát nem szabad elfeledkeznie kulturális-művészi küldetéséről.

1945-ben, az egyesület megalakításának évében a színjátszó csoport 17 ízben lépett fel. Néhányszor önálló rendezésben, több ízben pedig az akkor szokásban volt hangos újságok és különféle műsoros estek keretében. Két egyfelvonásos színművet és jelenetet mutatott be. Hosszabb színművet nem játszottak. A szerb színjátszó csoporttal együtt a városban és a környező falvakban öt ízben szerepelt.

A következő évben huszonötöszer lépett fel az egyesület színjátszó csoportja. Műsorában megjelennek Csehov, Darvas és Nusics színművei s az egyfelvonásos színművektől kétfelvonásosak felé veszi az irányt. Nusics »Nép-képviselő«-jével és Darvas »Szakadék«-jával megkezdte a háromfelvonásos színművek játsszását is. 1946-ban a csoport először lép fel Vajdaság amatőr-

színházai és drámai alosztályai versenyén és a vajdasági szövetség legjobb magyar csoportjává lesz. Tehát ime az első eredmények: már hosszabb színműveket is bemutatnak, a műsor eszmei tartalma magasabb színvonalú, bizonyos fokú művészi minőséget érnek el s ezzel kapcsolatban munkájuk első társadalmi elismerését is.

A munka harmadik esztendőjét az jellemzi, hogy a színjátszó csoport egyrészt az eszmeiség keresésében kezdi feltálni magát. Műsorára tűzi a gabonafelvásárlás, a nők antifasiszta frontja, az írástudási harc és hasonló témájú darabokat és mind ritkábban kerül színpadra eszmei tartalom és művészi érték nélküli színmű. Másrészt viszont művészi képességeit erősítve Petőfi (Apostol) Madách (Az ember tragédiája) és Katona József (Bánk bán) színműveit adja elő. Az 1947-es esztendő változást hoz a színművek előkészítésében is. Ez a változás elsősorban a díszletek és a jelmezek tökéletesítésében jut kifejezésre. Most már sokkal nagyobb figyelmet fordítanak a díszletek és a jelmezek előállítására, habár ez sohasem áll helyes viszonyban a csoport és egyesület anyagi lehetőségeivel. Az egyesület 1947-ben másodízben vesz részt a versenyben és elnyeri Észak-Bánát magyar műkedvelő csoportjai legjobbjának címét.

Hároméves munkája során a színjátszó csoportnak sikerült maga köré gyűjtenie néhány idősebb és tapasztaltabb amatőr-színészt és állandóan bővítenie a fiatal színházkedvelők számát. Ilymódon fokozatosan biztosította kádereit, amelyek továbbfejlesztésén ma is fáradozik.

A kelléktár szerény alapját biztosítva a színjátszó csoport lehetőséget teremtett további fejlődésére. Ez kifejezésre is jutott az utóbbi három esztendőben, amikor is az egyfelvonásos színműveket úgyszólván teljesen felváltották a hosszabb színdarabok, amelyek mind technikai kivitel, mind pedig művészi szempontból komoly színészi feladatokat követeltek. Ezekkel a nehézségekkel azonban sikerült megbirkózni, mert a színműveket alaposan előkészítették, számos próbát tartottak és megkísérelték állandósítani a kritika és az önkritika rendszerét.

1948-ban a »József Attila« bejutott a színjátszó csoportok versenyének döntőjébe. Ekkor megszerzi Bánát elsőségét s így résztvesz Szuboticán a vajdasági legjobb magyar színjátszó csoportok válogató versenyén. Ebben a versenyben biztosította magának az első helyet. Ugyanebben az évben, mint az első magyar színjátszó csoport, résztvesz a noviszádi tartományi szemlén. Itt a harmadik helyet vívja ki magának. A versenyen Hijermann »Remény« című darabjával szerepel.

1949-ben Gow D' Issot »Mélyek a gyökerek« című darabjával megvédte Vajdaság első magyar műkedvelő együttesének címét, de egyben egy lépéssel előrehaladva a tartományi szemlén a második helyet vívta ki magának. Ebben az évben a Galsworthy »Ezüst szelencé«-jével harmadízben szerezte meg Vajdaság legjobb magyar színjátszó együttesének címét. A tartományi szemlén pedig ugyanezzel a színművel megszerezte az első helyet Vajdaság valamennyi nemzetiségi műkedvelő csoportjai között.

Követve a »József Attila« kultúregyesület színjátszó csoportjának munkáját, felmerül a kérdés: fennállnak-e a lehetőségek, hogy ez a színjátszó csoport a közeljövőben továbbra is fejlődjék? A felelet mindenképpen biztató. De ha ezt el akarja érni, akkor bizonyos feltételeket meg kell valósítania, amelyeket mind mennyiségi, mind minőségi szempontból el kell határolni az eddigiektől. Szervezeti tekintetben az még néhány tagot jelentene, különösen

fértelem. Növelni kell a tevékeny tagok számát, akik már eddig is közel 50-en vannak. A művészi munka minőségi szempontjából fejleszteni kell az amatőr-színészeknek politikai és szaknevelésük iramát és pedig nemcsak az amatőr-színészek körében, hanem a technikusok körében is, figyelembe véve a fejlődési fokot. Vajdaság Kultúregyesületei szövetségének segítségével lehetővé kell tenni, hogy szaktanfolyamokra küldjék a csoport jeles tagjait. Az egyesület, illetve a színjátszó csoport további fejlődése érdekében biztosítani kell a munka anyagi feltételeit is. Három évvel ezelőtt még az igen szerény színházi kellékek elegendőknek bizonyultak, azonban ma már korántsem felelnek meg. A színpad és a terem, amelyek a régebbi szükségleteket kielégítették, ma már kicsinynek és elégtelennek bizonyulnak. Ez a kérdés azonban a közeljövőben megoldódik. Ügyszólván már minden anyagot beszereztek a terem és a színpad átrendezéséhez és most már csak a szakmunkaerő fizetésének jóváhagyását várják.

Tekintettel az eddig elért sikerekre, szükséges volna, hogy a »József Attila« színjátszó csoportja amatőr-színészi fokra emelkedjék, de e közben ne szakadjon meg a fennálló kapcsolat az egyesület és a színjátszó csoport között. Itt nem holmi dicsérő rang kiosztásáról lenne szó, hanem olyan anyagi feltételek biztosításáról, amelyek méretüknél és minőségüknél fogva megfelel-nének egy amatőr-színház munkájának.

Végh Sándor

Hozzászólás Bogdán Csiplics bírálatához

A zrenyanini Ünnepi Játékok után, amelyek megérdemelt elismerést hoztak a Magyar Népszínháznak és külön a rendezőnek, Garai Bélának, aki tartományi és köztársasági díjat is kapott — színházunk néhány napig Újvidéken is vendégszerepelt.

Bár a »Hid«-nak valóban foglalkoznia kellene Színházunk munkában, kísérletezésekben, erőfeszítésekben és sikerekben is gazdag évadjával (és ez alighanem sorra is kerül) — ezúttal nem volt szándékomban ezzel az annyira jelentős, úgyszólván úttörő munkássággal foglalkozni, annál is kevésbbé, hiszen a zrenyanini Fesztivál eredményeit csak hírből ismerem. Az alkalmosszerűséget e cikkhez Bogdán Csiplics két beszámolója adta: az egyik a »Szlobodna Vojvodiná«-ban, a másik a »Nasa Szená«-ban jelent meg, s ezek a lényegükben elismerő írások, úgy érezzük, szükségessé teszik a hozzászólást.

Csiplics megállapítja, hogy a Magyar Népszínház egyetlen magyar színművet sem mutatott be a IV. fesztiválon (a harmadikon sem), bár hivatott volna arra, hogy »saját színházi irodalmát anyanyelvén ápolja«. Ebben teljesen igaz van, s bár a nehézségek igen nagyok (ezt Csiplics is megállapítja), talán mégis le kellett volna győzni a nehézségeket. A különleges magyar viszonyok, igaz, inkább a lírának kedveztek mindenkor és színházi irodalmunk nem adott soha Peőfit, Adyt, vagy József Attilát. Mégis, megfelelően átdolgozott (és rendezett) népszínműveinkből, aztán Móricz Zsigmond színműveiből, esetleg más színpadi művekből is, találhattunk volna az ünnepi előadásokra is megfelelőt. (Itt véletlenül eszembe jutott, hogy Karinthy Frigyes valamikor nagysikerű drámai kísérlete, a »Holnap reggel« is megfelelő volna talán közeli bemutatásra). Madáchot, vagy Katona Józsefet egyelőre túl nehéznek tartjuk fiatal színészeink számára, de esetleg gondolkodni lehetne klasszikusaink színműveiről.

Csiplics azt írja (csak a »Szlobodna Vojvodiná«-ban, a »Nasa Szená«-ban már másképpen fogalmazza), hogy Garai »a tudással és ízléssel bíró rendező« rendezései emlékeztetnek »a Horthy-korabeli pesti színházra«. Ez a téves fogalmazás adta kezünkbe a tollat elsősorban, bár meggyőződésünk, hogy Csiplics nem Horthyra, mint fasisztára gondolt, hiszen ennek ellentmondana a mondat folytatása: »... gondos az egyéni kidolgozásban, de gondatlan az általános jellegű értékek, az igazság és hazugság felkutatásában«.

Garai rendezései valóban emlékeztetnek a pesti rendezésekre és ezt még akkor sem tarthatjuk hibának, ha tudjuk, hogy a pesti, (illetve: magyar) színjátszás keresztül-kasul polgári volt és valószínűleg, legalább is egyes részleteiben az még ma is. Elsősorban is: Garainak a pesti színjátszás volt az iskolája és ez a »pesti« színjátszás a maga egészében nem is elvetendő. A Vigszínház magas (polgári) művészi tradícióiból igenis el lehet indulni, sőt, magyar színháznak abból kell indulni, hiszen a Vigszínház legnagyobb művészei (Hegedűs, Varsányi, Góth és sokan mások) már a maguk idejében is sokkal többek voltak, mint csak előfutárai a színpadi realizmusnak. És a Nemzeti Színház igazán nagy művészei közül: Ivánfi, Gál Gyula és mások, már évtize-

dekkel ezelőtt szakítottak a színpadi »deklamálással«, ami pedig még ma is probléma egy-egy Shakespeare-dráma előadásánál és nem is csak a Magyar Népszínháznál.

Igen, elindulni onnan kell magyar rendezőnek és színésznek — más kérdés aztán, hogy mit és mennyit ér el a rendező és a színész »az általános jellegű értékek, az igazság és hazugság felkutatásában«, szóval: a szocialista realizmus színpadi tanításainak felhasználásában.

Csiplics szerint a »Warrenné mestersége«-ben Garai nem találta meg ezeket az általános igazságokat. A darab »nincsen a polgári közönség érdeklődésének központjában«, nincsen rajta »a szociális tematika korszerű pecsétje«, »a téma banális és különcködő (extravagáns)« stb. Kifogásolja Csiplics még azt is, hogy a negatív szereplőket is bizonyos rokonszenvvel ábrázolják színészeink és hogy a rendező »csodálattal közeledett« Shaw-hoz, ahelyett, hogy »tisztelettel, de kritikával« közeledett volna.

Mindebben Csiplicsnek bizonyos fokig igaza van. Azonban ennek az élő angol klasszikusnak a drámái — nem is drámák. Shaw mint népszónok kezdte és — az is maradt. Alakjai sohasem egészen élő emberek s ha úgy érzi, hogy valami mondanivalója van, Shaw bármikor megállítja a cselekményt és hosszú értekezéseket mondhat szereplőivel. Ezenkívül — természetesen — hiányzik »a szociális tematika korszerű pecsétje«, de ez már akkor is hiányzott belőle, amikor (1898-ban) Shaw megírta Warrenné mesterségét. Shaw egyik kritikusa úgy véli, hogy Shaw alakjai nem drámái személyek, hanem »okos emberek, akik komoly témákról beszélgetnek«. Most, hogy lehet, vagy kell-e Shaw drámáit ma bemutatni, az más kérdés. Mi azt hisszük, hogy lehet is, kell is. Hiszen Shakespeare legtöbb drámájánál is, vagy valamennyinél, »hiányzik a szociális tematika korszerű pecsétje«. Nézzük csak, akár a »Velencei kalmár«-t, amelyet éppen a napokban mutatott be a Szerb Népszínház Újvidéken. Vajjon a könnyelmű, kártyás, selyemfűságra hajlamos velencei nemes úrfiak annyira rokonszenvesek voltak, ahogy a nagy drámaíró bemutatta? És a XVI-XVII. századforduló már kissé hanyatló Velencéje valóban olyan gondtalan, derűs köztársaság volt? Nem volt elnyomott, nem volt szegény Velencében?

A »Megboldogult« rendezésében is kifogásolja Csiplics, hogy a beográdi »csarsija« tolvajai egymás iránt néha úgy viselkednek, mint »gentlemanok«, mint »a magyar Felsőház tagjai« és nem úgy, mint »közönséges banditák, akik szemérmetlenül kifosztanak és eltemetnek egy élő embert«.

Valóban Garainak és színészeinknek nem sikerült elének vetíteni a beográdi embervásárt, a »csarsiját«. Eredetiben, szerb színészekkel, sokkal elevebben éreztük annak idején. Azonban — lehet-e Nusicsot magyar nyelven, magyar színészekkel, szinte kitapintható eredetiségében be- és megmutatni? Azt hisszük: nem lehet. Nusics annyira beográdi volt, hogy még az egynyelvű horvátok között sem lehetett akkor, mint Szerbiában, különösen Beogradban. Természetesnek tartjuk tehát, hogy Csiplics a magyar előadásban nem érezte eléggé szerbnek, eléggé beogradinak a »Megboldogult«-at. Más kérdés, hogy van-e olyan »bandita« a világon, aki mindig és mindenkivel szemben — még saját leányával, vagy saját cinkosaival szemben is — bandita? Azt hisszük: ilyen sincs. Ha csak nem Jókainál, aki szintén vagy csak szűzféheret, vagy éjsötétet ábrázolt.

Csiplics jóakarattal, sőt szeretettel irt bírálatának más szempontjait nagyjából egyetértünk.

Gál László

KRÓNIKA

A MAI JUGOSZLÁVIA

A »Trends and Tides« amerikai folyóirat, amely Louis Adamics szerkesztésében jelenik meg, már hat éve fennáll. Ezévi első számában néhány jelentős cikket közölt. Egyebek között Louis Adamics leveleit, amelyeket jugoszláviai tartózkodása ideje alatt írt barátaihoz, Amerikába. Ezekben a levelekben vázolja hazánkban, különösen Szlovéniában szerzett benyomásait, s valóságunkat úgy írja le, ahogyan látta. Egyik levelében például ezt írja:

»Egyik helységből a másikba utazva alkalmam volt hasznosan elbeszélgetni a kormánykörökhöz tartozó és rajtuk kívülálló emberekkel. Részvettem egymásközi számos vitájukon is.

Ugy láttam, hogy Jugoszláviában mindenki teljesen szabadon vitatkozhat, ha becsületesen viseltetik az új forradalmi fejlődés iránt, bármennyire mély eltérései volnának is a többiekkel szemben. A nézeteltéréseket, ha azok becsületesek és lojálisak, eltűrik, sőt még is becsülik.

Szlovénia, Jugoszlávia többi részeivel együtt ma a szocialista forradalom útján halad, amelyet a népek többsége az életbenmaradás ügyének tekint. A kérdés ez: lenni vagy nem lenni. Ez olyan ügy, amelynek sikert kell aratnia.

A kell itt annyira kizárólagos, mint a háború idején volt. A háborút meg kellett nyerni, a náciakat le kellett győzni, mert másként a becsületes életnek vége lett volna. Ma Szlovéniában, mint egész Jugoszláviában is a helyzet teljesen ugyanaz. A régebbi paraszti maradiságot, amely az országot különféle fejlett ipari államnak kényére-kedvére hagyta, fel kell számolni. A jugoszlávok, a szlovének számára ez az egyedüli mentesség. Ezt valamennyien elismerik.

Eszerint, aki a szocialista forrada-

lom ellen működik, — olyan forradalom ellen, amelyben győzni kell —, a forradalomnak ugyanolyan ellensége, amilyen ellensége a háború idején minden náci és minden náci barát volt.

Itt azonban semmi terror sincs, ahogy azt, azok az amerikaiak gondolják, akiket a kommunista ellenes hisztéria megszállt.

BOLGÁR RÁGALMAK EGY MACEDÓN ÍRÓRÓL

Napisajtónk beszámol azokról a rágalmakról, amelyeket a bolgár sajtó és rádió hazánkat, többek között egy macedón író állítólagos üldöztetésével és börtönbevetésével is illette. A tájékoztatóirodás rágalomhír szerint, Venkov Markovszki macedón író »megfosztották megélhetési lehetőségeitől és szabadságától.« A rágalomhadjáratral kapcsolatban, a macedón népköztársaság kormányának tájékoztatói osztálya, hivatalos jelentést adott ki, amelyben cáfolja ezeket a rágalmakat. Markovszki sohasem volt letartóztatva, vagy házi őrizetben. Együtt él családjával; 1948 végéig mint állami tisztviselő kapott fizetést, ma pedig az állami kiadóvállalat alkalmazottja, bár betegsége miatt több mint két éve nem dolgozik. Az író nagyapja állami alkalmazott, felesége, aki a »Kultúra« kiadóvállalatnál dolgozott, saját kérelmére otthagya állását, és jelenleg egyetemi hallgató. Az író fia iskolába jár, és aktív tagja a »Hriszto Karpov« pionírcsapatnak.

A hivatalos cáfolat ezután rámutat arra, hogy soha senki nem veszélyeztette Markovszki anyagi egzisztenciáját, ellenkezőleg, az író különböző kiadóvállalatoktól és intézményektől nagyobb összegeket kapott műveirért, és több ízben állami kitüntetésben részesült. Igen sok műve jelent meg, legutóbb 1949-ben a »Jugoszláv Kül-

tészet» című antológiában számos versét közölték. Nem igaz az, hogy műveinek megjelenését korlátozták, illetve, hogy azokat »átköltik«.

ESZPERÁNTÓ MOZAIK

Elkészült az első Eszperántó nyelven szinkronizált jugoszláv kultúrfilm. A filmet a Szlovén Népköztársaság filmgyára készítette el a külföld számára. Ezzel, a semleges nemzetközi nyelven készült hangosfilm-mel is bizonyítékát adjuk politikánk nemzetközi vonalvezetésének. Eddig csak Angliában, Dániában, Hollandiában, Franciaországban, Magyarországon és Németországban szinkronizáltak filmeket Eszperántó nyelven.

A zágrábi, lyublyanai és szarajevói rádióállomás után most folynak az előkészítő munkálatok, hogy a beográdi rádióállomás is megkezdje Eszperántó nyelvű adásait.

A Szakszervezetek Szlovéniai Köztársasági Tanácsa 100.000 dinár segélyt adott a Szlovéniai Eszperántó Szövetségnek. A segély legnagyobb részéből a munkások részére rendeznek Eszperántó tanfolyamokat.

HAJNALBAN

Michail Avramescu versei

(A román kultúrszövetség kiadása, Versec, 1947.)

Mihail Avramescu, »Hajnalban« című verseskötetének megjelenése a fiatal román irodalom első sikere volt. Mihail Avramescu ezzel a kötetével nem kezdőként, hanem olyan költőként jelentkezett, aki már aznek is, így például a »Dal Titoról«, vagy pedig a »Dal« című versében. Különösen sikerült a »Munkásnapok« előtt, a régi Jugoszláviában is foglalkozott költészettel, de mivel nem támogatta senki, félbe kellett hagynia irodalmi munkásságát. Mihail Avramescu, belépve a »Lumina« irodalmi körbe, amely csak a Népfelszabadító Háború és a népi forradalom diadalmas befejezése után alakulhatott meg, új szárnyakat kapott. Megjelentetve írásait a »Libertatea literara« című irodalmi folyóiratban, Mihail Avramescu mind termékenyebbé vált. Végül is megjelent költeményének első gyűjteményes kiadása, amelyben a költő már úgy jelentkezik, mint aki elsajátította a

verselés mesterségbeli részét, kifinomult zenei és hangzási kifejező eszközökkel bír, új tárgyat visz be a költészetbe és azt művészi feldolgozza. Avramescu költői ihlettségének témáit a közelmúltból, a volt kapitalista Jugoszláviából meríti, ahol jellegzetes társadalmi momentum a parasztok, valamint munkások kizsákmányolása. Ez kivethető a verseskötet ciklusaiból is. Az első ciklus »Fekete hajnalok« címen a régi Jugoszlávia kizsákmányoló rendszerét mutatja be és ez a társadalmi mozzanat különösen kifejező erejű az »Amikor állást kerestem« és »Emlékezés« című versekben. Az »Izzó hajnalok« című második ciklusában, Mihail Avramescu a megszállás sötét napjait mutatja be, szemlélteti népeink és a román kisebbség nehéz sorsát és nagy áldozatait. Ez különösen erősen nyilvánult meg a »Gondolatok Alba-Makra Péterről« című versében. Utolsó ciklusa a »Felvirágozott hajnal« címet viseli. Ezekben a verseiben megéneklí a felszabadulás utáni valóságunkat, örömeinket, életünket, hazánk építését. Ebben a ciklusban bemutatja a falut, a mezei munkát, a hagyományos falusi kólót, azután a különféle nemzetiségű népek barátkozását; annak az embernek az érzelmeit, aki elhagyta szülőfaluját és a gyárba ment dolgozni. Az »Öröm«, a »Koló«, a »Munkás ének« és a »Levél« című versek tartalmuknál, lüktető ritmusuk és gazdag költői képekkel fogva gyakorolnak hatást az olvasóra. Mégis Mihail Avramescu egyes verseiben átszop a prózába és gondolatait, valamint érzéseit újság-szólásokkal fejezi ki. Egyes verseiben utánozza a népi líra költemények formáit és ütemezését, de akkor sem szolgálnak ezt, hanem átdolgozza a népi terméket, gördülékeny ritmusával és stílusával költői képeket helyez a versebe. Ez különösen megfigyelhető a »Koló« és »Öröm« című verseknél. Mihail Avramescu versgyűjteménye, habár ciklusokra van osztva, mégis egy egészet képez. A versek természetesen és minden erőltetés nélkül egy egészet alkotnak.

T. Doban

NÉPRAJZI KUTATÁSOK BELA CRKVA KÖRNYÉKÉN

Néprajzkutató expedíció járt Bela Crkva környékén. Az expedícióban résztvettek a beográdi és vajdasági múzeumok szakértői.

Feladatuk az volt, hogy minél több anyagot gyűjtsenek a beográdi, noviszádi és verseci népművészeti múzeumok számára, valamint, hogy beavassák a gyakorlati munkába az expedícióban résztvevő fiatal néprajzkutatókat. Az expedíció jelentős munkát végzett és sok eddig ismeretlen adatot és anyagot gyűjtött. Ez mindenképpen hozzájárult ahhoz, hogy még nagyobb mértékben tudományosan feldolgozzák Vajdaság népi szokásait, népviseleteit, népi táncait, stb. Az összegyűjtött anyagot feldolgozva, rövidesen könyv alakban is kiadják.

FALUM ÉNEKE

Jon Balan versei

(A román kultúrszövetség kiadása, Versec, 1947.)

Jon Balan versei nincsenek ciklusokba osztva. Úgy látszik, többé-kevésbé minden rendszer nélkül vannak egybegyűjtve. Nem lehet, rendszerbe foglalni őket, vagy legalább is csak időrendi sorrendjük állapítható meg. Jon Balannak sikerült meleg, közvetlen hangjával bemutatni szülőfaluját; sikerült megénekelnie falujának keserveit, nehézségeit, a kizsákmányoltak nyomorát, az elnyomottak bűját a megszállás idejében. Úgy látszik, hogy a versekben a szentimentalizmus elnyomja a forradalmiságot. A költő elhanyagolja az elnyomott nép lázadását, habár a népnek ez a lázadása kisejthető a »Belső lázadás« című verséből. Jon Balan verseiben mégis leginkább hazánk újjáépítésének és építésének motívumai lelhetők fel. Itt van előttünk a falu, a fel-

szabadulásnak örvendő nép, a szegényparasztok öröme, akik először mennek ki a földekre, hogy a sajátjukat szántsák, — azt a földet, amit a földreformban kaptak. Jon Balannak sikerült megfelelő ellentétek kihasználásával bemutatnia a jelen előnyét a mult fölött: Így például a »Földművesnek« és a »Gyermekek-korom falvában« című verseiben. Különösen arra törekszik, hogy bemutassa a különféle nemzetiségű népek barátkozását, ami nálunk csak a népi forradalom győzelmével következhetett be. Ez a motívuma Jon Balan több versének. Verselése és stílusa néha túl egyszerű, primitív, észrevehető bennük a költő irodalmi-esztétikai kultúrájának hiánya. Egyes verseiben frázisokat használ és olcsó szölamokkal dobálódzik. (»Tavasszal a kezemben«). Balan sokszor túlságos aprólékossággal írja le a természetet, pecsel, ami ugyan elég hatásos és sikerült, de Georg Kosbukra, az ismert klasszikus román íróra emlékeztet bennünket; talán csak az a különbség, hogy nála traktorokról, mezőgazdasági gépekről és más korszerű eszközökről van szó, míg Kosbuk verseiben ilyen nincs (a »Reggel a faluban«, »Kevés kéve után«, »Az ország-út mentén« című versek). Ami a formát illeti, Jon Balan néhol igyekszik alkalmazni a klasszikus verselést és rímhasználatot, ami elég természetes és közvetlen. Egyes verseiben nyoma van Majakovszki szabad verselésének is, így például a »Dal Titoról«, vagy pedig a »Dal« című versében. Különösen sikerült a »Munkásnapok« című verse, amelyben bemutatja a földműves örömét, aki traktorral szántotta földjét; majd költőien megénekli ebédjét a szabadban és késő esti hazatérését a munkából. Mindezt erőltetés nélkül, mert a gondolatok és érzések természetesen követik egymást.

T. Doban.

Szindarabpályázat

A Vajdasági Kultúregyesületek Szövetsége pályázatot hirdet egy- és többfelvonásos színművekre, valamint bábszínházi játékokra.

A szindarabok bármely nyelven megírhatók.

A szindaraboknak művészi értékükben és eszmei tartalmukban meg kell, hogy feleljenek a széles néprétegek kulturális igényeinek.

Az egyfelvonásos darabok első díja 30.000, a második díja 20.000, a harmadik díja 10.000 dinár.

A többfelvonásos színművek első díja 60.000, a második díja 40.000, a harmadik díja 30.000 dinár.

A bábszínházak számára készült játékok első díja 20.000, a második díja 15.000, a harmadik díja 10.000 dinár.

A Szövetség megvásárolja a jobb, de meg nem jutalmazott munkákat is.

Az egyfelvonásos műveket és a bábszínházak részére írt játékokat legkésőbb október 1-ig, a többfelvonásos színműveket pedig legkésőbb 1950 december 1-ig kell beküldeni.

A pályázók a műveket küldjék jeligésen, egy külön borítékban pedig — mely kívülről ugyanúgy jeligével van ellátva — írja meg a szerző a pontos címét.

A kéziratokat „Pályázat” megjelöléssel, a következő címre kell küldeni: Vajdasági Kultúregyesületek Szövetsége, Noviszád, Nyegoseva 2/1.

"TESTVÉRISÉG-EGYSÉG" KÖNYVKIADÓVÁLLALAT

LEGÚJABB KIADVÁNYAI

A MARXIZMUS-LENINIZMUS KÖNYVEI:

1. Marx: A filozófia nyomorúsága
2. Engels: A család, az állam és a magántulajdon keletkezése
3. Marx-Engels: Művészet-Irodalom
4. Marx-Engels: A történelmi materializmusról
5. Engels: Ludvig Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása
6. Engels: A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig
7. Lenin: A nemzetek önrendelkezési jogáról
8. Lenin: Kik azok a „Népbarátok” és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen?
9. Plechanov: A materialista történelemfelfogásról
10. Kalinin: A tudósításokról és a tudósítókról
11. Marx: Bér, ár és haszon
12. Plechanov: A személyiség történelmi szerepének kérdéséhez
13. Marx-Engels: Kommunista kiáltvány
14. Lenin: „Baloldaliság” a kommunizmus gyermekbetegsége
15. Marx: Bémunka és tőke
16. Marx: Osztályharcok Franciaországban (1848—1850)

A JKP VEZETŐINEK MŰVEI:

1. Joszip Broz-Tito: Az új Jugoszlávia építése — I. könyv
2. Joszip Broz-Tito: Az új Jugoszlávia építése — II. könyv
3. Borisz Kidrics: A JSzNK gazdasági problémái
4. Mósa Pijáde: Válogatott cikkek és beszédek (1941—1947)

POLITIKAI KISKÖNYVTÁR:

1. Joszip Broz-Tito: Beszámoló a Jugoszláv Népfrent III. kongresszusán
2. Jugoszlávia Népfrentjának Programnyilatkozata és Statutuma
3. Mósa Pijáde: Jugoszlávia kommunista pártjának 30. évfordulója
4. Jugoszlávia népi ifjúságának statutuma
5. Moma Markovics: A falu párt-alapszervezeteinek működése és feladata
6. Krszto Popivoda: A pártvezetés módszere
7. Blagoje Neskovics: A feladatok végrehajtásának ellenőrzése
8. Mósa Pijáde: A képmutatás nagymesterei
9. Mósa Pijáde: Mese a jugoszláv felkeléshez nyújtott segítségről
10. Vukmánovics: Görögország Kommunista Pártja és a népfelszabadító harc
11. Joszip Broz-Tito: Támaszkodjunk saját erőnkre!

SZÉPIRODALOM:

1. Fazekas Mihály: Ludas Matyi
2. Solohov: Új barázdát szánt az eke
3. Vera Panova: Fehér vonat
4. Szerafimovics: Vasáradat

IFJÚSÁGI ÉS GYERMEKIRODALOM:

1. Iljin: Az óra története
2. Magyar népmesék

JUGOSZLÁVIAI MAGYAR ÍRÓK:

1. Lőrinc Péter: „Nemzet születik” (Macedóniai riportok)
2. Thurzó Lajos: Napos oldal (versek)
3. Debreczeni József: Tündöklő tájon (versek)